

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DEN YÜKSEK NİTELİKLİ GÖÇ:
TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE BURCU

BURSA – 2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DEN YÜKSEK NİTELİKLİ GÖÇ:
TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE BURCU

Danışman:
PROF. DR. İBRAHİM KESKİN

BURSA – 2022

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim Sosyoloji Bilim Dalı'nda 701844004 numaralı Merve BURCU'nun hazırladığı "Türkiye'den Yüksek Nitelikli Göç: Tıp Fakültesi Öğrencileri" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı günü saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın(başarılı / başarısız) olduğuna(oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. İbrahim KESKİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Muhammet Murat ÖZKUL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ŞİMŞEK
Bursa Teknik Üniversitesi

Türkçe Özet

Yazar adı soyadı	Merve BURCU
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Sosyoloji
Bilim dalı	Sosyoloji
Tezin niteliği	<i>Yüksek Lisans</i>
Mezuniyet tarihi/...../2022
Tez danışmanı	Prof. Dr. İbrahim KESKİN

Türkiye’den Yüksek Nitelikli Göç: Tıp Fakültesi Öğrencileri

Covid-19 salgını sağlık sisteminin en önemli ögesi olan sağlık çalışanlarının toplumsal kurumlar içerisinde ne kadar önemli bir rolü üstlendiklerini göstermiştir. Bunun yanında her gün Türkiye’den göç eden genç nüfus hakkında medyada yer alan çeşitli haberler, TÜİK istatistikleri, sosyal medyada göç eden ve etmek için uğraşan insanların deneyimlerini paylaşması mobilitenin arttığı bu çağda yüksek nitelikli göç konusunda Türkiye’nin daha etkin sosyal politikalar geliştirmesinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma hem aldıkları eğitim hem mesleğin toplumsal statüsü hem de güncel tartışmaların merkezinde yer almaları sebebiyle tıp öğrencileri üzerine odaklanmaktadır. Çalışma, henüz eğitim aşamasındaki hekim adaylarının göç etme eğilimlerinin yanında kariyer hedefleri, sağlık sistemi, toplumsal ve ekonomik koşullar hakkındaki görüşleriyle de yüksek nitelikli göç olgusunu anlamamıza imkân verecektir. Aynı zamanda göç ile hekimlik mesleğinin Türkiye’deki durumu arasında bir ilişki kurmaya çalışacak ve hekimliğin güncel tartışmalarda bahsedilen ekonomik ve toplumsal sorunlarının göç etme düşüncesine yönelik etkilerini de anlamaya çalışacaktır. Bu sebeple sınırlı bir sosyal dünyayı anlama imkânı veren nitel araştırma yaklaşımını kullanarak yurt dışına yüksek nitelikli göç olgusunu katılımcıların kendi anlam dünyaları ve deneyimleri bağlamında ele almaya çalışacaktır. Çalışma için gerekli veriler yarı yapılandırılmış soru formları aracılığıyla derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak elde edilecektir.

Anahtar kelimeler: *Yüksek Nitelikli Göç, Beyin Göçü, Yüksek Nitelikli Göçmen, Tıp Fakültesi Öğrencileri*

İngilizce Özet

Name & surname	Merve BURCU
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Sociology
Subfield	Sociology
Degree awarded	<i>Master</i>
Date of degree awarded/...../20....
Supervisor	Prof. Dr. İbrahim KESKİN

Highly-Skilled Migration From Turkey: Medical Students

The Covid-19 outbreak has shown what an important role healthcare professionals, who are the most important element of the healthcare system, play in social institutions. In addition, various news in the media about the young population immigrating from Turkey every day, TUIK statistics, sharing the experiences of people who migrate and try to migrate on social media indicates that Turkey needs to develop more effective social policies regarding high quality migration in this age of increasing mobility. reveals. This study focuses on medical students due to the education they receive, the social status of the profession, and the fact that they are at the center of current debates. The study will enable us to understand the phenomenon of high-qualified migration with the views of career goals, health system, social and economic conditions, as well as the tendency of physician candidates who are still in the education stage to migrate. At the same time, it will try to establish a relationship between migration and the situation of the medical profession in Turkey and will try to understand the effects of the economic and social problems of medicine mentioned in current discussions on the thought of immigration. For this reason, it will try to deal with the phenomenon of high quality migration abroad in the context of the participants' own worlds of meaning and experiences, using a qualitative research approach that allows to understand a limited social world. Necessary data for the study will be obtained by using in-depth interview technique through semi-structured questionnaires.

Keywords: *Highly-Skilled Migration, Brain Drain, Highly-Skilled Migrant, Medical Students*

ÖNSÖZ

Göç kavramı, sahip olduğum aile mirasının da etkisiyle zihnimde hep uzun, zorlu ve karmaşık bir süreç olarak yer almıştır. Bu çalışmanın da buna benzer bir yolculuğu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak yanımda olan ve bana destek veren insanlar sayesinde bu yolculuğun düşündüğümünden de keyifli geçtiğini söyleyebilirim.

Bu sebeple öncelikle tez danışmanım Prof. Dr. İbrahim Keskin'e beni çalışma alanımda mümkün olduğunca özgür bıraktığı, zorlandığım ve yorulduğum anlarda devam etmemi sağladığı için çok teşekkür ederim. Deneyimlerini ve görüşlerini benimle paylaşarak elinden gelen her türlü desteği verdiği ve katılımcılarıma ulaşmamdaki kapıyı araladığı için Araş. Gör. Ayşe Yıldız Aydın'a, her koşulda beni dinleyen ve tezin şekillenmesinden saha çalışmasına kadar bana yardımcı olan Doç. Dr. Mustafa Berkay Aydın'a ve yine desteklerinden ötürü Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ozan Aşık'a da teşekkür etmek isterim. Çalışma boyunca elbette takıldığım yerler oldu. Bu tarz zamanlarda desteğini eksik etmeyen ve beni sabırla dinleyen Araş. Gör. Hüseyin Say'a, lisans dönemimden itibaren her zaman yanımda olan ve beni cesaretlendiren Araş. Gör. Dr. Fazilet Dalfidan'a, manevi desteğiyle süreci benim için kolaylaştıran Araş. Gör. Hüseyin Damak'a teşekkür etmek isterim. Ayrıca bölümde bulunan ve çalışmamla ilgili düşüncelerini benimle paylaşan tüm hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın tıp fakültesinde olması sebebiyle yardımlarını esirgemeyen, fikirleri ve öğrencileri ile beni destekleyen, süreci benim için mümkün olduğunca kolaylaştıran ve kısa sohbetler vesilesiyle alana ilişkin bilgilerimi besleyen Prof. Dr. Alpaslan Türkkân ve Öğr. Gör. Dr. Mevlüt Okan Aydın'a minnettar olduğumu belirtmek isterim. Jürimde bulunan Doç. Dr. Muhammet Murat Özkul'a ve Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan Şimşek'e çalışmama olan katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca benimle bu yolculuğun özellikle manevi yüklerini paylaşan aileme, anlayış ve sabırlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak bu çalışmayı mümkün kılan tüm katılımcılarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLOLAR ve ŞEKİLLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK GÖÇ

1. GÖÇÜ ANLAMAK: KAVRAMLAR VE KURAMLAR.....	6
1.1. Göç Kavramı ve Göçlerin Sınıflandırması.....	6
1.2. Göç Kuramları.....	10
1.2.1. Göçü Nedenlerini Açıklamaya Yönelik Kuramlar.....	13
1.2.2. Göçün Sürekliliğini Açıklamaya Yönelik Kuramlar.....	15
2. KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETLERİ.....	18
2.1. Yüksek Nitelikli Göç.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE YÜKSEK NİTELİKLİ GÖÇ

1. TÜRKİYE'DEN YÜKSEK NİTELİKLİ GÖÇ.....	30
1.1. Tarihsel Gelişim.....	31
1.2. Türkiye'den Yüksek Nitelikli Göç ile İlgili Çalışmalar.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ.....	44
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	46
2.1. Araştırmanın Çalışma Sahası ve Grubu.....	47
2.2. Veri Toplama Tekniği ve Araçları.....	48
2.3. Verilerin Toplanması.....	48
2.4. Araştırma Verilerinin Analizi.....	49
2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Zorlukları.....	50
3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	51
3.1. Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Yurt Dışına Göç Etmeye Yönelik Düşünceleri.....	52
3.1.1. Gitmeyi Düşünenler.....	56
3.1.1.1. Yurt Dışına Gitme Düşüncesinin Arkasındaki Sebepler.....	59
3.1.1.2. Göç Sürecinin Planlanması.....	68
3.2. Gitmeyi Düşünmeyenler.....	77
3.2.1. Türkiye’de Kalmanın Arkasındaki Sebepler.....	77
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	86
EK-1.....	92
EK-2.....	93

TABLolar VE ŞEKİLLER

Tablo 1.1.	Analiz düzeyine göre sınıflandırılmış göç teorileri.....	10
Tablo1.2.	Çeşitli disiplinlere göre seçilmiş göç teorileri.....	11
Tablo 1.3.	Göçün Nedenlerine ve sürekliliğine göre seçilmiş göç teorileri.....	12
Tablo 1.4.	Uluslararası Göçmenler, 1970-2020.....	19
Şekil 1.1.	Uluslararası göçmenlerin ilk 20 varış noktası ve çıkış noktası, 2020...	20
Şekil 1.2.	Ülkeler arası en önemli 20 göç koridoru.....	22
Şekil 3.1.	Yabancı uyruklu doktor ve hemşirelerin ikamet ettikleri ülkeye göre dağılımı, 2015/16.....	42
Şekil 3.2.	Katılımcıların sınıflara göre dağılımını gösterir grafik.....	49
Şekil 3.3.	Katılımcıların cinsiyete göre dağılımını gösterir grafik.....	49
Şekil 3.4.	Katılımcıların sayılarına göç etme kararlarının dağılımını sayılarına göre gösterir grafik.....	53
Şekil 3.5.	Katılımcıların yurt dışına gitmeye ilişkin düşüncelerinin cinsiyete göre dağılımını gösterir grafik.....	54
Tablo 3.1.	Katılımcıların yurt dışına gitmeye ilişkin düşüncelerinin sınıflara göre dağılımını gösterir tablo.....	54
Şekil 3.6.	Katılımcıların kırılma noktalarını belirten kodları gösterir grafik.....	57
Şekil 3.7.	Yurt dışına göç etme kararının arkasındaki sebepler.....	59
Şekil 3.8.	Katılımcıların yurt dışına gitme kararlarının arkasındaki sebepleri kod sayısına göre gösterir grafik.....	60
Şekil 3.9.	Katılımcıların sağlık sistemine yönelik geri bildirimleri.....	61
Şekil 3.10.	Katılımcıların gitmek istedikleri hedef ülkeler ve buna bağlı kodlar..	69
Şekil 3.11.	Katılımcıların kullandıkları göç kanallarını gösterir grafik.....	72
Şekil 3.12.	Katılımcıların en çok kullandıkları sosyal medya platformlarını gösterir grafik.....	72
Şekil 3.13.	Katılımcıların yurt dışına gitmekten alıkoyan sebepler.....	77

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

IOM: International Organization of Migration

TUS: Tıpta Uzmanlık Sınavı

USMLE: United States Medical Licensing Examination

GİRİŞ

Göç, üzerinde bulunduğumuz topraklarda çok uzun zamandır insanları, toplumları ve yaşamı tüm yönleriyle etkileyen önemli bir olgudur. Dünyada koşullar değiştikçe Türkiye de bu durumun yarattığı göç hareketlerinin kimi zaman hedefi kimi zaman kaynağı olmakta; kimi zaman ise yalnızca bir geçiş noktası olarak rol oynamaktadır. Son yıllarda hem akademinin hem de basının odağı Türkiye'ye yönelen göç hareketleri üzerinde olsa da Türkiye'den yurt dışına yönelen göç hareketlerinin de önemli bir konu haline geldiğini söylemek mümkündür.

Çapa Tıp Fakültesi 2022 yılı mezuniyet töreninde okul birincisi olan Merve Nur Uçar'ın açıklamaları, Türkiye'de özellikle pandeminin etkilerinin hafiflemesiyle artan hekim göçünü yeniden gündeme taşımıştır. Uçar'ın medyada çokça vurgulanan sözleri, gitmeye ve kalmaya karar veren iki tarafı içine alan bir tartışmanın da yeni sembolü olmuştur.¹ Uçar'ın *“Hekimliğin en başta bir vicdan meselesi olduğunu vurgulayan değerli hocalarımıza, asistanlarımıza teşekkür ediyoruz. Rasim Özdenören'in deyişiyle hem bu deveyi güdecek hem de bu diyarda kalacağız. Çünkü deve de bizim diyar da...”*² sözleri kimileri için gidenlere ya da kaçanlara bir cevap niteliği taşımakta kimileri için ise politik bir tarafın sesi olmaktadır. Konu nereden bakılırsa bakılsın günümüzde politik bir mecrada tartışılmakta ve taraflar bu konuşma üzerinden olsun ya da olmasın gidenler ve kalanlar olarak ayrılmaktadır. Ancak hekimlerin göçünü yalnızca “biz” ve “onlar” gibi bir ötekileştirme ve dışlama içeren bir söyleme indirgemek Türkiye'den yüksek nitelikli göç olgusunun arkasında yatan nedenleri; kısaca meselenin kendisine dair dinamikleri görmezden gelmek demektir.

Bu çalışma meseleyi sosyolojinin perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla hekimlerin göç hareketini, literatürde yüksek nitelikli göç olgusu içerisinde

¹ “Çapa Tıp birincisinin ayakta alkışlanan konuşması: Bu diyarda kalacağız.”, (29.06.2022), <https://www.trthaber.com/haber/gundem/capa-tip-birincisinin-ayakta-alkislanan-konusmasi-bu-diyarda-kalacagiz-689523.html>.

² “Merve Nur Uçar'ın Mezuniyet Konuşması - YouTube”, (29.06.2022), <https://www.youtube.com/watch?v=LJhao9Ja3mY>.

tartışmaktadır. Göçün toplumsal değişimin bir nedeni olduğunu ve içerisinde sosyal, psikolojik, ekonomik ve siyasal pek çok dinamiği barındırdığını göz önünde bulundurmakta ve Türkiye’de önemli bir gündem haline gelen bu konuyu katılımcıların kendi anlam dünyalarından hareketle, kendi ifadelerinden yola çıkarak değerlendirmektedir. Böylece meselenin politik çerçevenin dışına çıkarılarak daha derin toplumsal çözümlere tabi tutulmasını dolayısıyla anlaşılmasını amaçlamaktadır. Zira sosyoloji; etiketlemek önyargılarla yaklaşmak yerine toplumsal olguların görünmeyen yönlerine eğilmekte ve bireyler ile olaylar arasında bağlar kurmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, kavramsal çerçeve içinde temel noktalar olan göç, yüksek nitelikli göç ve göç kuramlarına değinmiştir. İkinci bölümde ise konu özelleştirilerek Türkiye’de yüksek nitelikli göç olgusu ve buna ilişkin çalışmalar eşliğinde ele alınmıştır. Çalışma, göçü bir süreç olarak ele almakta ve göç öncesi karar aşamasına özellikle eğilmektedir. Zira göç hareketleri yalnızca gidenleri ve gidilen yerleri değil, aynı zamanda arkada bırakılanları da etkilemektedir. Bu sebeple bu çalışma yurt dışına göç olgusunu potansiyel birer yüksek nitelikli göçmen olabilecek tıp fakültesi öğrencileri üzerinden ele almaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde tıp fakültesi öğrencileriyle yürütülmüş saha çalışmasının verileri analiz edilmiş ve çeşitli başlıklar altında sunulmuştur. Araştırmaya katılan tıp fakültesi öğrencilerinin mesleğe dair tanımlamaları, Türkiye’de ve yurt dışında hekim olmanın farklılıklarının önemli olduğu, mesleki beklenti ve gerçekliklerin karşılıklı olarak birbirini etkilediği görülmüştür. Ayrıca ekonomik sebeplerin ikincil planda kaldığı buna karşılık sosyal ve siyasal sebeplerin yurt dışına gitme fikrini ortaya çıkardığı görülmüştür. Çalışma, göç kararına da eğilerek yalnızca gidenlere değil aynı zamanda kararsız ve gitmeyi düşünmeyen bireylere de yer vermiştir. Buna göre toplumsal, siyasal, ekonomik, mesleki durum ve olayların katılımcılar tarafından farklı yorumlanması, kalmaya ve gitmeye yönelik fikrin eyleme dönüşmesini etkilemektedir. Gitmek kolay bir mesele gibi görünse de göçmen için pek çok parametrenin hesaplanması gerektiği uzun ve yoğun bir karar ve hazırlık sürecinin eseridir. Dolayısıyla çalışma katılımcıların göç sermayelerini yani göç edebilme kapasitelerini arttırmaya yönelik hazırlıklarını da ele almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK GÖÇ

Göç ile ilgili pek çok çalışmada şu veya benzeri cümleler yer alır³; *Göç insanlık tarihi kadar eski bir olgudur*. Göç literatüründe derinleştikçe bu ifadenin yalnızca çalışmaların girişinde yer alan klişe bir cümle olmadığı anlaşılmaktadır. Zira göç, gerçekten de eski bir hikayedir ve insanın tarihteki serüveni boyunca olduğu gibi bugün de bildiğimiz dünyayı şekillendirmeye devam eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) Covid 19 pandemisi öncesinde yayınlanmış 2020 yılı verilerine göre dünya genelinde 272 milyon göçmen bulunmaktadır. ⁴ 2022 yılı verilerine göre ise bu sayı artmış ve 281 milyon insan dünya genelinde çeşitli sebeplerle yer değiştirmiştir. ⁵ Ancak göçü yalnızca bir yer değiştirme hareketi olarak tanımlamak, Faist ve Kivisto'nun eleştirdiği gibi “*bir koridordan geçerek bir odadan diğerine gitmeyi*”, Van'dan İstanbul'a ya da Türkiye'den Almanya'ya gitmekle benzer bir anlayışla değerlendirmek olur.⁶ Oysa insanlar ister ulusal ister uluslararası olsun yer değiştirdiklerinde bir sınırı aşmaktadırlar. Bu bir mahallenin, bir şehrin, bir eyaletin, bir ülkenin ya da bir kıtanın sınırları olabilir. Burada geçilen sınır yalnızca fiziksel olarak yeni bir yerde bulunma durumunu değil, aynı zamanda yeni sosyal, psikolojik, kültürel, ekonomik ve politik koşullarla karşılaşmayı da ifade etmektedir. Bu anlamda göç olgusu daha kapsamlı bir değerlendirmeye ihtiyaç duyar. Göçün bu çok boyutlu doğası, pek çok disiplinin ortak çalışma alanı haline gelmesine neden olmuştur.

19. yüzyılda Batı'da ortaya çıkmış modern bir bilim olan sosyolojinin göçe ilgisi, sosyolojinin doğuşuna neden olan koşullarla yakından ilişkilidir. Zira toplumu

³ Bknz: Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s.52. Ümmet Erkan, “Ulusçu Asimilasyon/ Entegrasyon Politikalarından Medeniyet Perspektifine Dayalı Dirimsel/ Diyalojik Etkileşime”, *Göç Sosyolojisi: Farklı Boyutlarıyla Göç*, ed. Rıdvan Şimşek, Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018, s.49.

⁴ IOM, *World Migration Report 2020*, Geneva: IOM, 2019, s. 5.

⁵ IOM, *World Migration Report 2022*, Geneva: IOM, 2021, s. 2.

⁶ Peter Kivisto, Thomas Faist, *Beyond a border: The causes and consequences of contemporary immigration*, Sociology for a new century series, United States of America: Pine Forge Press, An Imprint of SAGE Publications, 2010, s. 2.

kendisine inceleme alanı olarak belirleyen sosyoloji, bir ihtiyaca cevap verme amacı taşıyordu. Bu ihtiyaç, Giddens'in ifadesiyle, bazılarının 18. ve 19. yüzyıl Avrupa'sının "iki büyük devrimi" olarak tanımladıkları olayların yol açtığı değişimler sebebiyle kaosa sürüklenen düzeni yeniden sağlamayı ifade ediyordu.⁷ Batı dünyasında yaşanan devrimlerden ilki Aydınlanma düşüncesinin özgürlük, akıl ve ilerleme ilkelerini merkeze alan bir siyasal düzeni ortaya çıkaran Fransız Devrimi'dir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren etkili olan devrimlerden ikincisi ise yeni bir üretim biçiminin ortaya çıkışı ile yalnızca işçi sınıfının oluşmasına değil, aynı zamanda kırdan kente göçe ve dolayısıyla modern kentlerin ortaya çıkışına neden olan Sanayi Devrimidir. Kırsal toplumdaki kentsel bir topluma geçişle karakterize olan bu devrim, toplumsal yapılarda derin bir altüst oluşa yol açmıştır.⁸ Bilhassa ilk dönem sosyolojik düşünce, tüm bu toplumsal altüst oluşun ortaya çıkardığı yeni toplumsal olguları çözümlemeyi hedeflemiştir. Söz gelimi Fransız sosyoloji ekolünün kurucusu Emile Durkheim (1857-1917), sanayi toplumunda açığa çıkan, iş bölümüne dayalı organik dayanışmaya geçiş sürecini incelerken⁹, öte yandan temel anlamı normsuzluk olan anomi kavramıyla özellikle sanayileşme ve kentleşme gibi hızlı toplumsal değişim dönemlerinde geleneksel normların işlemediği veya ortadan kalktığı durumların bireylerdeki etkilerine vurgu yapar.¹⁰ Karl Marx'ın proletaryası(1818-1883), toprağından koparılmış, düşük ücretler için uzun saatler çalışan ve kentin çöktüklerinde yaşayan işçi sınıfını ifade eder.¹¹

İlk dönem sosyolojik düşüncede göç olgusunun kırdan kente yönelen insanların hareketi ile şekillenen karakteri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir boyut kazanmıştır. Avrupa'da savaş sonrası yeniden kalkınma çabasında olan ülkeler, gerekli işgücünü diğer ülkelerden gelen misafir işçilerle sağlamaya çalışmıştır. Emek temelli göç hız kazanarak Türkiye'nin de içinde bulunduğu işçi gönderen çeşitli ülkeleri etkisi altına almıştır. Böylece "1945'ten sonra neredeyse bütün Kuzey ve Batı Avrupa emek

⁷ Anthony Giddens, *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018, s. 13.

⁸ Philippe Riutort, *Sosyolojiye Giriş Dersleri*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019, s. 14.

⁹ a.e., s. 15.

¹⁰ Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, ed. Ümit Tatlıcan & Gülhan Demiriz, 5. Basım Ankara: Sentez Yayıncılık, 2012, s. 35.

¹¹ Yusuf Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, 1. Basım., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.10.

göçünün ve göçmen yerleşiminin sahası olmuştur.”¹² Uluslararası göçün aktörleri olan misafir işçilerin zamanla gittikleri ülkede kalıcı hale gelmeleri göçmen entegrasyonu, geri gönderme, aile birleşmeleri vb. pek çok yeni konuyu gündeme getirmiştir.

1970’li yılların ortalarından bu yana ivme kazanan küreselleşme süreci içerisinde kilit bir dinamik olarak yerini alan uluslararası göç, giderek daha fazla ülkeyi, sınırları dışından çeşitli sebeplerle gelen insanların kitlesel ya da bireysel hareketleriyle karşı karşıya bırakmıştır.¹³ Dolayısıyla modern toplumların ortaya çıkışında toplumsal değişimin merkezinde yer alan göç olgusu, zamanla yerel bir dinamikten çok daha fazlası haline gelerek ulusaşırı hareketlerle toplumsal dönüşümü küresel bir boyuta taşımıştır.

Bu bölüm, modern dünyada toplumsal dönüşümü sağlayan bir güç haline gelmiş göç olgusunu anlamak için önemli olan literatürdeki temel kavram ve kuramlara odaklanmaktadır. Bu sebeple “Göçü Anlamak: Kavramlar ve Kuramlar” ana başlığı altında yer alan “Göç Kavramı ve Göçlerin Sınıflandırılması” alt başlığında, göç kavramının kendisi, sebepleri ve sonuçları değerlendirilirken göçe yönelik sınıflandırmalara ve çağdaş göç hareketlerine ilişkin genel bir çerçeve de oluşturulmaya çalışılacaktır. Daha sonra “Göç Kuramları” başlığı altında göçü açıklamaya yönelik literatürde yer alan kuramlara değinilerek tezin ilerleyen bölümlerinde yer alacak tartışmalar desteklenmiş olacaktır. “Küreselleşme ve Uluslararası Göç Hareketleri” alt başlığı ile tezin merkezinde yer alan yüksek nitelikli göç kavramıyla da ilişki kurularak göç hareketleri içerisindeki farklı göç biçimleri ve küreselleşme ile karşılıklı etkileşimlerine yer verilecektir. Son olarak “Yüksek Nitelikli Göç” başlığı altında kavrama ilişkin tartışmalar, yüksek nitelikli göç olgusunun uluslararası göç hareketleri içerisindeki durumu ve genel göç kuramları ile ilişkilerine değinilecektir. Özetle bu bölümün kaygısı tezin kavramsal ve kuramsal altyapısına katkı sunmaktır.

¹² Stephen Castles & Mark J. Miller, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Bal & İbrahim Akbulut, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 3.

¹³ a.e., s. 11.

1. GÖÇÜ ANLAMAK: KAVRAMLAR VE KURAMLAR

Amin Maaulof *Ölümcül Kimlikler* adlı eserinde şu soruyu sorar: *Çağımızın en ağır basan özelliği, tüm insanları bir bakıma göçmen ya da azınlık haline getirmek değil mi?*¹⁴ Buna benzer bir tespiti yapan Castles ve Miller, nüfus hareketlerinin modern dünyada toplumsal dönüşümün bir belirleyicisi haline gelişini, *göçler çağı* olarak ifade etmektedir.¹⁵ Zira toplumlar, göç olayıyla karşılaştıkları ölçüde kaçınılmaz olarak bir değişim içerisine girmektedir. Göç hareketleri; farklı kültür, din, dil hatta fiziksel yapıya sahip toplulukların birbirleriyle karşı karşıya gelmelerine neden olmuş böylece bu toplulukların etkileşimlerinden yeni toplumsal örgütlenme biçimleri ve yeni kültürler doğmuş ve günümüze değin buna benzer değişimler yaşanmaya devam etmiştir.¹⁶ Dolayısıyla bir toplum hakkında konuşurken toplumların sabit, statik ve açıkça tanımlanabilir üyelere sahip olduğu varsayımından hareket etmek mümkün değildir.¹⁷ Modern dünyada göç hareketleri ile hem göç alan hem de göç veren ülkelerdeki toplumsal yapı neredeyse tüm yönleriyle derinden etkilenerek yeniden ve yeniden şekillenmektedir. Toplumsal değişim açısından bu denli önemli bir olgu olan göçü anlamak için elbette öncelikle kavramın kendisini anlamak gerekmektedir.

1.1.Göç Kavramı ve Göçlerin Sınıflandırılması

Göç, en temelde coğrafi bir yer değiştirme hareketi olarak tanımlanabilir. Sözgelimi Karpat'ın belirttiği gibi basitçe “asıl varılmak istenen yere hareket”¹⁸ şeklinde ifade edilebilecek göç, Lee'ye göre ise, “kalıcı ya da geçici ikamet değişikliği” anlamına gelmektedir.¹⁹ Nitekim IOM'nin göç kavramına yönelik açıklaması da benzer şekildedir: “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer

¹⁴ Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, 52. Baskı İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2020, s. 35.

¹⁵ Castles & Miller, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, s. 5.

¹⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 4. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları 2019, s. 9.

¹⁷ David Bartram, V. Maritsa Poros, Pierre Monforte, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay, Birinci Baskı, Ankara: Hece Yayınları 2017, s. 7.

¹⁸ Karpat, a.e., s.7

¹⁹ Kivisto & Faist, *Beyond a border: The causes and consequences of contemporary immigration*, s. 3.

değiştirdiği nüfus hareketleridir.”²⁰ Bu ifadelerin gösterdiği gibi ister bir ülkeden başka bir ülkeye gitmek (uluslararası göç) olsun ister ülke içinde bir yerden başka bir yere yerleşmek (iç göç) söz konusu olsun tanımlamalar öncelikle göçün demografik ve coğrafi bir kavram olduğundan yola çıkmaktadır. Ancak göç, yer değiştirmeyi dolayısıyla yalnızca coğrafi ve demografik bir olgu olmayı aşan başka boyutlara sahip bir kavramdır. Bu tanımlamalar göçü, bir yerden başka bir yere giderek sonlanmış bir eylem olarak değerlendirmektedir. Oysa göç, temelde yer değiştirme hareketini içerse de öncesinde ve sonrasında yaşananlarla bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken dinamik bir süreçtir. Sirkeci de benzer bir şekilde göçün, A yerinden B yerine gitmek gibi durağan bir süreçten ziyade ucu açık ve ileri geri çok sayıda göç etme ihtimalini barındıran dinamik bir süreç olarak ele alınması gerektiğine vurgu yapar.²¹ Dolayısıyla göçü bir süreç olarak ele almak söz konusu olduğunda bireylerin sosyo-ekonomik ve kültürel arka planlarına, hedef ve kaynak ülkedeki koşullarına, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişimine, küresel ekonomi sisteminin ülkeler arasındaki mekanizmalarına, yerel ya da küresel düzeydeki çatışmalara bağlı çok sayıda değişkeni göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu durum farklı göç türlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böylece göç, amacına, nedenlerine (zorunlu-gönüllü), göç eden kişilerin özelliklerine (vasıflı- vasıfsız), göç hareketinin süresine (kalıcı-geçici) vb. çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir.

Koser’e göre göçe yönelik sınıflandırmalarda üç ana yaklaşımdan söz etmek mümkündür.²² Bunlardan ilki ve en yaygın kullanılanı bireylerin iradeleri ve göç etme nedenlerine bağlı olarak adlandırılan gönüllü ve zorunlu göç kategorileridir. Bireyin kendi kararına ve isteklerine bağlı olarak gerçekleşen göçler gönüllü göç hareketleri içerisinde yer almaktadır. Ancak göçü yalnızca “daha iyi bir yaşam şansı arayışındaki kişinin başka bir yere göçmeye karar vermesi, doğduğu yerle bağlarını koparması ve yeni bir yere çabucak alışması gibi basit bir bireysel eylem”²³ olarak düşünmek oldukça

²⁰ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğü*, ed. Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath - Cross, IOM 2013, s. 35.

²¹ İbrahim Sirkeci, “Göç Meselesi”, *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5 (2020), s. 24.

²² Khalid Koser, *International Migration: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press 2007, s.16.

²³ Castles & Miller, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, s. 29.

güçtür. Bilhassa günümüzde Suriye, Irak, Afganistan ve son olarak Ukrayna’da yaşananlar sonucunda olduğu gibi çok sayıda insanın kitlesel göçü bu düşünceyi desteklemektedir. Erbaş’a göre “...son yıllarda yaşanan göç türü ağırlıklı olarak hedef ülkesi belli olmayan, olsa da sonucu bilinmeyen bir “gidiş” değil bir “kaçış” biçiminde gerçekleşmektedir.”²⁴ “Kaçışlar”, zorunlu göçü ve onunla ilişkili olan yerinden edilme ve zorla yerinden edilme gibi “ortak noktaları varoluşsal bir tehdit sebebiyle kendi toplumları içinde yaşama konusunda ciddi engellerle karşılaşmış olan”²⁵ kişilerin göç hareketlerini ifade etmektedir. Savaş ve çatışma durumlarının yanı sıra doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin de neden olduğu bu tür göç hareketlerinde, göç eden kişi ya da kişiler, göçü kendi ülkesi sınırları içinde yaparsa yerinden edilmiş, ulusal sınırları geçtiğinde de mülteci olur.²⁶ Ayrıca günümüzde özellikle Suriye göçünden sonra ülkemizde de kamuoyu tarafından bilinir hale gelen sığınmacılar da benzer sebeplerle göç etmiş ancak hukuki olarak farklı bir statüde tanımlanmışlardır.²⁷

Zorunlu ve gönüllü göç kategorilerine bağlı diğer bir sınıflandırma, siyasi ve ekonomik temelli göç ayrımıdır. Buna göre zorunlu göç, çoğu zaman siyasi baskı ve çatışmaların bir sonucu olurken gönüllü göç iş bulma, çalışma gibi ekonomik temelli bir hareket olarak değerlendirilmektedir. Söz gelimi Türkiye’nin de dahil olduğu pek çok ülkede insanlar II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da ortaya çıkan işgücü ihtiyacı sebebiyle ülkeler arası anlaşmalarla, çalışmak için farklı ülkelere göç etmiştir. Günümüzde çokuluslu şirketler, bünyelerinde yer alan profesyonelleri farklı ülkelerdeki kurumlarına göndermektedir. Ayrıca çeşitli alanlarda uzmanlığa sahip olan vasıflı göçmenler de uluslararası piyasada kendilerine uygun iş olanaklarını değerlendirerek doğdukları ülkelerden ayrılmayı tercih etmektedir. Ekonomik sebeplerle oluşan bu göç hareketleri emek göçü / işgücü göçü içerisinde değerlendirilmektedir.

²⁴ Hayriye Erbaş, *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019, s. 14.

²⁵ Alexander Betts, *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*, çev. Seher Meltem Türkaslan, Ankara: Hece Yayınları, 2017, s. 14.

²⁶ Hasan Biçim, *Zorunlu Göç, Göçebelik ve Kentte Tutunma Tarzları: Batman Pazaryeri Mahallesi Örneği*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2020, s. 63.

²⁷ Mülteci, sığınmacı, yerinden edilmiş gibi tüm bu kavramlar ve dahası için ayrıca bakınız: Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğü*, ed. Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath - Cross, IOM 2013.

Diğer bir sınıflandırma ise bugün Türkiye’de de yoğun bir şekilde tartışılan düzenli-düzensiz göç ayrımıdır. Göç eden bireylerin yasal ya da yasal olmayan yolları tercih etmesi bu göç kategorilerini belirlemektedir. Buna göre çeşitli anlaşmalar ve hukuki kurallar çerçevesinde gerekli bilgi ve izinlere sahip olan insanların eğitim, çalışma vb. amaçlarla Türkiye’ye gelmeleri düzenli göçe örnek oluştururken Ege Denizi’nde batan botlar, tırlarla taşınan insanlar gibi basında ve sosyal medyada yer alan pek çok haber ise düzensiz göçün bir yansıması olmaktadır. Elbette farklı göç sınıflandırmalarından da söz etmek mümkündür. Zira zaman geçtikçe hem göç hareketleri farklılıklar göstermekte hem de bu alanda yapılan çalışmalara yenileri eklenmektedir. Böylece döngüsel göç, zincirleme göç, transit göç ya da yaşam biçimi göçü gibi pek çok yeni tanımlamaların ve kavramsallaştırmaların ortaya çıktığı görülmektedir.

Göç sınıflandırmalarının akademik çalışmaları yürütmek açısından pratik bir yol olduğunu kabul etmekle birlikte problemleri bazı yönlerinin de mevcut olduğunu söylemek gerekmektedir. Betts, zorunlu ve gönüllü göç kavramları üzerinden sınıflandırmanın sorunlu doğasını ifade ederken istem ve zorlama arasında ayırım yapmanın kolay olmadığından bahsetmektedir.²⁸ Zira kimileri için göç etmeye sebep olan durumlar kimileri için bir zorlama ifade etmemekte ya da insanlar göç yerine farklı stratejilere yönelmektedir.²⁹ Dolayısıyla göç hareketlerinin her durumda kesin bir şekilde kategorize edilemeyeceğini söylemek mümkündür. Ayrıca göç hareketinde bulunan bireylerin durumlarının zaman içerisinde değişimi, farklı göç kategorilerinin iç içe geçmesine neden olabilmektedir. Örneğin çoğu durumda mülteciler/sığınmacılar zorunlu göç içerisinde yer alırlar ancak göç ettikleri ülkede ekonomiye dahil olarak yaşamaya devam edebilirler. Öte yandan emek göçünde bulunan bireyler kendi kararları ile gönüllü bir göç içerisinde yer alsalar da buldukları ülkede çeşitli nedenleri diğer yurttaşlardan daha ağır ve zorlayıcı bulabilmektedir. Dolayısıyla göçü anlamak, her göç deneyiminin farklı yönleri de bulunabileceğini kabul ederek çok yönlü bir bakış açısını gerektirmektedir. Bu anlamda göç interdisipliner bir çalışma alanı olarak görülmekte ve sosyoloji, iktisat, tarih, hukuk, uluslararası ilişkiler gibi pek çok disiplin tarafından ele alınarak çeşitli kuramlar etrafında tartışılmaktadır.

²⁸ Alexander Betts, *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*, s. 18.

²⁹ Bartram, Poros & Monforte, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, s. 152.

1.1. Göç Kuramları

Göç, ekonomik, toplumsal, kültürel, politik pek çok dinamiğe sahip çok boyutlu bir olgudur. Özellikle uluslararası göç hareketlerinin hemen hemen tüm ülkeleri etkisi altına aldığı günümüzde göç milyonlarca insanı kapsayan bir süreç olarak karşımıza çıkmakta ve göç hareketleri çok çeşitli ilişkileri ve örüntüleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebeple göç olgusunu tüm yönleriyle ele alan kapsamlı bir kuramdan söz etmek mümkün değildir. Göçü açıklamaya yönelik kuramlar göçün farklı yönleriyle ilgilenmekte ve her kuram konuya yeni bir perspektif getirerek katkı sağlamaktadır.

Göç kuramları, literatürde çeşitli şekillerde sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Kuramlar, göç sürecini analiz düzeylerine göre ayrılabilir. Tablo 1.1.'de yer alan bu ayrıma göre göç kuramları makro, mezo ve mikro düzeyde yapıları, ilişkileri ve süreçleri ele alarak göçü analiz etmeye çalışmaktadır. Örneğin; ülkeler arasındaki ilişkiler, uluslararası kurumların göçü düzenlemede ve yönlendirmedeki etkileri makro düzeyde açıklamalara tekabül etmektedir.

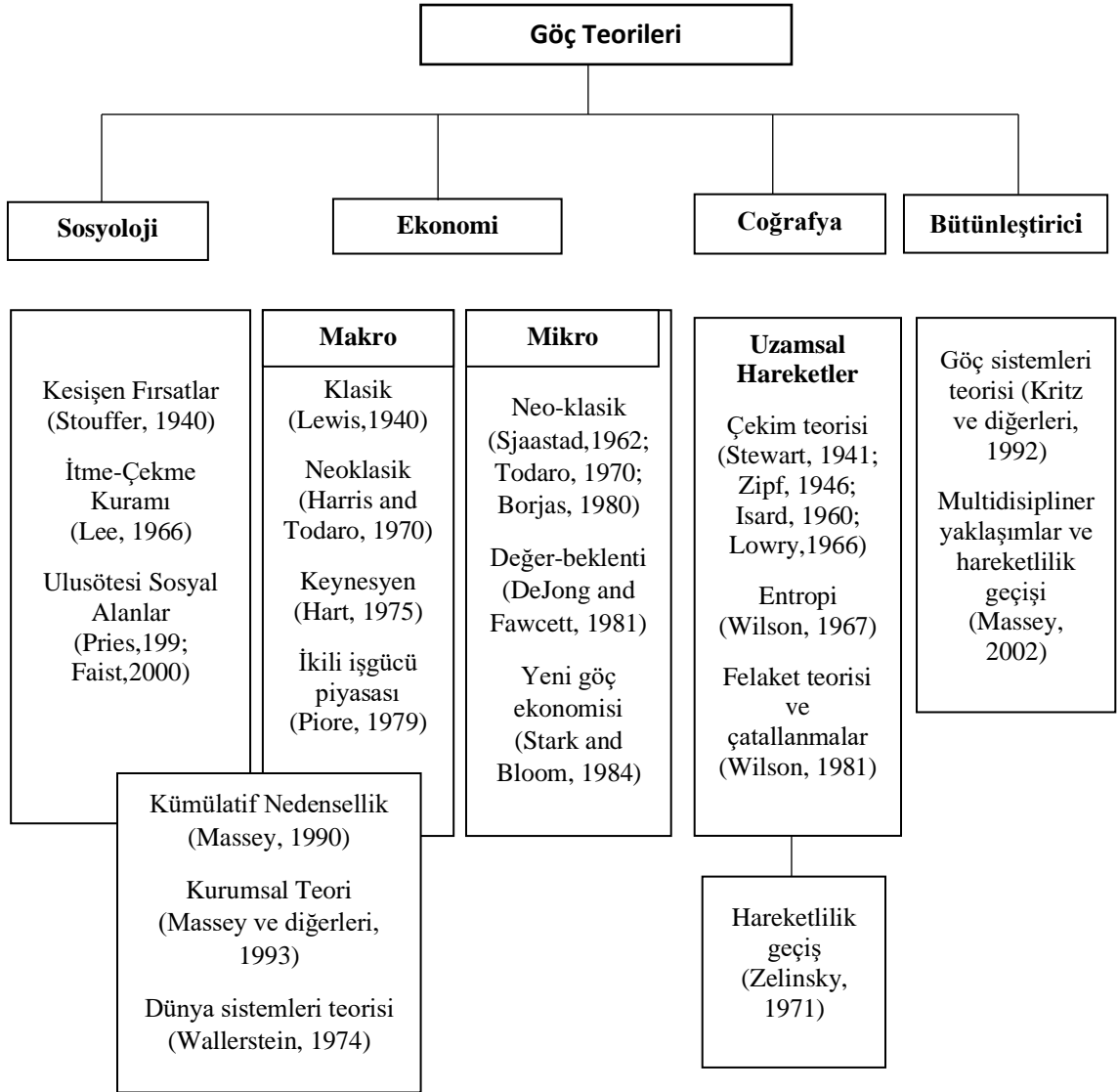
Tablo 1.1. Analiz düzeyine göre sınıflandırılmış göç teorileri

Mikro Düzey	Mezzo Düzey	Makro Düzey
<i>Göçün Sebebi:</i> Bireysel değerler/ arzular/ beklentiler örn.; yaşam şartlarının, sağlık şartlarının iyileştirilmesi	<i>Göçün Sebebi/ Göçün Devamlılığı:</i> Topluluklar/ Sosyal Ağlar örn.; sosyal bağlar	<i>Göçün Sebebi/ Göçün Devamlılığı:</i> Makro düzeydeki fırsat yapıları örn.; ekonomik yapı (gelir ve istihdam alanlarındaki fırsat farklılıkları)
Temel Teoriler: - Lee'nin itme-çekme teorisi - Neoklasik mikro göç teorisi - Davranışsal modeller - Sosyal sistemler teorisi	Temel Teoriler: - Sosyal sermaye teorisi - Kurumsal teori - Network (İlişkiler ağı) teorisi - Birikimli nedensellik - İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi (NELM)	Temel Teoriler: - Neoklasik makro göç teorisi - Göç sistemleri teorisi - Dual işgücü piyasası teorisi - Dünya sistemleri teorisi - Hareketlilik Geçiş

Kaynak: Jessica Hagen-Zanker, "Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature", *Maastricht: MPRA Paper*, S. 28197 (2008), s. 5

Göç kuramlarının çeşitli disiplinlerde yoğunlaştığını da görmek mümkündür. Arango, tek ve genel bir kuram olmadığını tekrarlayarak sosyoloji, coğrafya ve ekonominin göç olgusuna yönelik açıklamalar yapma çabası için en uygun zemini oluşturduğunu belirtmektedir. Tablo 1.2. göç kuramlarının çeşitli disiplinlere göre nasıl sınıflandırılabileceğini göstermektedir.

Tablo 1.2. Çeşitli disiplinlere göre seçilmiş göç teorileri

Kaynak: Joaquín Arango, “Explaining Migration: A Critical View”, International Social Science Journal, C. 68, S. 227–228 (2018), s. 283.

En yaygın kabul gören sınıflandırma ise Massey ve arkadaşlarının *Theories of International Migration: A Review and Appraisal* adlı çalışmalarında yer almaktadır.³⁰ Bilhassa 21. yüzyıldaki göç hareketlerine yönelik doğru ve kapsamlı bir uluslararası göç kuramı inşasına zemin hazırlamak için göç kuramlarını ampirik bir değerlendirmeye aldıkları çalışmada göçün başlangıcını ve göçün sürekliliğini açıklayan yaklaşımlar şeklinde bir ayrıma gitmişlerdir.³¹

Elinizdeki çalışma Tablo 3’te gösterildiği gibi benzer bir perspektifi benimseyen Sirkeci’nin sınıflandırmasını kullanmıştır. Bunun nedeni Sirkeci ve Cohen’nin öne sürdüğü başka bir yaklaşım olan Göç ve Göç Kültürleri Modelini de sınıflandırmaya³² dahil etmesinin özellikle hem bu tezin son bölümünde yer alan saha verilerinin analizinin kuramsal temeli için hem de yüksek nitelikli göç özelindeki çalışmalarda bu kurama daha önce yer verilmediği fark edildiğinden alanda çalışacak araştırmacılar için bir katkı oluşturacağına düşünülmesidir. Ayrıca Tablo 1.3.’de çatışma ve göç kültürleri kuramının her iki sütunla da ortaklığı bulunması göçün hem nedenlerine hem de sürekliliğine ilişkin bir açıklama ortaya koymasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 1.3. Göçün nedenlerine ve sürekliliğine göre sınıflandırılmış kuramlar

Göçün Nedenlerini Açıklayan Kuramlar	Göçün Sürekliliğini Açıklayan Kuramlar
<ul style="list-style-type: none"> • İtme-Çekme Kuramı • Neoklasik Ekonomi Kuramı • Göçün Yeni Ekonomisi Kuramı • İkili İşgücü Piyasası Kuramı • Dünya Sistemleri Kuramı 	<ul style="list-style-type: none"> • Ağ Kuramı • Göç Sistemleri Kuramı • Kurumsal Kuram • Ulaşımı Kuramı • Kümülatif Nedensellik
<ul style="list-style-type: none"> • Çatışma ve Göç Kültürleri Kuramı 	

Kaynak: Sirkeci & Göktuna Yaylacı, *Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar*, ss. 7–29.

³⁰ İbrahim Sirkeci, Filiz Göktuna Yaylacı, “Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar”, *Göç ve Emek Okumaları*, ed. Fethiye Tilbe, London: Transnational Press London 2021, s. 11.

³¹ Douglas S. Massey vd., "Theories of International Migration : A Review and Appraisal", *Population and Development Review*, C. 19, S. 3 (1993), s. 432.

³² Sirkeci & Göktuna Yaylacı, a.e., s. 12.

1.1.1. Göçün Nedenlerini Açıklamaya Yönelik Kuramlar

Pek çok kuramsal model göçü başlatan nedenler üzerine odaklanmaktadır. Özellikle ekonomik kuramlar, göç üzerine ilk sistematik kuramsal çalışma olan Georg Ravenstein'in *Göç Kanunları'ndan* izler taşımaktadır. Ona göre "insanoğlunun durumunu maddi açılardan düzeltme isteği"³³ olan göç hareketleri çoğunlukla kısa mesafelere yönelmektedir. Ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı alanları hedef alan insanlar ise uzun mesafeli göç hareketleri gerçekleştirmektedir.

Demograf Everet Lee, 1966 yılında yayınladığı *Göç Teorisi* adlı çalışması ile Ravenstein'in çalışmalarından beri göç çalışmaları alanında başka herhangi bir görüş ortaya konulmadığını belirterek yeni bir yaklaşım önermiştir.³⁴ Onun itme-çekme (push-pull) kavramsallaştırması etrafında kurguladığı kuramı göç sürecini dört temel faktörün belirlediğini öne sürmektedir. Bunlar; yaşanan yerle ilgili faktörler, gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, işe karışan engeller ve bireysel faktörlerdir.³⁵ Burada Lee göçün, kaynak ülkedeki itici ve hedef ülkedeki çekici unsurlarla şekillendiğini anlatmaktadır. Demografik büyüme, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsat eksikliği ve politik baskılar itici faktörler arasında sayılabilirken; işgücü talebi, boş yerleşim yerlerinin bulunması, iyi ekonomik fırsatlar ve politik özgürlükler çekici faktörleri oluşturmaktadır.³⁶ 19. yüzyılın ortalarından 1960'lı yıllara kadar göç araştırmalarında egemen olan itme-çekme³⁷ kuramı günümüzde hala ekonomiye olan vurgusu sebebiyle emek göçüne yönelik çalışmalarda kullanılsa da göçün küreselleşme ve dünyada yaşanan yeni olaylarla farklılaşması karşısında eksik görünmektedir.³⁸

Göç sürecini açıklamaya yönelik bir başka kuram makro ve mikro düzeylerde farklı açıklamalara sahip neoklasik ekonomi kuramıdır. Abadan-Unat ekonomik temelli göçlere ve emeğe yönelik arz-talebin coğrafi farklılıklarına odaklanan kuramın makro

³³ Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 52.

³⁴ Sirkeci, Göktuna Yaylacı, "Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar", s. 13.

³⁵ Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç Ve Göç İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17 (2006), s. 72.

³⁶ Castles & Miller, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, s. 31.

³⁷ Sirkeci & Göktuna Yaylacı, a.e., s. 13.

³⁸ Çağlayan, a.e., s. 76.

modelini özetlerken emek göçünün ülkelere yöneliminin arkasındaki piyasa koşullarına vurgu yapmaktadır. Buna göre emek fazlasına sahip ülkelerde düşük ücretlere sahipken sınırlı emeğe sahip ülkeler yüksek ücretlere sahiptir. Bu sebeple emek fazlası bulunan ülkelerdeki insanlar yüksek ücretli ülkelere göç etmektedir.³⁹ Kuramın mikro modeli ise göçü, kendisi için en iyi ülkeyi seçmeye yönelik bir maliyet/kazanç hesabı yapan rasyonel aktörler olan bireylerin nüfus hareketleri olarak görmektedir.⁴⁰ Gidilecek ülkenin sağlayacağı kazanç göçün maliyetinden yüksekse birey göç etmeye karar vermektedir. Göçün maliyeti dil öğrenme, taşınma, barınma, yolculuk masrafları, gitme kararının ve yeni bir yere uyum sağlamanın sebep olduğu psikolojik zorluklar ya da yasadışı göçmenlerin yakalanıp sınır dışı edilmesi riski olabilmektedir.⁴¹ Burada göçmenin sahip olduğu nitelikler göç edilecek ülkedeki iş bulma olanağını arttırmakta ve bireye maddi kazanç olarak geri dönmektedir.

Göçün yeni ekonomisi kuramı neoklasik kuramın bilhassa mikro açıklamalarına yönelik içeriden bir eleştiri gibi görülebilmektedir.⁴² Kurama göre göç yalnızca bireyin değil aynı zamanda hane halkının da dahil olduğu bir karar mekanizması ile başlamaktadır. Aile ya da birden çok üyenin oluşturduğu topluluklar göçün risklerini ve kazançlarını düşünerek aileden kimin işgücünde yer alacağına karar vermektedir. Böylece ailede bir ya da birkaç kişi hane halkının imkânları ile göç etmekte ve gittiği ülkenin kazancını hane halkına aktararak bir döngü oluşturmaktadır.

Neoklasik ekonomi ve yeni ekonomi kuramlarının mikro düzeyde açıklamalar yaparak göç kararını bireyde ya da hane halkında temellendirmesine karşılık ikili işgücü piyasası yaklaşımı ise göçü modern sanayi toplumlarının işgücü talebiyle açıklamaktadır. Bu modelin temsilcisi Piore, göç hareketlerinin göç alan ülkelerin sürekli düşük ücretli işçi ihtiyacı sebebiyle gerçekleştiğini öne sürerken ikiye bölünmüş işgücü piyasası ile bu durumu açıklamaktadır. Buna göre gelişmiş ülkelerdeki işgücü piyasası hem vasıflı hem de vasıfsız emeğin kullanıldığı sermaye yoğun ve vasıfsız emeğin kullanıldığı emek

³⁹ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa*, s. 53.

⁴⁰ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya, "Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere", *MİReKoc*, İstanbul, 2014, s. 36.

⁴¹ *Massey vd.*, "Theories of International Migration : A Review and Appraisal", s. 434.

⁴² Arango, "Explaining Migration: A Critical View", s. 288.

yoğun iki sektörden oluşmaktadır.⁴³ İlk sektörde genellikle yerli işçiler çalışırken ikinci sektörde göçmenler yer almaktadır. Bunun sebebi emek yoğun sektördeki işleri, yerli işçilerin yapmak istememesinin yanı sıra herhangi bir ekonomik darboğaz durumunda işverenlerin emek yoğun sektörde kesinti yapmasının daha kolay olmasıdır.⁴⁴

Göç sürecini ekonomik kuramlardan farklı bir açıdan ele alan tarihsel yapısalcı yaklaşım olan dünya sistemleri kuramı Wallerstein'in düşüncelerine dayanmaktadır. Ona göre tarihsel süreçte denizyollarının gelişmesi ve ticaretin büyük bir ivme kazanması dünya ölçeğinde bir ekonominin oluşmasına neden olmuştur. Bu durumda ülkeler arasındaki farklılıkların temeli olan iş bölümü gelişmiştir. Ülkeler arasındaki farklılıkların temeli olan iş bölümünün gerçekleşmesi ekonomik anlamda gelişmiş ülkeleri merkeze diğerlerini ise periferiye yani çevreye itmiştir ancak çevre hala merkezin dolayısıyla kapitalist ekonominin etkisindedir.⁴⁵ İdeolojik, kültürel, tarihsel ve ekonomik bağlantılar yoluyla kapitalist piyasanın hakimi olan merkez, çevreye nüfuz ederek toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel yapıları erozyona uğratarak göç hareketlerine neden olmaktadır.⁴⁶ Buna göre Cezayir'den Fransa'ya göçler, Hindistan'dan Birleşik Krallığa göçler merkez ve çevre arasındaki bağların bir ürünüdür.

1.1.2. Göçün Sürekliliğini Açıklamaya Yönelik Kuramlar

Göçün nedenlerini açıklamaya çalışan kuramlar nüfus hareketlerinin genel akışı hakkında fikirler öne sürmektedirler. Ancak göç, çeşitli nedenlerle ortaya çıksa da bir süreçtir ve süreç içerisinde bireyin, toplulukların ve ülkelerin içinde buldukları koşullar hem değişmekte hem de bireylerin eylemleri ile dönüşüme uğramaktadır. Göçün sürekliliğini açıklamaya yönelik kuramlar göç hareketlerinin nasıl bir döngüsellik içerisinde olduğunu incelemeye almaktadır.

⁴³ Lucia Kurekova, "Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flows", *Paper prepared for Interdisciplinary conference on Migration, Economic Change, Social Challenge*, 2011, s. 9.

⁴⁴ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa*, s. 60.

⁴⁵ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2014, s. 187.

⁴⁶ Deniz Şenol Sert, "Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru", *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, ed. S. Gülfer İhlamur Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s. 36.

Göçmen ağları kuramı, göçün sürekliliğini göçmenler arasındaki göç tecrübesinden doğan sosyal ağlar ile açıklamaktadır. Kurama göre sosyal ağlar, göç sürecini birçok yönden etkileyerek hedef ülke ile kaynak ülke arasında bağlar kurulmasını sağlamaktadır. Bireysel ya da kurumsal sosyal ağlar yalnızca göç edilecek ülkeye ve göç sürecinin yönlendirilmesine dair bilgiler sağlamaz aynı zamanda kaynak ülkeyle parasal bir bağ kurarak döviz akışının ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır.⁴⁷ Bartram ve diğerlerinin özetlediği gibi göçmen ağları hedef ülke ve kaynak ülke arasında bir bağlantı oluşturmaktadır. Bu yolla hedef ülkedeki göçmenler kaynak ülkedeki potansiyel göçmenlerin göç kararlarını kolaylaştıran ve göç sürecini şekillendiren sosyal sermayeyi oluşturmaktadır. Akrabalık, hemşerilik, arkadaşlık gibi sosyal ilişkilerin yanı sıra iş bulma acenteleri, göçmen dernekleri gibi çeşitli kuruluşlar da göçmen ağlarına dahil olabilmektedir. Buradan yola çıkarak kurumsal yaklaşım ise göçmen ağlarını besleyen bu tip gönüllü organizasyonlar, acenteler, göçmen kuruluşları ve hatta insan kaçakçıları gibi dışsal yapıların hem göçün kendi endüstrisini yarattığını hem de sürekliliğini sağladığını varsaymaktadır.⁴⁸

Göçmen ağları kuramının göç alan ve veren ülkelerdeki insanlar arasındaki bağlantılarına vurgusundan farklı olarak göç sistemleri kuramı “ticaret ve güvenlik ittifaklarını, sömürge bağlarını, malların, hizmetlerin ve bilginin yanı sıra daha göç akımları başlamadan var olan fikirlerin akımını ortaya koymaktadır.”⁴⁹ Örneğin Türklerin çoğunlukla Almanya’ya göç etmesi daha önce iki ülke arasında anlaşmalarla yaşanan emek göçünün bir etkisidir. Göç sistemleri kuramı hem göç alan ve veren ülkelerdeki ekonomik, politik, kültürel yapı ve uygulamaları içeren makro bağlara odaklanmakta hem de göçmenler arasında göç sürecini yönetmeye imkân veren mikro düzeydeki sosyal ağlara vurgu yaparak göçün sürdürülmesine ilişkin kapsamlı bir kuramsal sistem geliştirmeye çalışmaktadır.

Uluslararası göç hareketlerinin küreselleşme ile yeni bir boyut kazanması göçmenlerin geldikleri ülke ile bağlarını etkileyerek uluslararası sosyal alanların ortaya çıkışına dair

⁴⁷ Bartram, Poros & Monforte, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, s. 212.

⁴⁸ Şenol Sert, “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, s. 41.

⁴⁹ a.e., s. 42.

tartışmaları gündeme getirmiştir. Göçmen ağlarının oluşumu, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi ile kolaylaşmaktadır. Böylece göçmenler yaşamlarını kaynak ülke ve hedef ülke arasında, iki kültür içinde hem “orada”, hem “burada” ve her ikisine de tam ait olmadan sürdürebilmektedir. Ulusaşırı alanların oluşumu göçmenlerin geldikleri ülkelerle bağlarını sürdürmeye devam etmesini ve sosyal ilişkilerini birden fazla ulusal bağlamda geliştirmesini ifade etmektedir. Para transferi, köken ve hedef ülke arasında düzenli gidiş-geliş, sosyal medya üzerinden görüşmeleri sürdürme, her iki ülkede oy verme pratiğine sahip olma gibi göçmenlerin özellikler hem orada hem de burada olma çabasını göstermektedir.⁵⁰ *Ulusaşırı yaklaşım*, göçmenlerin oluşturduğu ulusaşırı topluluklara ve sosyal alanlara dikkat çekerek göçmenlerin ülkeler, topluluklar ve kültürleri birbiriyle nasıl ilintilendirdiğini değerlendirmektedir.⁵¹

Kümülatif nedensellik yaklaşımı ise göçün sürekliliğine yönelik diğer yaklaşımlarda olduğu gibi sosyal ağların önemine atıfta bulunarak bu ağlar yoluyla kaynak ülkede göç ile ilişkili bir sermayenin birikmesi ve yayılması yoluyla potansiyel göçmenlerin dikkatlerini çekerek göç hareketlerini arttırdığını öne sürmektedir. Buna göre göç kendi kendini yenileyen bir süreçtir.

Kümülatif nedensellik yaklaşımını genişleten çatışma ve göç kültürleri modeli ise hem göçün nedenlerine hem de göçün sürekliliğine ilişkin bir bakış açısına sahiptir. Sirkeci ve Cohen’in öne sürdüğü model, göçü çatışma ve çatışma durumundan duyulan insani güvensizlik hissinden yola çıkarak açıklamaktadır. Buna göre göç çeşitli düzeylerde toplumsal, politik, kültürel vb. çatışma durumlarının bireyler tarafından nasıl algılandığı ile ilgilidir. Zira bazıları göç ederken bazıları etmez. Bu çatışma durumunun bireydeki insani güvensizlik hissini ne derece oluşturduğu ile alakalıdır. Sirkeci ve Cohen model içerisinde 3K ile göç kararının arkasındaki sebepleri belirtmektedir: Kalkınma/Ekonomi Açıkları, Katılım/Demokratik Açıklar, Kitle/Nüfus Açıkları. Gelir ve kamu hizmetleri konusundaki eşitsizlikler, siyasi parti ve temsiliyet konusundaki eşitsizlikler, genç ve yaşlı nüfus arasındaki dengesizlikler 3K içerisinde değerlendirilebilmektedir.

⁵⁰ Bartram, Poros & Monforte, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, s.301

⁵¹ İçduygu, Erder & Gençkaya, “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere” s. 44.

Ayrıca göçmenin sahip olduğu göç sermayesine vurgu yaparak göçün bireysel altyapısını 4S ile açıklamaktadırlar. Buna göre göçü finanse edecek altyapı mali sermayeyi, göçmenin sahip olduğu eğitim ve meslek beşerî sermayeyi, göç edilecek yerdeki tanıdıklar, dernekler vb. sosyal sermayeyi, göç hareketinde bulunacak kadar sağlıklı olmak ise fiziki sermayeyi ifade etmektedir. Göçün sürekliliği ise göç kültürleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Bir yerde göç deneyiminin yaygınlaşması, aktarılması o yerde yeni göç hareketlerinin oluşmasına neden olmakta ve göç kültürlerini ortaya çıkarmaktadır.⁵²

Göç kuramlarının bu genel sunumu yüksek nitelikli göç hareketi özelinde çalışmanın son bölümündeki saha araştırmasının analizlerinin kavramsal olarak temellendirilmesi sırasında detaylandırılacaktır. Bu sebeple göç kuramları kavramsal ve kuramsal çerçevenin yer aldığı bu bölümde genel bir çerçeve içerisinde ele alınmıştır.

2. KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETLERİ

Savaş, hastalık, kuraklık, düşmanlık, kendi dinini yaşama, dinini yayma, ötekileştirmeden kaçma, toplumsal kutuplaşma, daha iyi kazanç sağlama arzusu insanların göç etmesine sebep olmuş, olmakta ve olmaya da devam edecektir.⁵³ Nitekim Suriye savaşıyla, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle binlerce insanın yollara düştüğü göçlere Ukrayna ve Rusya arasındaki savaş ile başka bir kitlesel göç hareketi eklenmiştir. Dolayısıyla gerek savaş gibi şiddetli çatışmalar sebebiyle yaşanan zorunlu göçler olsun gerek insanların daha iyi bir hayat arayışı ile yollara çıktığı ekonomik temelli göçler olsun, bu tezin de konusunu oluşturan uluslararası göç hareketleri artmaya devam etmektedir. Bunun yanında dünya yeni sorunlarla da yüzleşmektedir. Küresel ısınma ve beraberinde gelen iklim krizinin çok sayıda insanın kuraklık, gıda yoksunluğu vb. ekolojik sebeplerle yollara düşmesine neden olacağı öngörülmektedir. Halihazırda yaşanan göç hareketleri iklim krizinin büyümesiyle yeni bir boyut kazanacak ve göç eden insan sayısı katlanarak artmaya devam edecektir.

⁵² Sirkeci, "Göç Meselesi", ss. 24–25.

⁵³ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa*, s. Önsöz.

Tablo 1.4. Uluslararası Göçmenler, 1970-2020

Yıl	Uluslararası göçmen sayısı	Göçmenlerin dünya nüfusuna oranı
1970	84 460 125	2.3
1975	90 368 010	2.2
1980	101 983 149	2.3
1985	113 206 691	2.3
1990	152 986 157	2.9
1995	161 289 976	2.8
2000	173 230 585	2.8
2005	191 446 828	2.9
2010	220 983 187	3.2
2015	247 958 644	3.4
2020	280 598 105	3.6

Kaynak: IOM, *World Migration Report 2022*, s. 23.

Tablo 1.4.'te görüldüğü üzere son 50 yılda dünyada göç eden insanların sayısı yükselmektedir. Üstelik buna ülkelerin iç göç istatistikleri de eklendiğinde nüfus hareketlerinin büyüklüğü daha da çarpıcı bir hal almaktadır. Daha önce belirtildiği gibi insanlar tarih boyunca çeşitli sebeplerle göç etmişlerdir. Ancak göç zaman ve mekanla ilişkili dinamik bir olgudur ve dolayısıyla dünyada göçü etkileyen koşullar değiştikçe göç hareketleri de dönüşmekte ve çeşitlenmektedir. Bu sebeple günümüzde göç hareketlerinin küreselleştiğini, hızlandığını, farklılaştığını ve kadınsallaştığını söylemek mümkündür.⁵⁴ Castles ve Miller'ın günümüzdeki göç olgusuna yönelik belirlediği bu dört özellik içerisinde küreselleşme giderek daha fazla insanın ve ülkenin etkilendiği göç hareketlerine işaret etmektedir.

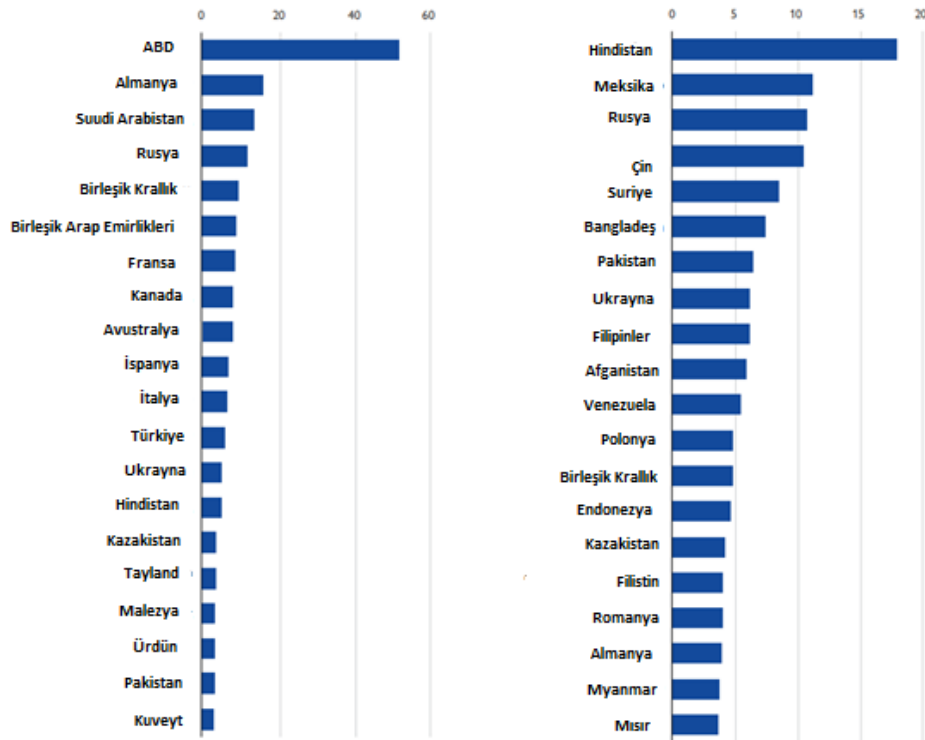
Küreselleşme, insanların, bilgilerin, mal ve hizmetlerin dünya çapında gitgide büyüyen çok yönlü hareketleri ile karşılaştıkları ve yarattıkları yapıları kapsayan zamansal aralığını ifade eder.⁵⁵ Dünyanın farklı yerlerindeki insanlar ve ülkeler farklı şekillerde

⁵⁴ Castles & Miller, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, s. 12.

⁵⁵ Selin Dülger, *Küreselleşmenin Türkiye İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri: Beyin göçü (2000-2015)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2017, s. 5.

küreselleşmeden etkilense de teknolojinin, bilgi ve haberleşme ağlarının gelişmesiyle uluslararası göç hareketleri hız kazanmıştır. Günümüzde özellikle sosyal medya insanlar arasındaki fiziksel iletişimin ve sosyal bağların sanal ortama taşınmasına imkân vermiş ve göç deneyiminin paylaşılarak göç kültürlerinin oluşmasına neden olmuştur. Göç kuramlarında belirtildiği gibi göçmen ağları; göçün kolaylaşmasına, göç deneyiminin paylaşılmasına ve göçün yayılmasına dolayısıyla göçün sürekliliğine neden olmaktadır. Sosyal medya, göçmen ağlarını yaygınlaştırdığı gibi tüketim toplumunun bir üyesi olarak herkes gibi yaşamak isteğini de yaygınlaştırmaktadır.⁵⁶ Böylece bireyler başka ülkelerdeki yaşam koşulları, iş olanakları, toplumsal özgürlükler gibi pek çok unsurdan haberdar olmakta ve kendisi dışındaki bu göz alıcı dünyanın kapılarını aralamak istemektedir.

Şekil 1.1. Uluslararası göçmenlerin ilk 20 varış noktası(solda) ve çıkış noktası(sağda), 2020

Kaynak: IOM, World Migration Report 2022, p. 27.

⁵⁶ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa*, Giriş.

Küreselleşmeyle birlikte Şekil 1.1.'de görüleceği gibi “hemen hemen her ülkenin bir yandan göç-alan bir yandan da göç-veren ülke konumuna geldiği, artık bu gibi ‘göç-alan’ ya da ‘göç-veren’ terimlerinin yetersiz kaldığı ve ‘ulus-aşırı alanlar’ gibi terimlerin ortaya çıktığı, ciddi boyutlarda ‘öğrenci göçü’ ve ‘emeklilik göçü’ gibi göç türlerinin belirlediği, ‘geçici veya kalıcı göç’ ya da ‘yasal veya yasadışı göç’ gibi ayırımların çoğu kez zorlaştığı bir dönemde, göçün yalnızca ulus-devletlerin temel aktör olduğu bir dünyanın olgusu olduğunu düşünmek güçleşmiştir.”⁵⁷ Sözgelimi Türkiye göç veren bir ülke konumundayken bugün hem göç alan hem de göç veren ülkeye dönüşmüştür. Aynı zamanda çok sayıda göçmenin Avrupa ülkelerine geçiş için kullandığı bir güzergâh haline de gelmiştir.

Küreselleşme, pratiklerin, ilişkilerin, bilincin ve toplumsal yaşamın örgütlenişinin dünya çapında yayılması olduğundan⁵⁸ sanayileşmiş merkez ülkelerdeki ekonomik ilişkilerin ve pratiklerin çevre ülkelere taşınmasıyla ülkeler arasındaki iş bölümü de dönüşmüştür. Toksöz’e göre çok uluslu şirketler üretim merkezlerini çevre ülkelere taşıyarak ucuz işgücünden yararlanmaktadır. Bu durum çevre ülkelerde kırdan kente göçe, hızlı nüfus artışına ve işsizlik gibi yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böylece çevre ülkelerde bilhassa genç nüfus yoksulluktan kaçmak ve istihdam olanaklarından yararlanmak için yurt dışına yönelmektedir.⁵⁹

Toksöz’ün gelişmiş ülkelere yönelen göç hareketlerine ilişkin bu açıklamasının yanında Adıgüzel, dünyadaki ikili yapı, yani göçün başladığı ile bittiği nokta arasındaki maddi ve manevi farklılıklara vurgu yapar. Ona göre göçlerin yönüne bakıldığında güneyden kuzeye, çevreden merkeze, doğudan batıya, küçükten büyüğe, fakirden zengine, sömürülen ülkelere sömüren ülkelere vb. şeklinde olduğu görülür.⁶⁰ Ayrıca tarihsel ve kültürel bağlar, coğrafi yakınlık gibi sebeplerden de söz etmek mümkün olmaktadır. Aşağıda yer alan ülkeler arasındaki bağları yansıtan Şekil 1.2. göç koridorları aracılığıyla ülkeler arasındaki ilişkileri yorumlama imkânı vermektedir. Söz gelimi

⁵⁷ İçduygu, Erder, Gençkaya, “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”, s. 52.

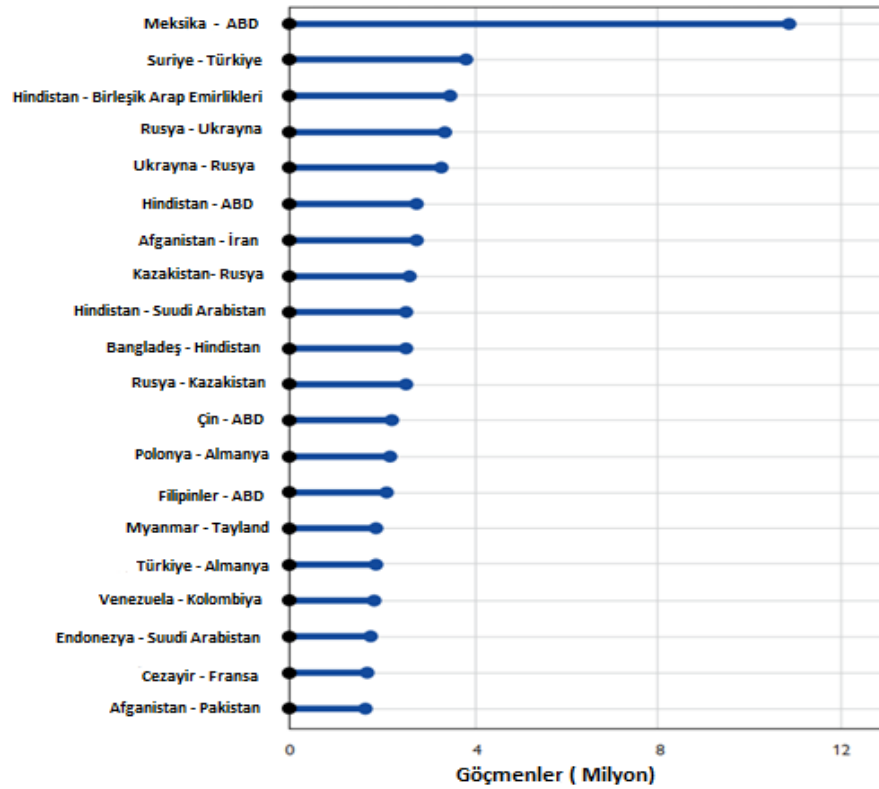
⁵⁸ George RITZER, *Sosyoloji Kuramları*, 8. b., Ankara: De Ki Basım Yayım, 2011, s. 574.

⁵⁹ Gülay, *Uluslararası Emek Göçü*, s. 4.

⁶⁰ Yusuf Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, 1. Basım Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 21.

Almanya ve Türkiye arasındaki hat daha çok ekonomi temelli göçlerle oluşmuştur. Buna karşılık coğrafi yakınlık bakımından Afganistan Pakistan arasında bir göç koridoru olduğu görülebilmektedir. Yine Suriye ve Türkiye arasındaki göç koridoru zorunlu göç hareketinin sonucunda oluşmuş ve çeşitli askeri operasyonlarla çift yönlü olarak devam etmektedir. Amerika'nın yıllar boyu engelleme yönündeki tüm çalışmalarına rağmen Meksika göçün kaynak ülkelerinden biri olmaya devam etmektedir. İş bulma, daha iyi yaşam koşullarının yanı sıra aile birleşimleri, eğitim gibi sebepler de bu koridoru beslemektedir. Ülkeler arasındaki göç hareketleri temel bazı benzerlikler özellikler gösterse de homojen bir yapıdan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Çeşitli göç türleri ve farklı özelliklerdeki göçmenler benzer yolları kullanmakta ancak motivasyonları, amaçları ve ilişkileri birbirlerinden farklı olabilmektedir.

Şekil 1.2. Ülkeler arası en önemli 20 göç koridoru⁶¹

Kaynak: IOM, World Migration Report 2022, p. 27.

Ulus devletler, sınırlarına dayanan insanlara karşı kapılarını kapatmaya, duvarlar örmeye ya da göç edenler için kabul şartlarını zorlaştırmaya yönelik politikalar gütmektedirler. Ancak tüm bu karmaşa içerisinde sermayenin, malların, hizmetlerin ve bilginin sınırsız akışına imkân veren küreselleşmenin aksine insanların hareketi kısıtlanmaktadır. Chambers'ın ifadesiyle “Üçüncü Dünya, uzaklarda bir yerlerde olmaktan çıkıp ‘burada’ boy göstermeye başladığında”⁶² gelişmiş ülkeler için göç bir ‘krizi’ çağrıştırmaktadır. Kendi kültürlerinin, hayat tarzlarının, ekonomilerinin ve daha birçok şeyin tehdit altında olduğuna dair bir krizi... Ülkeler arasındaki eşitsizlikler, kapitalizmin küresel etkileri, artan sanayileşme, çevre kirlilikleri, askeri müdahaleler ve sürekli savaş durumları daha çok halihazırda altyapı sorunu yaşayan diğer çevre ülkelere zarar vermektedir. Böylece ekolojik, siyasi, ekonomik sebeplerle yeni göç hareketleri yaşanmaya devam etmektedir.

Ancak bu tezin konusunu oluşturan yüksek nitelikli göç, küreselleşme ile şekillenen işgücü piyasasında düzensiz ve kitlesel göçlerin aksine istenen bir göç türüdür. Küreselleşmenin önemli etkilerinden biri de bazı insanların özellikle de yetenekli kişilerin giderek daha fazla göç hareketleri içerisinde bulunmasıdır. Kitlesel ve düzensiz göçlerle kıyaslandığında yüksek niteliklilerin göçü, az bir orana sahip olsa da hedef ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve hatta politik durumlarına önemli etkileri bulunmaktadır.⁶³ Dolayısıyla “içeri girmek isteyen istenmeyen mülteci ve sığınmacıları katı bir denetime tabi tutan gelişmiş ülkeler”⁶⁴ söz konusu yüksek nitelikli göçmenler olduğunda kapılarını açmakta bir sakınca görmemektedir. Yerel işgücünden ve eğitim sisteminden yeterli verimi alamayan bütün gelişmiş ülkeler çeşitli göç politikaları oluşturarak bilişim, sağlık, teknoloji, vb. pek çok alandaki yüksek nitelikli işgücü açığını kapatmaya çalışmaktadır. Bu sebeple Türkiye’den yüksek nitelikli göç hareketini anlamak için önce uluslararası göç hareketleri içerisinde yüksek nitelikli göçün ve yüksek nitelikli göçmenlerin ne olduğuna dair tartışmalar ele alınacaktır.

⁶² Iain Chambers, *Göç, Kimlik, Kültür*, çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 13.

⁶³ Khalid Koser, *International Migration: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press (OUP), 2007, s. 51.

⁶⁴ Aslı Didem Danış, “Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye”, *Birikim Dergisi*, S. 184–185 (2004), s. 2.

2.1.Yüksek Nitelikli Göç

Parsons ve diğerlerine göre eğer *Göçler Çağı'nda* yaşıyorsak son yirmi yılı yüksek nitelikli göç çağı olarak adlandırmak mümkündür.⁶⁵ Gerçekten de küreselleşmenin etkileri, vasıflı emeğin hızlı mobilitesi, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, neredeyse her alandaki inovasyon çalışmaları ve yaşanan son pandemi ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizliklerin aynı zamanda sahip oldukları insan sermayesi ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Söz gelimi Covid 19'a yönelik aşı çalışmaları ülkelerin teknolojik ve bilimsel araçlardaki ilerlemelerinin yanında bu araçları kullanabilecek ve geliştirebilecek bilim insanlarının varlığının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla göç, söz konusu bir toplumun en girişimci, en iyi eğitilmiş ve en parlak bireyleri⁶⁶ olduğunda ekonomik büyümenin, sosyal ve kültürel altyapıyı desteklemenin, bilginin ve teknolojik ilerlemenin bir yolu olarak görülmektedir.

Yüksek nitelikli göçten söz edildiğinde uluslararası göçü belirleyen devletlerin göç politikaları olmaktadır. Küreselleşme ve neoliberal politikalar; ürünlerin, malların, hizmetlerin serbest dolaşımını teşvik etmesine rağmen uluslararası göç, ülkeler arasındaki sınırları geçmeyi ifade etmekte ve ulus devletlerin belirlediği standartlarla şekillenmektedir. Örneğin, İngiltere 30 Mayıs 2022'den itibaren yürürlüğe girecek Yüksek Potansiyelli Birey vizesi ile dünyanın önde gelen üç üniversite sıralamasının en az ikisinde ilk 50'de yer alan üniversitelerden mezun olan bireyleri ülkeye çekmek için harekete geçmektedir.⁶⁷ Brexit'in ardından İngiltere ile yolları ayrılan AB ise 2009 yılından itibaren Mavi Kart uygulamasıyla nitelikli işgücü ihtiyacını karşılamaya çalışmaktadır.⁶⁸ ABD, Kanada, Yeni Zelanda gibi ülkeler ise uzun zamandır yüksek nitelikli göçmenler için çekim merkezleri olma yolunda kendi politikalarını geliştirmişlerdir.

⁶⁵ Christopher R. Parsons vd., "High Skilled Migration Through The Lens of Policy", *Migration Studies*, C. 8, S. 3 (2020), s. 279.

⁶⁶ Koser, *International Migration: A Very Short Introduction*, s. 51.

⁶⁷ "İngiltere'nin yeni 'yüksek potansiyelli birey' vizesinin şartları neler, kimler başvurabiliyor?", y.y., <https://tr.euronews.com/2022/05/30/ingiltere-nin-yeni-yukse-potansiyelli-birey-vizesinin-sartlar-neler-kimler-basvurabiliyor>.

⁶⁸ Fatih Şahin, *Türkiye'den Avrupa Birliğine Yeni Göç Hareketi: Yüksek Nitelikli Göç*, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019, s. 31.

Literatürde yüksek nitelikli göçün sebepleri, kaynak ve hedef ülke üzerindeki etkileri, yüksek nitelikli göçmenlerin göç deneyimleri, uyum süreçleri, diaspora ağları üzerine tartışmalar sürse de yüksek nitelikli göçmen üzerine henüz uzlaşmaya varılmış bir tanımdan söz etmek mümkün görünmemektedir. Buna karşılık hem akademisyenler hem de ülkeler tarafından tanımlar eğitim, meslek grubu ve gelir gibi temel unsurlar etrafında şekillenmektedir. Bu anlamda özellikle nicel çalışmaların başat olarak kullandıkları eğitim, önemli bir tanımlama basamağıdır. Neredeyse her ülkenin ulusal eğitim sistemine sahip olması hem yerel hem de küresel ölçekteki eğitilmiş nüfusa yönelik istatistiklerin elde edilmesini kolaylaştırmaktadır. Eğitimi merkeze alan yaklaşım, yüksek nitelikli göçmenleri iki yıl ya da daha fazlasını kapsayan “yükseköğretim” derecesiyle tanımlamaktadır.⁶⁹

Eğitim düzeyi önemli bir belirleyici olsa da bireyler, özellikle ekonomik göçmenler ülkelere girişte mesleklerini belgelendirmektedir.⁷⁰ Göçmenin nitelik düzeyi Uluslararası Meslek Standartları Sınıflandırması (ISCO) üzerinden değerlendirilmektedir.⁷¹ Buna göre yüksek nitelikli göçmenler; 1) yöneticiler, üst düzey yetkililer ve yasa koyucular, 2) profesyoneller ve 3) teknisyenler ve yardımcı profesyoneller; yüksek öğrenim veya lisansüstü eğitim ile orantılı işlerde istihdam edilenler olarak tanımlanmaktadır.⁷² Göçmenin niteliği her zaman işgücü piyasası içerisinde meslek ya da eğitim temelli bir karşılık bulmamaktadır. Sözelimi müzisyenler, sanatçılar vb. alanlarına dair bir yeteneğe sahip olsalar bile bu işgücü içerisinde beklenen rollere sahip oldukları anlamına gelmemektedir.

Yüksek nitelikli göç içerisinde önemli bir diğer nokta uluslararası öğrencilerdir. Uluslararası öğrenci hareketliliği genellikle eğitimleri boyunca kalıcı pozisyonlarda çalışmaları da potansiyel yüksek nitelikli göçmenler olmaları sebebiyle önemlidir. Ülkeleri dışında eğitim gören öğrencilerden bazıları geri dönmekte iken bazıları da

⁶⁹ Agnieszka Weinar, Amanda Klekowski von Koppenfels, *Highly-Skilled Migration: Between Settlement and Mobility*, IMISCOE Research Series. Springer Open, 2020, s. 11.

⁷⁰ Mathias Czaika, Christopher R. Parsons, “Highly-Skilled Migration in Times of Economic Crisis”, The IMI Working Papers Series, Oxford, 2016, s. 4.

⁷¹ Şenay Gökbaşrak, *Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişmiş Ülkelere Nitelikli İşgücü Göç ve Politikalar: Türk Mühendislerinin “Beyin Göçü” Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi, 2006, s. 14.

⁷² Christopher R. Parsons vd., “Conceptualising International High-Skilled Migration”, *IMI Working Paper Series*, S. 104 (2014), ss. 10–11.

kalmayı tercih etmektedirler. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu pek çok ülke çeşitli programlar çerçevesinde yurt dışına öğrenci yollayarak kendi yüksek nitelikli işgücü açığını kapatmaya odaklanmaktadır. Ayrıca çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, üretimin ulus ötesi alanlara taşınması hem uzmanların farklı ülkeler arasında kalıcı olmayan yer değişimlerini arttırmış hem de fiziksel olmayan bir göç türünü de ortaya çıkarmıştır. Buna göre kendi ülkesinde kalıp kendi ülkesinde çalışan ancak farklı bir ülke için üretim yapan uzmanlar da uluslararası yüksek nitelikli göçün bir parçası haline gelmişlerdir.⁷³

Görüldüğü üzere yüksek nitelikli göç hareketi içerisinde bireylere yönelik değerlendirmeler ülkelerin göç politikalarına, akademik çalışmaların bakış açılarına, çeşitli kurumların analizlerinin amaçlarına göre değişmektedir. Ekonomistler işgücü piyasasındaki etkilerine odaklandıkları yüksek nitelikli göçmenleri tanımlarken veriye dayalı bir yol izlemektedir. Öte yandan farklı ülkelerin göç politikaları üzerinden yüksek nitelikli göçmenleri inceleyen çalışmalar politik tanımlamaları göz önünde bulundururken, göç sonrası deneyimlere eğilen akademisyenler mevcut kavramsal yaklaşımlara karşı bir tavır sergilemektedir. Böylece ortaya “yüksek nitelikli göç”, “yüksek vasıflı göç”, “profesyonellerin göçü”, “entelektüellerin göçü”, “beyin göçü” gibi çalışmaların temalarına bağlı olarak değişen pek çok farklı kavramlaştırma çıkmaktadır. Bunlar içerisinde “beyin göçü” yüksek nitelikli göç hareketine yönelik yapılan çalışmalarda en çok kullanılan kavramdır.

İlk kez British Royal Society tarafından 1950'li ve 1960'ların başında bilim adamları ve teknoloji uzmanlarının ABD'ye ve Kanada'ya göç etmesi üzerine ortaya atılmış bir kavram olan beyin göçü (brain drain), daha sonraki yıllarda da klasik bir anlayışla gelişmekte olan ülkelere doğru bir göç hareketi olarak tanımlanmıştır.⁷⁴ Gelişmiş ülkeler; ekonomik olarak kalkınmak, yaşam standartlarını iyileştirmek ve bir refah toplumu ortaya koymak için çeşitli kaynaklar kullanmaktadır. Ancak bu kaynaklar emek, toprak vb. maddi kaynakların yanında maddi olmayan ve

⁷³ Hazal Bölerek, *Causes and Consequences of the Highly Skilled Migration from Turkey to Germany: 2014 - 2019*, Marmara Üniversitesi, 2021, s. 7.

⁷⁴ Pierpaolo Giannoccolo, “The Brain Drain. A Survey of the Literature”, Bologna, 2004, s. 2.

yüksek ekonomik değeri olan fikirler, nesnelere, teknolojiler geliştirebilecek kapasiteye sahip yetenekli bireyleri de yani beşerî sermayeyi de içermektedir. Beyin göçü, gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere beşerî sermayenin tek yönlü akışını ifade eden bir kavram olarak kullanılmakta ve hem kaynak hem de hedef ülke arasındaki göçün neden ve sonuçlarına odaklanmaktadır.

Bu çerçevede literatüre bakıldığında beyin göçüne yönelik iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki olan milliyetçi yaklaşıma göre az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yetişen eğitimli bireylerin göçü beyin kaybı olarak nitelendirilmektedir. Beyin göçü, enformasyona ve teknolojiye dayalı günümüz dünyasında ülkeler için kalkınmanın itici güçlerinden biri olan beşerî sermayenin yitirilmesini ifade etmektedir. Ülkeden ayrılan eğitimli bireyler ile ülke içerisinde sağlık, eğitim, sanayi, girişimcilik gibi pek çok alanda işgücü açığı oluşmakta ve ülkeler arasındaki eşitsizlikler derinleşmektedir. Zamanla bu yaklaşıma yönelik eleştiriler içerisinde göçmenlerin gittikleri ülkelere kaynak ülkeye döviz akışı sağlaması, dönemseller olarak kaynak ülkede çeşitli mesleki faaliyetlerde bulunması ya da geri dönme potansiyeli gelişmekte olan ülkeler için beyin göçünün kazançlı taraflarını ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak tersine göç olgusu gidenlerle kıyaslandığında oldukça azdır ve milliyetçi yaklaşım ülkelerin buna yönelik çeşitli politika ve önlemler geliştirmesini öne sürmektedir. Gidenlerden vergi almak, ülke içinde zorunlu hizmetler oluşturmak gibi önlemlerin yanı sıra ülkeler resmi teşvik programları ile tersine göç hareketlerini desteklemeye çalışmaktadırlar. Söz gelimi TÜBİTAK Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı ile ülke dışındaki araştırmacı, uzman ve profesyonellerin Türkiye'ye geri dönmeleri için aile, sağlık, araştırma bütçesi gibi çeşitli alanlarda destekler sağlayacağını duyurmuştur.⁷⁵

Diğer bir yaklaşım olan insancıl ya da enternasyonel yaklaşım, göç eylemini insanın yaratıcı çalışabilmesi için özgürleştirici bir rol çerçevesinde tanımlar. Buna göre beyin göçü bireyin kendisini gerçekleştirebileceği, uzmanlık alanında en verimli şekilde çalışabileceği ve destek alabileceği bir yere gitmesini ifade etmektedir. Ayrıca göç eden insanların bilimsel, teknolojik, sanatsal ya da başka alanlardaki üretimleri tüm insanlık

⁷⁵ "TÜBİTAK'tan Tersine Beyin Göçü İçin 2. Çağrı", (08.06.2022), <http://arproged.okan.edu.tr/tr/feeds/tubitaktan-tersine-beyin-gocu-icin-2-cagri>.

için bir katkıyı oluşturmaktadır. Bu tartışmalardan anlaşıldığı üzere çalışmalar genellikle beşerî sermayenin kaybı/kazancı etrafında şekillenmekte ve beyin göçü kavramı genellikle olumsuz bir çağrışım yapmaktadır. Ancak bu çalışma beyin göçü kavramı yerine *yüksek nitelikli göçü* tercih ederek tartışmayı daha nötr bir alanda ele almayı hedeflemektedir.

Zira göç en başta da ifade ettiğimiz gibi bir süreçtir. Dolayısıyla sosyal ağlar, göçmenin sahip olduğu sermaye, kaynak ve hedef ülkedeki koşullardan etkilenecek çok yönlü bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Özellikle Covid 19 salgını ile birlikte gündeme gelen sağlık sisteminin en önemli öğelerinden olan hekimlerin göç hareketine eğilen bu çalışma açısından göç, ülkemiz adına çeşitli olumsuz sonuçlara işaret etmektedir. Ancak çalışma aynı zamanda bireylere, onların anlam dünyalarına, hedeflerine ve kararlarına odaklandığından ve göç etme fikri ile ilgili eğilimlerinin üstünde durarak göçe karar vermiş, kararsız ya da gitmeyi düşünmeyenlerin de içerisinde olduğu bir grubu ele aldığından yüksek nitelikli göç kavramına daha geniş ve dışardan bir bakışı mümkün kılmaktadır. Bu çalışma yüksek nitelikli göçü yalnızca ekonomik sebeplerle temellendirmekten de kaçınmaktadır. Elbette ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlikler bireylerin kararlarında etkili olmaktadır. Ancak sosyal ve siyasal sebeplerde bireylerin göç kararlarını etkilemektedir. Günümüzde küreselleşme süreci, eğitimin uluslararasılaşması, üretimin değişimi, dünya ticaretinin genişlemesi, çokuluslu şirketlerin yaygınlaşması yüksek nitelikli işgücü ihtiyacını gündeme getirirken iletişim ve ulaşım ağlarının gelişmesi ile yüksek nitelikli bireylerin göç etmesini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla tıp fakültesi öğrencilerini araştırma grubu olarak belirleyen bu çalışma yüksek nitelikli göç olgusunu ele alırken meslek ve eğitim üzerinden bir tanımlama yapmakta ve göç deneyimini günümüz dünyasında yaşanan değişimler çerçevesinde göç kararı, göçmen ağları, göç sermayesi, mesleki özellikler gibi çeşitli boyutlarda anlamaya çalışmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE YÜKSEK NİTELİKLİ GÖÇ

Suriyeli sığınmacıların geri gönderilmesiyle ilgili tartışmaların sürdüğü son günlerde Türkiye için bir başka önemli başlık özellikle Covid 19 pandemisiyle birlikte gündemde sık sık yer alan hekimlerin, giderek artan yurt dışına göç hareketidir. Eğitim ve meslek üzerinden göç alan pek çok ülke için⁷⁶ yüksek nitelikli olarak tanımlanan hekimlerin göçü; beşerî sermaye, sağlık sistemi, sağlıkta şiddet, ekonomik sorunlar gibi pek çok konuyu da gündeme taşımaktadır. Bu çalışma potansiyel birer göçmen olmaları sebebiyle tıp fakültesi öğrencileri üzerinden yüksek nitelikli göç olgusunu ele almaktadır. Ancak TÜİK verilerine bakıldığında yalnızca bu çalışmanın odaklandığı meslek grubunun değil daha genel anlamda genç göçünün de arttığını söylemek mümkündür. Buna göre Türkiye’den göç eden nüfusun yaş gruplarına bakıldığında, göç edenlerin büyük çoğunluğunun %15,2 ile 25-29 yaş grubu olduğu görülürken bu yaş grubunu %13 ile 30-34 ve %12,6 ile 20-24 yaş grubu izlemektedir.⁷⁷ İstatistikler yalnızca yaş gruplarına ilişkin veriler sunmaktadır. Burada eğitim ve mesleğe dair veriler bulunmamaktadır. Ancak Türkiye’de yükseköğretimdeki öğrenci sayısını⁷⁸ ve genç işsizlik oranlarını⁷⁹ da göz önünde bulundurduğumuzda göç edenler arasında yüksek eğitilmiş insanların da bulunduğu yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Nitekim sosyal medyada göç edenlerin paylaşımları bize kendi mesleklerini yapmak üzere olmasa dahi yüksek eğitilmiş insanların bu göç dalgası içerisinde yer aldığını göstermektedir.⁸⁰ Ayrıca amatör bir çalışma olan ve son dönemlerde yurt dışına artan göç hareketini gidenlerin yer aldığı sektörlere ve ülkelere göre endeksleyerek görsel bir

⁷⁶ Nurullah Okumuş vd., “Sağlık Çalışanlarının Uluslararası Göçü/İstihdamı”, *T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık İnsan Gücü Planlama Daire Başkanlığı E-Bülten*, S. 2 (2016), s. 4.

⁷⁷ TÜİK, “Uluslararası Göç İstatistikleri, 2019”, *Haber Bülteni*, 2020, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2019-33709#:~:text=Türkiye'den yurt dışına göç,ise yabancı uyruklu nüfus oluşturdu. \(Erişim Tarihi: 19.06.2022\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2019-33709#:~:text=Türkiye'den yurt dışına göç,ise yabancı uyruklu nüfus oluşturdu. (Erişim Tarihi: 19.06.2022))

⁷⁸ Yüksek öğretime dair istatistikler için <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)

⁷⁹ Genç işsizlik oranına dair istatistikler için <https://data.tuik.gov.tr/Bulten> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)

⁸⁰ Onedio, “Türkiye’yi Geride Bırakarak Umudu Yurt Dışında Arayan Gençlerin ‘Türkiye Beni Kaybetti’ Akımı”, 2021, <https://onedio.com/haber/turkiye-yi-geride-birakarak-umudu-yurt-disinda-arayan-genclerin-turkiye-beni-kaybetti-akimi-996676>. (Erişim Tarihi: 19.06.2022)

çalışma hazırlayan Büyük Göç, Türkiye’den yüksek nitelikli göçe ilişkin genel bir görünüm sunmaktadır.⁸¹

Bu bölüm çalışmanın ana konusu olan Türkiye’den yüksek nitelikli göçe ilişkin literatürü değerlendirmeyi hedeflemektedir. Türkiye’den Yüksek Nitelikli Göç başlığı altında daha önce yapılmış çalışmalar ışığında güncel tartışmalara da değinilerek yüksek nitelikli göç hareketinin Türkiye özelindeki seyri, alana ilişkin bulgular ve genel görünümü anlaşılmasına çalışılacaktır.

1. TÜRKİYE’DEN YÜKSEK NİTELİKLİ GÖÇ

İçinde bulunduğumuz günlerde etkisini kaybeden ancak bazılarımız için hala bir tedirginlik sebebi olan Covid 19, ortaya çıktığı ilk andan itibaren akıllara yeni bir tedavi ya da aşı bulunabilir mi sorusunu getirmişti. Dünyanın çeşitli yerlerinde Türkiye’de dahil olmak üzere çalışmalar sürerken ikisi de göçmen ailelerden gelen Uğur Şahin ve Özlem Türeci mRNA bazlı bir aşığı duyurdular. Hastalığa karşı yeni bir koruyucunun bulunmasının yanında Türk kökenli iki bilim insanının böyle önemli bir başarıya imza atması, Türkiye adına ilgi çekici bir haber olmuştu. Söz konusu Türkiye’nin eğitilmiş ve donanımlı bireyleri olduğunda dünyada buna benzer pek çok örnek bulmak mümkündür. Doktor, mühendis, bilim insanı, girişimci, sanatçı vb. tanımlanabilecek insanların ortak noktası ise hikayelerinin göç ile şekillenmiş olmasıdır. Kuran’ın ifadesiyle Türkiye’den dünyanın dört bir yanına göç etmiş bu insanları gördüğümüzde bir yandan gururlanmakta bir yandan da “*Ne olsaydı ülkede kalmayı seçerlerdi?*” gibi sorular aklımızdan geçmektedir.⁸² Akademide bu ve buna benzer sorulardan yola çıkan çalışmalar, yüksek nitelikli göç olgusunun arkasındaki sebepleri, göç veren ve göç alan ülkeler açısından etkileri ve sonuçlarını, göçmenlerin oluşturduğu diaspora ağlarını, ülkelerin yüksek nitelikli göçe yönelik politikalarını gerek teorik çerçevede gerekse çeşitli meslek gruplarını merkeze alarak değerlendirmektedir. Ayrıca Türkiye’den yurt dışına yaşanan uluslararası öğrenci hareketliliği de önemli konulardan biridir.

⁸¹ [Büyük Göç \(buyukgoc.github.io\)](https://buyukgoc.github.io) (Erişim Tarihi: 19.06.2022)

⁸² Kuran Evrim, *Onlar Göçtü Buradan: Türkiye’nin Yeni Göç Nesli*, İstanbul: Mundi Kitap, 2021, s. 35.

Türkiye’de yüksek nitelikli göç olgusu yeni bir başlık değildir. Ancak ekonomik, politik, toplumsal, teknolojik vb. koşullar değiştikçe yüksek nitelikli göç hareketlerinde de çeşitli dalgalanmalar ve yeni örüntüler meydana gelmektedir. Bu anlamda önce Türkiye’den yüksek nitelikli göçün tarihsel gelişimine bakmak daha iyi bir kavrayışa imkân verecektir.

1.1.Tarihsel Gelişim

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’na göre yurt dışında 6.5 milyonu aşkın Türk vatandaşının 5,5 milyonu Almanya, Avusturya, Fransa, Hollanda gibi Batı Avrupa ülkelerinde yaşamaktadır.⁸³ Bunun yanı sıra Türkiye’den yurtdışına giden öğrenci sayısına bakıldığında ABD, İngiltere, Kanada gibi ülkelerin de yer aldığı görülmektedir.⁸⁴ Öğrencilerin eğitim ve kişisel gelişime yönelik yurt dışına hareketleri Türkiye Cumhuriyeti’nin öncesinde de mevcuttur.⁸⁵ Sözelimi Tanzimat döneminde çeşitli alanlardan öğrenciler Devlet-i Aliyye için fayda sağlayacakları vurgulanarak Paris, Londra, Viyana ve Berlin gibi modern ve gelişmiş şehirlere gönderilmiştir.⁸⁶ Cumhuriyetin kuruluşundan sonra son savaşlarla birlikte hem ülkenin insan kaynağının önemli ölçüde azalmış olması ve kalkınma çalışmaları hem de dünyada göç alan ülkelerin özellikle ABD’nin göç politikalarında kısıtlamaya gitmesi ve 1929’daki Büyük Buhran sonucu piyasadaki kriz ile birlikte göç hareketlerinin yavaşladığı görülürken yine bu dönemde devlet adına yurt dışına öğrenci gönderimi devam

⁸³ T. C. Dışişleri Bakanlığı, “Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları”, Erişim Tarihi: 19.06.2022 https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa#:~:text=Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları %2F T.C.,Dışişleri Bakanlığı&text=Yurtdışında yaşayan 6%2C5 milyonu,Batı Avrupa ülkelerine yerleşmiş bulunmaktadır.

⁸⁴ UNESCO, “Global Flow of Tertiary-Level Students”, Erişim Tarihi: 19.06.2022 <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>.

⁸⁵ Şebnem Köşer Akçapar, “Turkish Highly Skilled Migration to the United States: New Findings and Policy Recommendations”, *Land of Diverse Migrations Challenges of Emigration and Immigration in Turkey*, ed. Ahmet İçduygu, Kemal Kirişçi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 116.

⁸⁶ Eren Alper Yılmaz, “Uluslararası Beyin Göçü Bağlamında Türkiye’deki Beyin Göçünün Durumu”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X-II (2019), s. 228.

etmektedir.⁸⁷ 1923 ve 1932 yılları arasında öğrenci gönderilen ülkeler Türkiye'nin siyasi ve ekonomik ilişkilerine bağlı olarak Almanya, Fransa, Belçika, İngiltere, Macaristan gibi ülkeler olurken hayli uzak iki ülke olan ABD ve Japonya'nın da olduğu görülmektedir.⁸⁸ Osmanlı'da modernleşme hamleleri içerisinde değerlendirilen yurt dışına öğrenci gönderimi, Cumhuriyet döneminde yeni kurulan ülkede kalkınma için nitelikli insan kaynağını oluşturma amacı taşımaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise özellikle Batı Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu işgücü ihtiyacına karşılık yurt dışına göçler hızlanmaya başlamıştır. Vasıfsız emeğin göçü dışında 1960'larda çok sayıda doktor ve mühendis yurt dışına göç etmişlerdir.⁸⁹ Bu yıllarda akademik gelişim ve ücretlerden duyulan memnuniyetsizlik göçe neden olurken, ABD önemli bir hedef ülkesidir. Erkal'ın aktardığına göre 1962-1967 Birleşmiş Milletler istatistiklerinde her yıl ortalama 375 Türk bilim insanı ve yüksek nitelikli eleman yurt dışına göç etmektedir.⁹⁰ 1980'lerde darbe sonrasında yurt dışına yaşanan göç hareketi içerisinde de yüksek niteliklilerin bulunduğu tahmin edilmektedir.⁹¹

Küreselleşme hem öğrenci hareketliliğini hem de yüksek niteliklilerin hareketliliğini arttırmıştır. Ürünlerin, hizmetlerin akışına bilginin ve insanların akışı da eklenmiştir. Böylece yüksek nitelikli bireyler, küresel dünyada bilhassa işgücü piyasası içerisinde kendilerine yeni pozisyonlar bulma imkânı yakalamışlardır. Türkiye'de yüksek nitelikli göç için önemli bir dönüşüm 2001 ekonomik krizi sonrasında yaşanmıştır. Bu dönemde bilişim, mühendislik vb. alanlarda pek çok insan yurt dışına gitmiştir.⁹² Ayrıca YÖK, TÜBİTAK ve MEB'in gerçekleştirdiği çeşitli programlarla akademideki nitelikli öğretim elemanı açığını kapatmaya yönelik yurt dışına öğrenci gönderimi devam etmiştir. Öğrencilerin yurt dışına gitmesi elbette tek başına bir göç hareketi olmasa da

⁸⁷ Şenay Gökbayrak, "Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişmiş Ülkelere Nitelikli İşgücü Göç ve Politikalar: Türk Mühendislerinin "Beyin Göçü" Üzerine Bir İnceleme", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006, ss. 183-84.

⁸⁸ Osman Kubilay Gül, Mustafa Doğan, "Cumhuriyet Döneminde Yurt Dışına Öğrenci Gönderme Faaliyetleri ve 'Talha Sabuncu' Örneği", *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 24 (2020), s. 236.

⁸⁹ Nil Demet Güngör, Aysıt Tansel, "Brain drain from Turkey: an investigation of students' return intentions", *IZA – Institute of Labor Economics*, C. No. 2287, S. IZA Discussion Papers (2006), s. 2.

⁹⁰ Mustafa Erkal, "Beyin Göçü", *Istanbul Journal of Sociological Studies*, S. 18 (1980), s. 80.

⁹¹ Adem Y. Elveren, Gülay Toksöz, "Türkiye'de Beyin Göçü Yazını ve Bir Alan Araştırması", *Gürhan Fişek'in İzinde Ortak Emek Ortak Eylem*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018, s. 2.

⁹² Köşer Akçapar, "Turkish Highly Skilled Migration to the United States: New Findings and Policy Recommendations", s. 117.

geleceğe yönelik kararları ile potansiyel birer göçmen olma özelliği taşımaktadırlar. Dülger'in aktardığına göre MEB bursuyla yurt dışına giden öğrencilerin yaklaşık %35'inin, TÜBİTAK bursu ile gidenlerin ise %20'sinin geri dönmediği görülmektedir.⁹³ Öte yandan çok uluslu şirketlerin artışı, Türkiye'nin küresel pazar içindeki konumuyla profesyonellerin, uzmanların ve girişimcilerin de yurt dışına yöneldiği görülmektedir.⁹⁴ Son olarak öteden beri yurt dışına göç eden meslek grupları içerisinde yer alan hekimlerin göçlerinin artışı, yüksek nitelikli göç olgusunu tekrar gündeme taşımıştır. TTB'nin açıklamalarına göre 2021 yılında 1405 hekim yurt dışına giderken 2022 yılı sonu itibariyle bu rakamın 2500'e kadar yükselmesi beklenmektedir. Açıklanan her sayı, medyada yer alan her haber, sosyal medyada gidenlerin göç deneyimlerine dair paylaşımları vb. son zamanlarda Türkiye gündemine yerleşen yüksek nitelikli göç hareketleri, hem Türkiye'nin hem de dünyanın değişen koşulları ile yakından ilişkili olarak gerçekleşmektedir. Göçlerin hız kazandığı, dünyanın küresel bir pazar haline geldiği günümüzde sınırlar anlamını yitirmektedir. En azından sahip olduğu eğitim ve beceriler nedeniyle yüksek nitelikli göçmenler için böyle söylemek mümkündür. Elbette her göç hareketi aynı şekilde gerçekleşmemekte, aynı motivasyonları paylaşmamakta ve aynı güzergahı takip etmemektedir. Sözgelimi Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki öğrencilerin motivasyonları ile son yıllarda hem Türkiye'nin hem de yurt dışındaki farklı ülkelerin desteklediği programlar çerçevesinde gidenlerin motivasyonları, geri dönme kararları aynı olmayacaktır.

Göç, en başta da belirttiğimiz gibi çok boyutlu bir olgudur. Bu sebeple çeşitli disiplinlerin bakış açılarına ihtiyaç duymaktadır. Sosyolojinin yanı sıra iktisat, uluslararası ilişkiler, siyaset, eğitim gibi farklı alanların ilgileri de bu sebeptendir. Yüksek nitelikli göç olgusu için de aynısını söylemek mümkündür. Bu sebeple olgu etrafındaki çalışmaları değerlendirmek hem yüksek nitelikli göç olgusunun anlamına, arka planına ve nedenlerine ilişkin bir anlayışa imkân verecek hem de hem de olguya ilişkin değişen perspektifleri görmeye yarayacaktır.

⁹³ Selin Dülger, *Küreselleşmenin Türkiye İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri: Beyin göçü (2000-2015)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2017.

⁹⁴ a.g.e., s. 111.

1.2.Türkiye’den Yüksek Nitelikli Göç ile İlgili Çalışmalar

Literatürde Türkiye’den yüksek nitelikli göçe dair ilk çalışmalar 1960’larda yapılmaya başlanmıştır. Fakat asıl ilginin 2001 ekonomik krizi ile geliştiğini söylemek mümkündür. Bu alandaki çalışmalarda daha çok beyin göçü kavramı kullanılmaktadır. Beyin göçü, “eğitim görmüş ve yetenekli kişilerin menşe ülkelerinden diğer bir ülkeye, menşe ülkenin beceri kaynaklarında azalmayla sonuçlanacak şekilde göç etmesi şeklinde” tanımlanmaktadır.⁹⁵ Dolayısıyla beyin göçü etrafında şekillenen çalışmalar bu göç türünü beşerî sermaye kaybı olarak değerlendirmekte ve göçün olumsuz yanlarına vurgu yaparken daha çok itme çekme yaklaşımını kullanmaktadır.

Kendisinden önceki çalışmaları⁹⁶ değerlendirmeye tabi tutan Başaran, ileri teknoloji ile bezenmiş bir bilimi ifade eden ekonomik modernleşmeyi ve bireysel değerlere odaklanan sosyal modernleşmeyi kapsayan bir süreç olarak gelişmeye odaklanmaktadır. Ona göre gelişme, ekonomik koşulların yanında nitelikli insan gücüne de bağlıdır. Beyin göçü ise gelişmekte olan ülkelerin insan sermayesini kaybetmesine ve gelişme durumunun sekteye uğramasına neden olmaktadır. Bu sebeple Türkiye insan sermayesinin kaybını önlemeye yönelik bir dizi tedbir almalıdır.⁹⁷ Tulunay, beyin göçünü diğer göç hareketlerinden ayırarak itme çekme yaklaşımını eleştirmekte ve Türk eğitim sistemine vurgu yapmaktadır. Buna göre Türkiye’de eğitim ve bilim düzeyi ile ekonomik düzey arasında uyumsuzluklar mevcuttur. Ülke sorunlarıyla ilgilenen az sayıda yetişmiş eleman yerine daha eğitim aşamasında bireylerin yabancılaştığını, ülke sorunlarından uzaklaştığını ve zaten Batı tarzı bir eğitim verildiğinden öğrencilerin

⁹⁵ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğü*, s. 14.

⁹⁶ Alandaki ilk çalışmaların örneklerine ulaşmak oldukça güç olsa da Başaran, Tulunay, Elveren ve Toksöz gibi isimlerin çalışmaları aracılığıyla bu çalışmalar hakkında bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır. Başaran’ın ele aldığı çalışmalar sırayla aşağıdaki gibidir:

Üner, Hasan, *The Economic Impact of the Outflow of High-manpower from Turkey to the United States*, (unpublished Master thesis). The George Washington Univ. 1968. / Dirican Dr. Rahmi-Carl E. Taylor-Kurt W. Deuchle, *Health Manpower Planning in Turkey an International Research Case Study*, Baltimore, Maryland, 1968. / Kösemen, Cevdet, "A Report Presented to Education and World Affairs Concerning Emigration of Engineers and Architects from Turkey to Foreign Countries for the Project International Migration of Talent. Teksir. July, 1968. / Mimar ve Mühendis Odalarının 19.700 üyesi arasında yaptığı Anket Sonuçları Ön Raporu, Ankara 1972. / Doç. Dr. Turhan Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktorlar Türkler*, Ankara 1971. / Doç. Dr. Şefik Uysal, "Yurt Dışında Yetişen İhtisas Gücü Rapor TUBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu" proje No: Bayg-E-22. 1972. Ankara.

⁹⁷ Fatma Başaran, "Türkiye’de Beyin Göçü Sorunu", *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi (Yayınlanmıyor)*, 1972.

Batı'ya yöneldiğini öne sürmektedir. Ona göre göçlerin temel nedeni ekonomiktir. Bu sebeple hem ücretlere ilişkin iyileştirmeler yapılmalı hem de daha genel ülke içerisinde önlemler alınmalıdır.⁹⁸ Her iki ismin de değindiği çalışmalar çeşitli meslek gruplarına odaklanmaktadır. Doktorlar, mühendisler, mimarlar, akademisyenler bu meslek gruplarının başında gelmektedir.

Gökbayrak, ABD, Kanada ve AB ülkelerinde yaşayan 130 mühendisle yapılan anket çalışmasını içeren doktora tezinde mühendislik alanında bir beyin taşması durumunun olduğunu belirtmektedir.⁹⁹ Buna göre Türkiye'de eğitim ve işgücü arasındaki uyumsuzluk yeni mezun mühendislerin kısıtlı istihdamı ile sonuçlanmakta ve mühendisler yurt dışına göç etmektedirler. İtici ve çekici faktörler etrafında göçün nedenlerini ortaya koyan çalışmada iş olanaklarının yetersizliği, uygun eğitim programlarının bulunmaması gibi sonuçlar Türkiye'den itici faktörlerin başını çekerken yine özellikle AR-GE ve bilişim alanındaki mühendisler için uzmanlığa uygun programların bulunması, iş olanaklarının yüksekliği ile maddi anlamda işlerin tatmin edici olması hedef ülkelerin çekici özelliklerini yansıtmaktadır.¹⁰⁰ Öte yandan eğitim ve göç arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından bahsederek iyi eğitime sahip olma ve dil bilme becerilerinin göçün seçiciliğini yansıttığı belirtilmektedir. Nitekim çalışma nitelikli işgücü göçlerinin öğrenci akımları üzerinden gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Zira çalışmaya göre ABD'de bulunan 84 mühendisin toplam 63'nün, lisans, yüksek lisans ve doktora olmak üzere eğitim amaçlı; 20'sinin ise çalışma amaçlı olarak ABD'ye gittiği görülmektedir.¹⁰¹ Gökbayrak, çalışmada yurt dışındaki nitelikli işgücüne yönelik yaklaşımların durağan olduğunu ancak yurt dışındaki nitelikli işgücünden olumlu dışsallıklar ortaya çıkaracak politikalara odaklanmak gerektiğini belirtmektedir. Çalışmanın konusu olan mühendislerin Türkiye ile kurumlar, bilimsel ortaklıklar aracılığıyla ilişki kurmaya istekli olmaları sonucu bu düşüncüyü desteklemektedir.

⁹⁸ Ersin Tulunay, "Beyin Çekimi Ya Da Beyin Göçü", *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 1973.

⁹⁹ Gökbayrak, *Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişmiş Ülkelere Nitelikli İşgücü Göç ve Politikalar: Türk Mühendislerinin "Beyin Göçü" Üzerine Bir İnceleme*, s. 359.

¹⁰⁰ a.e., s. 286.

¹⁰¹ a.e., s. 276.

Pazarcık, bir başka önemli grup olan akademisyenler üzerine yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında fen bilimleri, mühendislik gibi alanlara odaklanan çalışmalardan farklı olarak ABD'nin önde gelen 54 farklı üniversitesinde görev yapan 50 sosyal bilimciye ulaşmış ve anket çalışması gerçekleştirmiştir.¹⁰² Gökbayrak'la benzer olarak katılımcıların yurt dışına çıkma amacı eğitim olurken göçün nedenleri akademik ve bilimsel kaygılar altında toplanmaktadır. Buna göre akademik özgürlük, araştırma olanakları, üniversitelerin kurumsal yapıları vb. nedenler ABD'yi çekici bir konuma getirirken uzmanlaşmak istediği alanda yeterli düzeyde eğitimin olmaması, Türkiye'de bilimsel faaliyetler alanındaki eksiklik ve desteklerin azlığı ile maddi olanakların yetersizliği gibi nedenler göçe itmektedir.¹⁰³ Çalışmanın önemli bir sonucu da göç edenlerin %86'sının Türkiye'den ilk ayrıldıklarında tekrar geri dönmek üzere ayrıldıklarını belirtmeleri buna karşılık bu düşüncelerinin değişerek yurt dışında kalmaya devam etmeleridir. Bu noktada akademisyenlerin eşinin yabancı uyruklu olmaları, çocuklarının orada eğitime başlamış olması gibi etkenler geri dönüş fikrini zora sokmaktadır.¹⁰⁴

Güngör ise hem yurt dışında yaşayan nitelikli işgücüne hem de yüksek öğrenim öğrencilerine odaklandığı doktora çalışmasında gelişmekte olan bir ülkenin penceresinden bakarak beyin göçünün göç veren ülkenin ekonomisine etkileri ile gidenlerin motivasyonlarını ele almıştır.¹⁰⁵ 1238 profesyonelden ve 1103 öğrenciden alınan veriler ışığında işgücü içerisinde yer alan nitelikli bireylerin özellikle 2001 ekonomik krizi sonrasında ortaya çıkan belirsizlik durumundan etkilendikleri ve geri döndüklerinde iş bulamayacak olmalarının kalmaları için önemli bir motivasyon olduğu görülürken, öğrenciler için eğitim ve sosyal yaşama dair olanaklar daha çok öne çıkmıştır.¹⁰⁶ Benzer bir şekilde Köşer-Akçapar da öğrenimini tamamlamış ve ABD'de çalışmaya başlamış bireyler ile halihazırda öğrenimi devam eden bireyler üzerine derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerle ortaya çıkan bir araştırma

¹⁰² Sevgi Figen Pazarcık, *Beyin Göçü Olgusu ve Amerika Birleşik Devletleri Üniversitelerinde Çalışan Türk Sosyal Bilimciler Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2010.

¹⁰³ a.e., s. 100.

¹⁰⁴ a.e., s. 99.

¹⁰⁵ Nil Demet GÜNGÖR, *Brain Drain from Turkey: An Empirical Investigation of the Determinants of Skilled Migration and Students Non-Return*, Doktora Tezi, ODTÜ, 2003.

¹⁰⁶ a.e., ss. 206-7.

gerçekleştirmiştir. ¹⁰⁷ Ona göre Türkiye’den ABD’ye yüksek niteliklilerin göçü sayılarının az olması ve Türkiye ile olan bağlarını hala güçlü tutmaları sebebiyle beşeri sermaye kaybı olarak değerlendirilmemelidir.¹⁰⁸

Türkiye’den yüksek nitelikli göçe yönelik çalışmalarda Güngör ve Köşer-Akçapar’da gördüğümüz gibi öğrenciler önemli araştırma grupları içerisinde yer almaktadırlar. Bunun başlıca nedeni eğitim amacıyla gittikleri ülkede kalabilecek olmalarıdır. Nitekim Rüzgar’ın ABD’deki lisans ve lisansüstü öğrencilerine yönelik çalışmasında aktardığı gibi yurt dışında görülen eğitim ve yurt dışında geçirilen süre kaynak ülkeye geri dönme kararını büyük ölçüde etkilemektedir.¹⁰⁹ Rüzgâr, 19 kişiyle gerçekleştirdiği derinlemesine görüşmeleri tematik içerik çözümlemesine tabi tutarak bulguları üç farklı başlık altında incelemiştir. Bunlar akademik ve sosyal ortam, dönmek ve dönmemek, eğitilmiş beyinleri döndürme yollarıdır. Bulgulara göre ABD’de eğitim materyallerinin zenginliği, bilimsel araştırma kaynaklarının ve desteklerinin çokluğu, akademik çalışmalara yönelik maddi ve manevi geri dönütler, eğitimin nitelikli olması akademik ortamı tanımlamaktadır. Buna karşılık Türkiye’de bilimsel kaynakların yetersizliği, üniversitelerin araştırma olanaklarının azlığı ve yanlış planlama gibi sonuçların yanında Türkiye’de bireylerin liyakatindense çeşitli aidiyetleri ile akademide var olmaları sorun olarak görülmektedir. Katılımcıların dönmeme kararlarının arkasında ise siyasi belirsizlikler, ekonomik sorunlar ve sosyal eksiklikler yer alırken, eğitimin niteliğinin artırılması, demokratik ortamın iyileştirilmesi, ekonomik belirsizliklerin ve sorunların çözülmesi, bilimsel çalışmaların desteklenmesi göçü engellemenin yolu olarak sunulmaktadır.¹¹⁰ Öte yandan önemli sonuçlardan biri katılımcıların dönmeme kararında olsalar dahi kendilerini buldukları ülkeye ait hissetmemeleridir.¹¹¹

İlhan ve Özdemir’in yaptığı çalışma ise yalnızca ABD’de öğrenim gören öğrencilere değil aynı zamanda Hollanda, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde eğitim gören 14

¹⁰⁷ Köşer Akçapar, “Turkish Highly Skilled Migration to the United States: New Findings and Policy Recommendations”, s. 126.

¹⁰⁸ a.e., ss. 220–21.

¹⁰⁹ M. Emir Rüzgar, “Dönmek veya Dönmemek, İşte Bütün Mesele Bu”, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - ENAD*, C. 8, S. 4 (2020), s. 1083.

¹¹⁰ a.e., s. 1089.

¹¹¹ a.e., s. 1118.

katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla ulaşılan verileri içermektedir.¹¹² Çalışmaya göre katılımcıların mezuniyet sonrası yurt dışında çeşitli ülkelerde yaşama istekleri “eş durumu, iş bulma olanağının yüksek olması, yaşam standartlarının yüksek olması, insan haklarına saygı gösterilmesi, sosyal statünün yüksek olması, daha özgür toplumlara sahip olması, meslekleri ile alakalı eğitim ve araştırma alanlarında çok iyi olmaları, Türkiye’ye yakınlık, Türkiye’nin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kurtulma, kanunların çalışanların arkasında olması, sosyal devlet anlayışı, doğası, Türkiye gibi baskıcı ve stresli ortama sahip olmamaları, farklı kültürlere açıklık, ülke kültürünün Türk kültürüne yakın olması, kariyer için, dil noktasında sorun yaşamayacağı, sanata değer verilmesi ve girişimcilik ruhunun yüksek olması” gibi sebeplerle açıklanmaktadır.¹¹³ Dolayısıyla beyin göçünü engellemenin bu sebeplerin Türkiye’de işaret ettiği sorunlara yönelik çeşitli politikalar geliştirilmesi ile mümkün olabileceği belirtilmektedir.

Yukarıda açıklanan çalışmalara dikkat edildiğinde ele alınan araştırma grubu ne olursa olsun Türkiye’ye geri dönme kararı sorgulanmaktadır. Bu anlamda tersine göç olgusuna yönelik de çalışmaların literatürde yer aldığını söylemek gerekmektedir. Kaçar¹¹⁴, Sönmez-Alev¹¹⁵, Sunata¹¹⁶, Şener & Türgen’in¹¹⁷ çalışmaları bu konudaki çalışmalara örnek verilebilir. Yeniden Türkiye’den yüksek nitelikli göç olgusuna dönecek olursak literatürde gidenler ve dönenlerin yanı sıra Türkiye’de bulunanlar ve gitme eğilimleri üzerine de çalışmalardan söz etmek gerekmektedir. Bu çalışmanın da araştırma grubuna benzer bir şekilde çeşitli çalışmaların potansiyel yüksek nitelikli göçmenlere odaklandığını söylemek mümkündür. Daha önce de belirttiğimiz gibi göç bir süreçtir. Bu nedenle göç öncesi karar verme aşaması göç sürecini daha kapsamlı ele almaya

¹¹² Ali Özdemir, Alparslan İlhan, “Beyin Göçü: Öğrencileri Yurt Dışı Eğitime Yönlendiren Sebepler Bağlamında Nitel Bir Araştırma”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 42 (2021), ss. 1159–86.

¹¹³ a.e., s. 1176.

¹¹⁴ Gülden Kaçar, *Türkiye’de Beyin Göçü ve Tersine Beyin Göçü Olgularının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2016.

¹¹⁵ Özge Alev Sönmez Çalış, *Türkiye’ye Tersine Beyin Göçü: Nitel Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019.

¹¹⁶ Ulaş Sunata, “Tersine Beyin Göçünde Sosyal Ağların Rolü: Türkiyeli Mühendislerin Almanya’dan Geriye Göç Deneyim ve Algıları”, *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 17, S. 34 (2014), ss. 85–96.

¹¹⁷ Meltem Yılmaz Şener, Gonca Türgen, “Kesin Dönüş Mü, Yoksa Tekrar Göç Etme Hazırlığı Mı? Nitelikli Türk Göçmenlerin Almanya ve Amerika’dan Geriye Göçü”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 1 (2018), ss. 311–77.

imkân vermektedir. Bu anlamda Sunata'nın bilgi teknolojisi alanındaki öğrenciler ve mezunlar üzerine yaptığı çalışmanın önemli olduğunu söylemek gerekmektedir. Sunata klasik itme çekme kuramına ek olarak sosyo-kültürel bir arka plan daha ekleyerek potansiyel beyin göçüne odaklanmıştır. Ona göre küreselleşme çağında beyin göçmenleri soyut bir diasporada yaşamakta ve hem kendilerine hem de ülkelerine yabancılaşmaktadır. Küreselleşme beyin göçünü doğrudan etkilemekte seyahat etme ve kariyer/statü arzusunu besleyerek bireylerin buldukları yerden memnuniyetsizliklerini arttırmaktadır. Küreselleşmenin “huzurlu, rahat ve bolluklu yaşamın” imgesini tüm dünyada yaygınlaştırmasıyla bireylerin tüketim toplumunun bir üyesi olma ve her türlü bolluktan nasibini alma isteğini körüklenmekte¹¹⁸ küresel kapitalist ekonomi potansiyel beyin göçmenlerini ortaya çıkarmaktadır.¹¹⁹

Daha yakın bir zamana geldiğimizde Akman, Kocaeli Üniversitesi'nde 210 katılımcı ile gerçekleştirdiği anket çalışmasında öğrencilerin gitme amaçlarına, kalma sürelerine ve yerleşme niyetlerine göre çekici unsurların sayısının anlamlı bir şekilde arttığını saptamıştır.¹²⁰ Buradaki çekici unsurlar içerisinde mesleki ilerleme için daha fazla fırsat, yüksek yaşam standartları, bilim ve inovasyon merkezlerine yakınlık öne çıkmaktadır. Öğrencileri yurt dışına göç etmeye iten unsurların başında ise mesleki gelişim fırsatlarının yetersizliği ve ekonomik istikrarsızlıklar gelmektedir.¹²¹

Mollahaliloğlu vd. yeni mezun 3690 hekimle yaptıkları anket çalışmasının verilerine göre hekimlerin %70.2'si için çalışma koşulları yurt dışına gitmenin en önemli sebebi olurken bunu sosyal fırsatlar, iyi ücretler ve çocuklar için daha iyi eğitim olanakları takip etmektedir.¹²² Ayrıca erkelerin gitme eğilimi kadınlardan daha yüksek çıkarken dil bilme ve yurt dışına gitme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.¹²³

¹¹⁸ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa*, s. Önsöz.

¹¹⁹ Ulaş Sunata, *Not A "Flight" From Home But 'Potential Brain Drain'*, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, 2002, ss. 100–101.

¹²⁰ Vedat Akman, “Factors Influencing International Student Migration: A Survey and Evaluation of Turkey's Case”, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, C. 5, S. 11 (2014), s. 410.

¹²¹ a.e., ss. 397–98.

¹²² Salih Mollahaliloğlu vd., “The Migration Preferences of Newly Graduated Physicians in Turkey”, *Medical Journal of Islamic World Academy of Sciences*, C. 22, S. 2 (2014), s. 71.

¹²³ a.e., ss. 71–72.

Şahin ise potansiyel yüksek nitelikli göçmenlerden oluşan 15 potansiyel yüksek nitelikli göçmenden oluşan gruptan önce anket uygulayarak daha sonra ise 9 kişiyle odak grup görüşmesi yaparak AB'ye yeni göç hareketi çerçevesinde bir çalışma gerçekleştirmiştir.¹²⁴ Buna göre 24 ve altı yaş grubunun 25-39 yaş grubuna göre yabancı dil bilme becerilerinin daha iyi olduğu ve daha çok yurt dışında bulunduğu görülmüştür. Göçün ilk amacı işgücüne katılım olurken ikincisi eğitimidir. Göçün sebeplerinde ise sebepler öncelikli olurken ekonomik ve siyasi sebepler ikincil pozisyonundadır. Yurt dışında eğitim ve yaşam şartlarının çekiciliği ve imkânlarının Türkiye'ye göre daha fazla olması, toplumsal kaygılar ve sosyal ayrışmalardan oluşan sosyo-kültürel sebepler birincil konumda olurken; işsizlik, ücret adaletsizliği, nepotizm, ar-ge çalışmalarının yetersizliği, ayrımcılık, hukuksal sorunlar, demokraside yaşanan değişimler, siyasal istikrarsızlık gibi ekonomik ve siyasi sebepler ise ikincil konumda yer almaktadır.¹²⁵

Günümüzde çalışmaların beyin göçü, itme-çekme kuramı, beşerî sermaye kaybı ve gelişmiş-gelişmemiş ülke ikiliğinden farklı olarak yeni kavramlar, konular ve gruplar etrafında ele alındığı görülmektedir. Bazı çalışmalar yüksek nitelikli göç içerisinde gençlere odaklanmaktadır.¹²⁶ Bazı çalışmalar yine iktisat çalışmaları içerisinde farklı bir bakış açısını yansıtan mutluluk ekonomisi kavramını kullanarak yüksek nitelikli göçü bu kavram etrafında açıklamaktadır.¹²⁷ Son dönemlerde artan yüksek nitelikli göç hareketlerini Türkiye'de yeni bir dalga olarak gören çalışmalar da vardır.¹²⁸ Ayrıca yüksek nitelikli göçmenlerin göç deneyimleri, gündelik hayatları¹²⁹, göçmenlerin kimlikleri¹³⁰, ve aidiyetleri¹³¹ da önemli konular olmaktadır.

¹²⁴ Fatih Şahin, *Türkiye'den Avrupa Birliğine Yeni Göç Hareketi: Yüksek Nitelikli Göç*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019, s. 53.

¹²⁵ a.e., ss. 89-90.

¹²⁶ Ebrar Nefes, "Among other things, that is what I choose to do" *Understanding Migration Motivations of Highly Skilled Youth from Turkey by Looking at Capabilities and Aspirations*, Master Thesis, Linköping University, 2020.

¹²⁷ Yasemin Aysu Köksal, *Mutluluk Ekonomisi ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2021.

¹²⁸ İnal Emel, *The New Wave Of Migration From Turkey To Germany An Inquiry Into the High-Skilled Labour*, Ankara: Töz Yayınları, 2020.

¹²⁹ Özlem Avcı Aksoy, "Gündelik Hayatı Yerinden Etmek: Türkiye'den İngiltere'ye Göç Eden Nitelikli İşgücünün Göç Etme Nedenleri", *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1 (2020), ss. 183-218.

¹³⁰ Nazlı Sila Cesur, Laurie Hanquinet, Deniz Neriman Duru, "The 'European Turks': identities of high-skilled Turkish migrants in Europe", *Journal of Southeast European and Black Sea*, C. 18, S. 1 (2018),

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Sağlık sisteminden bahsedildiğinde önce hastaneler ve hastane teknolojileri aklı gelse de temelde eğitim ve ekonomide olduğu gibi içinde insan gücünü barındırmaktadır. Sağlık çalışanları yani hekimler, hemşireler, hasta bakıcılar vb. bireyler bilgi, beceri ve donanımlarıyla sağlık işgücünü oluşturmaktadır. Sağlık çalışanlarının uluslararası göçü, ülkelerin göç politikalarıyla olduğu kadar işgücü ve sağlık sistemleriyle de ilişkilidir.¹³² Zira bir sağlık sisteminin ayakta kalabilmesi yalnızca fiziki koşul ve teknolojik imkanlara değil aynı zamanda yeterli sayı ve nitelikte insan gücü kapasitesine sahip olmasına bağlıdır.¹³³ Ülkeler için önemli bir gelişmişlik göstergesi olan sağlık, küreselleşme ile uluslararasılaşmış ve sağlık çalışanlarının göç hareketleri literatürde önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bilhassa “beyin göçü” kavramı çerçevesinde ele alınan çalışmalara bakıldığında hekimlerin, hemşirelerin ve diğer sağlık çalışanlarının göç hareketlerinin beşerî sermaye kaybına neden olduğu ve ülkelerin kalkınma ivmelerini etkilediği dile getirilmektedir. Söz gelimi Mackey ve Liang’a göre sağlık çalışanı göçü halihazırda bebek ölümleri, bulaşıcı hastalıklar, yoksulluk gibi sorunlarla uğraşan topluluklar için sağlık eşitsizliğini derinleştirmektedir.¹³⁴ Roberts ve diğerlerinin inceleme alanı olarak seçtikleri ülkeler geçmişten günümüze sağlık çalışanı göçünün kaynak ülkeleri olan Hindistan, Jamaika, Filipinler ve Güney Afrika’dan oluşmaktadır. Buna göre sağlık alanında yaşanan bu göç

¹³¹ Işıl Zeynep İpek Turkan, “Political Participation and Media Use of Highly Qualified Migrants”, *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, S. 8 (2018), ss. 99–122.

¹³² Klara Pito, “The Migration Potential of Graduates at A Medical School in Romania: Does Minority Status Matter? A Qualitative Approach” *Corvinus Journal of Sociology & Social Policy*, Vol. 6, 2015, s.129.

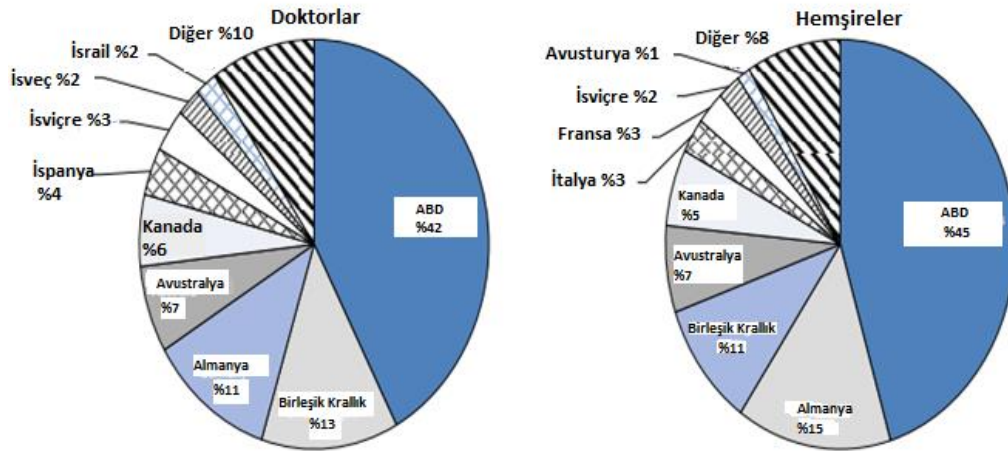
¹³³ Türkan Yıldırım, “Sağlık Çalışanları ve Uluslararası Göç: Göç Nedenleri Üzerine Bir İnceleme” *Ankara Üniversitesi Mecmuası*, 62(3), 2009, s.87.

¹³⁴ Tim K. Mackey & Bryan A. Liang, “Restructuring Brain Drain: Strengthening Governance and Financing for Health Worker Migration” *Glob Health Action* 2013.

hareketleri hedef ülkelerin çekici faktörlerinin aksine ülkelerin yerel eğitim, iş bulma ve çalışanları ülkede tutabilme politikaları üzerinden değerlendirilmelidir.¹³⁵

Dünya Bankası'nın 2030 yılı sağlık işgücüne yönelik projeksiyonuna göre özellikle düşük ve orta düşük gelirli ülkelerin sağlık çalışanı alanında bir krizle karşı karşıya kalacağı belirtilmektedir.¹³⁶ Bunun nedeni yalnızca sağlık çalışanları eğitimi ve yetiştirilmesinin vakit alması ve sayısal olarak düşük kalması değil aynı zamanda var olan sağlık işgücünün göç hareketleridir. Bauman'ın ifadesiyle hem ekonomik göçmenlerin hem de mülteci akımlarının hedefi olan kürenin “gelişmiş” kısımlarında hekim, hemşire, eczacı vb. kar vaat eden yetenekler hoş karşılanmaktadır.¹³⁷ Şekil 3.1. bu tespitin yerinde olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.1 Yabancı uyruklu doktor ve hemşirelerin ikamet ettikleri ülkeye göre dağılımı, 2015/16

Kaynak: OECD, “Recent Trends in International Migration of Doctors, Nurses and Medical Students”, OECD Publishing, Paris, 2019, s.17.

¹³⁵ Margaret Walton-Roberts vd., “Causes, Consequences, and Policy Responses to The Migration of Health Workers: Key Findings from India.” *Human Resources for Health*, 15:8, 2017.

¹³⁶ Jenny X Liu vd., *Global Health Workforce Labor Market Projections for 2030*, Policy Research Working Paper, No. 7790, Washington, D.C. : World Bank Group, 2016, s.2.

¹³⁷ Zygmunt Bauman, “*Kapımızdaki Yabancılar*”, Çev. Emre Barca, ikinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019, s.11.

ABD, İngiltere, Almanya gibi hedef ülkelerin başını çektiği sağlık çalışanlarından oluşan yüksek nitelikli göç hareketinde yalnızca çalışan işgücü değil sağlık alanında öğrenim gören öğrencilerin de göç hareketlerinden söz etmek mümkündür. Öğrenciler hem eğitim amacıyla hem de kaynak ülkede eğitimlerini tamamladıktan hemen sonra başka bir ülkeye gitmektedirler.

Konu Türkiye açısından düşünüldüğünde de benzer bir durumun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Covid 19 virüsü sağlık çalışanlarının daha görünür olmasına neden olmuş ve toplumların ilgisi sağlık sistemi içerisinde yaşanan durumlara yönelmiştir. Hem salgının yoğun yaşandığı dönemde hem de son zamanlarda Türkiye’de özellikle hekimler, tartışmaların odak noktasında yer almaktadır. Ancak tartışmalar yalnızca salgın etrafında değil aynı zamanda sağlıkta şiddet, çalışma koşulları, ekonomik belirsizlik vb. gibi yeni konular etrafında da dönmektedir. Burada elbette yaşanan tüm bu tartışmaların ve sorunların merkezindeki konu, hekimlerin yurt dışına göçü olmuştur. Göç eden hekimlerin paylaşımları, sendikaların kamudan istifa eden hekimler ve göç eden hekimlerle ilgili yayınladığı sayıların yanında medyada sık sık yer alan haberler, tartışma programlarının ve tanınmış hekimlerin açıklamaları yüksek nitelikli insan kaynağı içinde yer alan hekimlerin yurt dışına gidişlerinin önemli bir konu olarak gündemde yerini aldığını göstermektedir.

Bu çalışma sağlık işgücü içerisindeki önemli bir grup olan hekimlerin göç hareketine odaklanmaktadır. Hekimlerin hem sahip oldukları beşerî sermaye (meslek, eğitim vb.) hem de ülkelerin göç politikalarındaki yerleri nedeniyle bu hareketi yüksek nitelikli göç içerisinde değerlendirmektedir. Ancak çalışma potansiyel birer yüksek nitelikli göçmen olmaları sebebiyle tıp fakültesi öğrencilerine eğilmekte ve tıp fakültesi öğrencilerinin yurt dışına göç etme ile ilgili düşüncelerini nitel bir araştırma deseni kullanarak göç deneyimi ve sürecini daha kapsamlı bir bakış açısıyla ele almayı hedeflemektedir. Bu bölüm sağlık sisteminin önemli unsurlarından biri olan hekimlerin yurt dışına göç hareketine odaklanmakta ve tıp fakültesi öğrencilerinin yurt dışına göç etme eğilimlerine yönelik gerçekleştirilen saha çalışmasının verilerini ortaya koymaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Türkiye’de hekim göçü özellikle çalışma koşulları, sağlıkta şiddet ve hekim ücretleri başlıkları ile ilişkili olarak gündeme gelse de konu daha çok Türkiye’nin içinde bulunduğu koşullar sebebiyle ekonomi temelinde tartışılmaktadır. Yüksek nitelikli göç içerisinde önemli bir grup olan hekimlerin yurt dışına gitmelerini ekonomik temelli bir hareket olarak tanımlamak, bu alandaki emek göçünü anlamaya imkan verse de göç hareketinin içerisindeki çeşitli dinamikleri anlamak açısından eksik kalmaktadır. Zira göç en başta da belirttiğimiz gibi çok boyutlu bir olgudur. Bu sebeple yüksek nitelikli göç olgusu da kendi içinde çeşitli boyutları barındırmaktadır. Ekonomi bunlardan biri olmakla birlikte sosyal, kültürel, siyasal boyutları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Bu çalışma göç olgusundan bahsederken ülke sınırları dışına hareketi kastederek uluslararası göçe ve literatürde çoğunlukla ekonomik sebeplerle şekillenen bir göç türü olan işgücü göçü içerisinde yüksek nitelikli göçe odaklanmaktadır. Üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmamasına rağmen “yüksek öğrenim veya mesleki deneyim yoluyla belirli bir mesleği icra etmek için gerekli olan nitelik düzeyine ulaşmış kişilerin”¹³⁸ göç hareketlerini ifade eden yüksek nitelikli göç, insanların yaşadığı ülkelerdeki ücret yetersizliği, işsizlik gibi daha çok mali ve ekonomik sorunlardan kaynaklanıyor gibi görünse de mesleki çalışma koşulları, kariyer olanakları, bilim ve teknolojiye verilen önemin azlığı, siyasi söylem ya da uygulamalar, ötekileştirilme vb. politik ve sosyal sebeplerden de etkilenebilmektedir.¹³⁹

Çalışmanın konusu hem meslekleri hem de eğitimleri sebebiyle yüksek nitelikli göçmenler olarak tanımlanabilecek Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde bulunan öğrencilerin yurt dışına göç etme eğilimlerinin yanında kariyer hedefleri, sağlık sistemi, ekonomik ve toplumsal koşullar hakkındaki düşüncelerini içermektedir. Aynı zamanda göç ile hekimlik mesleğinin Türkiye’deki durumu arasında bir ilişki kurmaya çalışmakta ve hekimliğin güncel tartışmalarda bahsedilen ekonomik ve toplumsal

¹³⁸ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğü*, ed. Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath - Cross, IOM, 2013, s. 19.

¹³⁹ Toksöz Gülay, *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 226.

sorunlarının göç etme düşüncesine yönelik etkilerini de anlamaya çalışmaktadır. Böylece bu çalışma göçü etkileyen diğer boyutları da açığa çıkarmayı, sebepler arasında ilişkiler kurmayı ve göç sürecinin başlangıcı olan göç kararıyla ilişkili alt durumları anlamayı hedeflemektedir. Sirkeci'nin de ifade ettiği gibi göç, insanların buldukları yerden rahatsızlık duymaları ile başlamaktadır.¹⁴⁰ Karar verip yollara düşmesi ise sonraki aşamadır. Dolayısıyla eylemden önce zihinsel bir hazır bulunuşluk durumundan bahsetmek gerekir. Özellikle bu çalışma için göç sürecindeki karar verme basamağı ayrı bir önem arz etmektedir. Zira çalışma güncel bir konu olan hekim göçünü farklı bir grup üzerinden ele almayı tercih etmekte ve tıp fakültesi öğrencilerine yani henüz göç hareketinde bulunmamış bireylere odaklanmaktadır. Dolayısıyla göç etmeye dair - olumlu ya da olumsuz olması fark etmeksizin- karar verme yani eylemi gerçekleştirmeye yönelik hazır bulunuşluk durumu göç sürecini daha derin ve kapsamlı bir anlayışla ele almaya imkân vermektedir.

Çalışmanın ana problemi “Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin yurt dışına göç etme eğilimleri nelerdir?” olarak özetlenebilir. Ana problem tıp fakültesi öğrencilerinin göçe yönelik genel eğilimlerini anlamaya öncelik vermektedir. Bunun yanı sıra aşağıda yer alan alt problemlerle çalışma çerçevelenmiştir;

- Tıp fakültesi öğrencilerinin gitme/gitmeme kararlarının arkasındaki sebepler nelerdir?
- Tıp fakültesi öğrencilerine göre hekimliğin Türkiye'deki ve yurt dışındaki anlamları nelerdir?
- Tıp fakültesi öğrencilerinin kariyer planları nelerdir?
- Tıp Fakültesi öğrencilerinin yurt dışına gitme planları hangi kanallar ve ağlar üzerinden şekillenmektedir?
- Pandeminin tıp fakültesi öğrencilerinin kararları üzerindeki etkileri -varsa- nelerdir?
- Hekimlik mesleği ve göç arasında bir ilişki kurmak mümkün müdür?

¹⁴⁰ İbrahim Sirkeci (2020), s. 11.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Göç süreci, daha önce de belirttiğimiz gibi bireylerin sosyo-ekonomik ve kültürel arka planlarına, hedef ve kaynak ülkedeki koşullara, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişimine, küresel ekonomik sistemin ülkeler arasındaki mekanizmalarına, yerel ya da küresel düzeydeki çatışmalara bağlı olarak değişmektedir. Kümbetoğlu'nun belirttiği gibi göç alanındaki bazı çalışmalar göç olgusunun sonuçlarını ve etkilerini ele alarak makro düzeyde dinamiklere odaklanırken bazı çalışmalar ise bireylere ve bireylerin göç deneyimine, bu deneyimin bireyin dünyasındaki anlamına ve algısına eğilerek daha mikro düzeyde detayları ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.¹⁴¹ Nitel araştırma yaklaşımı özellikle mikro düzeydeki bu değerlendirmelere imkân vermektedir. Zira nitel araştırma yalnızca olaylarla ve olayların etkileriyle değil aynı zamanda katılımcıların bu olayları nasıl anladıkları ve yorumladıklarıyla da ilgilenmektedir.¹⁴² Olayları ve durumları anlama ve yorumlama bireyin karar ve eylemlerini şekillendirmektedir. Göç deneyimi de bireyin karar ve eylemleri ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla göç kararının ortaya çıkması bireyin yaşadıklarıyla ve onlara yüklediği anlamla yakından ilişkilidir.

Bu çalışma tıp fakültesi öğrencilerinin yurt dışına gitme ya da kalma kararlarını, hekimlik mesleğine bakışlarını, hekimlerle ilgili yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasal olaylara ilişkin düşüncelerini ele almayı hedeflediğinden anlamacı/yorumsamacı paradigmaya dayanan nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Ayrıca çalışma fenomenoloji, etnografi, gömülü teori gibi nitel araştırma desenleri yerine temel nitel araştırma desenini kullanmaktadır. Çalışmanın bu tercihi temel nitel araştırmanın, diğer nitel araştırma türleriyle aynı özellikleri taşımasının¹⁴³ yanında araştırmacının kendisini diğer araştırma türleriyle ilişkilendirmekte yaşadığı zorluklardır.

¹⁴¹ Belkıs Kümbetoğlu, “Göç Çalışmalarında ‘Nasıl’ Sorusu”, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s. 50.

¹⁴² Joseph A. Maxwell, *Nitel Araştırma Tasarımı-Etkileşimli Bir Yaklaşım*, ed. Mustafa Çevikbaş, 3. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 30.

¹⁴³ Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, ed. Selahattin Turan, 2018: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 36.

Nitel araştırmalar genellikle insanların anlatı ve hikayeleriyle ilgilenmektedir.¹⁴⁴ Buna göre bu yaklaşımın kullanılması tıp fakültesi ğrencilerinin henüz mesleğe başlamadan edindiği gözlem ve deneyimlerin yurt dışına gitme ile ilgili fikirlerini nasıl etkilediğini, sosyal dünyalarının gelecek planlarını nasıl yönlendirdiğini anlamamızı sağlamaktadır. Dolayısıyla tıp fakültesi ğrencilerinin yüksek nitelikli gç olgusu içerisindeki dinamiklere ilişkin bireysel hikayeleri çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Nitel araştırma bu hikyelerden yola çıkarak ortak anlam ve çözümlemelere varmayı kolaylaştırmaktadır.

2.1.Araştırmanın alışma Sahası ve Grubu

Araştırmanın alışma sahasını Bursa Uludağ niversitesi oluşturmaktadır. Daha geniş bir çalışma yapmak için gerekli bağlantıları kurmak, izin almak ve yürütmek tezin bitim süresine ilişkin planlanandan daha fazla zaman alacağından ulaşılabilirlik ve süre göz önünde bulundurularak çalışmanın sahası sınırlanmıştır. Çalışmanın konusu Türkiye’den giden yüksek nitelikli göçmenler arasında önemli bir grup olan hekimlerin g hareketleridir. Ancak alışma gidenlere odaklanmak yerine literatürde de potansiyel birer göçmen olarak değerlendirilen öğrencileri ele almaktadır. Tıp fakültesi ğrencilerinin g eğilimlerinin yanında sağlık sistemi, kariyer hedefleri, güncel tartışmalara ilişkin düşünceleri de araştırma kapsamı içerisindedir. Klinik eğitim olarak mesleki deneyim edinmeleri, mesleğe ve sağlık sistemine ilişkin içeriden gözlem yapma imkanları, mezuniyet aşamasına yakınlıkları gibi sebeplerle tıp fakültesi 4.-5.-6.- sınıf öğrencileri araştırma grubu olarak seçilmiştir. Görüşmeler anahtar kişiler yardımıyla gerçekleştirilmiş ve bazı katılımcılar anahtar kişi rolünde olmuşlardır. Kartopu rnekleme yoluyla ilerleyen çalışma yalnızca gidenlere odaklanmamış, bu sebeple maksimum çeşitlilik anlayışı benimsenmiştir. Böylece henüz eğitim aşamasındaki öğrencilerin düşünceleri ile Türkiye’den yüksek nitelikli g olgusunun sınırlı bir anlam dünyasındaki yansımaları farklı ğrenci tipleri üzerinden değerlendirilebilmiştir.

¹⁴⁴ David Silverman, *Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?*, ev. Ergin Hava, Birinci Basım İstanbul: Küre Yayınları, 2021, s. 478.

2.2. Veri Toplama Tekniği ve Araçları

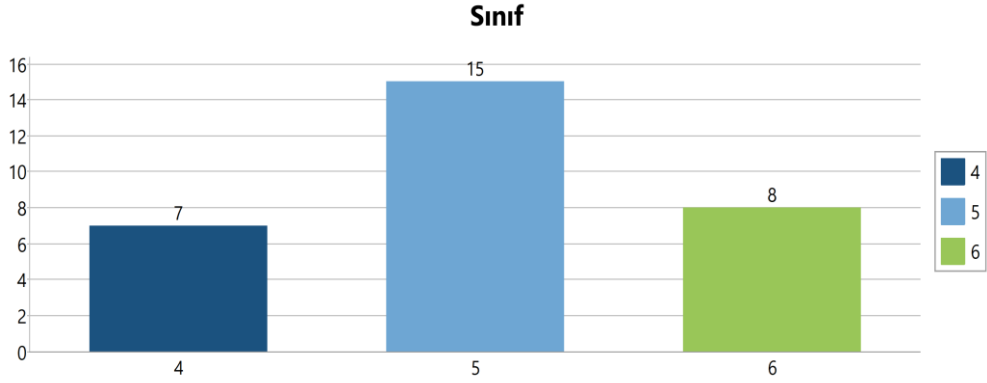
Çalışma hekim göçüne tıp fakültesi öğrencilerinin penceresinden bakmak için konuşma ve ilişki başlatma sürecini kapsayan derinlemesine görüşme tekniğini kullanmıştır.¹⁴⁵ Yarı yapılandırılmış formlar belirli bir konu etrafında sistematik bilgi toplamaya imkân verdiğinden derinlemesine görüşmeler için hekimlik mesleği, göç etme düşüncesi, sosyal sermaye ve göçmen ağları, Türkiye’de sağlık sistemi ve hekim olma, pandemi süreci gibi çeşitli odak konular etrafında sorular oluşturulmuştur. Aynı zamanda soruların açık ve anlaşılır olmasına dikkat edilmiş, görüşmenin belirli bir akışta geçmesi için sıralamaya önem verilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşme formları derinlemesine görüşmelerde rehberlik sunmasının yanında belirli bir konu etrafında esnekleşmeye ve derinleşmeye imkân vermektedir. Bu sebeple görüşmelerin seyrine göre sorulara yeni sorular eklenmiş ve böylece görüşme genişleyerek katılımcı ve araştırmacının konuyla ilgili yeni ve daha derin anlamlara ulaşmasını sağlamıştır. Her görüşme bir sonraki görüşmeyi etkilemekte, araştırmacının zihnindeki yorumları yeniden sorgulamasına neden olmakta ve çalışmayı zenginleştirmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması

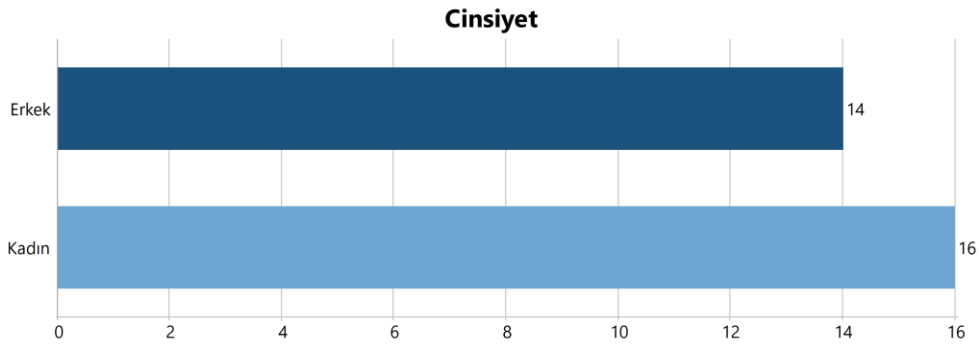
Araştırma sorularının ve katılımcı onam formunun hazırlanması ile öncelikle çalışmayı gerçekleştirebilmek için Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik kuruluna başvurulmuştur. Onayın alınmasının ardından 2022 şubat ve mayıs ayları arasında 20’si yüz yüze, 10’u online olmak üzere toplam 30 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların tıp fakültesi öğrencileri olmasının, derslerin ve klinik eğitimlerin yoğunluğunun yanında Covid-19 ile ilgili tedirginliğin devam etmesi sebebiyle görüşme türü (online-yüz yüze) katılımcıların isteğine bırakılmıştır. Yüz yüze görüşmelerde bilgilendirilmiş onam formu kullanılmış ve katılımcıların -varsa- çalışma ile ilgili soruları araştırmacı tarafından cevaplanmıştır. Online görüşmeler de ise katılımcıdan sözlü olarak onay alınmış ve yine sözlü olarak bilgilendirilmiştir. Görüşmeler ortalama 40-70 dakika sürmüş ve katılımcıların da

¹⁴⁵ Belkıs Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 6. Basım İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019, s. 72.

onaylarıyla ses kaydı alınmıştır. Daha sonra ses kayıtları deşifre edilerek bir görüşme arşivi oluşturulmuştur. Buna göre katılımcıların sınıflara ve cinsiyete göre dağılımı aşağıdaki grafiklerde yer almaktadır.

Şekil 3.2. Katılımcıların sınıflara göre dağılımını gösterir grafik

Şekil 3.3. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımını gösterir grafik

2.4.Araştırma Verilerinin Analizi

Nitel araştırmalarda incelenen konuya dair araştırmacının kafasında birtakım varsayımlar, kavramlar ve temalar olsa da çalışma saha ile genişlemekte, derinleşmekte ve bir anlamda kendisini bulmaktadır. Bu sebeple verilerin analiz aşamasında araştırmacı daha önce edindiği okuma, gözlem ve pilot çalışmalarla sahayı birleştirmekte ve çalışma bu şekilde son haline gelmektedir. Bu çalışmada benzer bir şekilde araştırmacı yüksek nitelikli göç hareketleri içerisinde hekimlerin Türkiye'den

göçü ile ilgili çeşitli kaynak ve raporları inceleyerek aynı zamanda medya ve yeni medya araçları vasıtasıyla güncel tartışmaları takip ederek veri toplama araçlarını oluşturmuş ve uygulama çalışmasını gerçekleştirmiştir. Çalışmanın başında belli kavram ve temalar sahadan elde edilen kavram ve temalarla birleştirilerek bilgisayar destekli bir nitel veri analiz programı olan MAXQDA 2022 kullanılarak ortaya bir sentez çıkarılmıştır. Sahadan elde edilen veriler detaylı ve tekrar eden okumalar sonucunda kodlamaya tabi tutulmuş, kodlamalardan kategoriler elde edilmiş ve bu kategoriler çeşitli temalar altında yorumlanmıştır. Kümbetoğlu'nun da belirttiği gibi nitel çalışmalarda kodlar kavram, konu ya da temalara karşılık gelmektedir.¹⁴⁶ Buna göre katılımcıların görüşme boyunca verdikleri cevaplar içinde konuyla ilgili anlamlı ve önemli ifadeler aranmış ve bunlar bazı yerlerde katılımcının doğrudan ifadeleriyle aktarılarak betimsel bir analize tabi tutulmuştur. Ayrıca verilerden sistematik analiz yoluyla çeşitli konularda karşılaştırmalar elde edilmiştir. Örneğin gitme ya da kalma kararı, Türkiye'de ya da yurt dışında doktor olmak gibi farklı kategoriler birbirleriyle karşılıklı olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁷ Son olarak veriler tüm bu temalar altında araştırmacı tarafından yorumlanarak hem teorik arka planla bağlar kurulmuş hem de saha tümevarımsal bir perspektifte yeniden ortaya konmuştur.

2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Zorlukları

Her çalışmanın çeşitli sebeplere bağlı olarak zorlukları ve sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu araştırma özelinde tıp fakültesi öğrencilerinin yoğun bir eğitime tabi olmaları çalışmaya katılmak için gerekli zamanı ayırmalarının önünde bir engel olmuştur. Bu sebeple bazı katılımcıların okulda görüşmek yerine online görüşmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Araştırmacı, çalışma boyunca katılımcılar için mümkün olan en uygun zamanı ve ortamı bulmaya çalışmış bu da süreci biraz uzatmıştır. Ayrıca istenilen sayıda görüşme gerçekleştirilememiştir. Öte yandan konunun oldukça politik bir zeminde yankı bulması sebebiyle birkaç katılımcı haricinde katılımcıların politik konulara değinmekten kaçındıkları ya da yüzeysel cevaplarla yetindikleri görülmüştür. Araştırmacı bunu ülkedeki genel siyasi atmosfere yönelik bir çekince olarak

¹⁴⁶ a.e., s. 151.

¹⁴⁷ a.e., s. 154.

yorumlamıştır. Zira katılımcıların bazıları ses kaydının bitmesinin ardından daha rahat konuşmuşlardır. Konunun siyasi olarak gündemde bulunması öğrencilerin araştırmaya katılımlarını bile etkilemiş olabilir. Ancak bu yine araştırmacının kendi yorumudur. Bununla birlikte katılımcıların özellikle konuyu çekici bulmaları, soruları cevaplarken olabildiğince açık olmaya çalışmaları, mesleğe ilişkin terimleri araştırmacıya detaylandırmaları, çalışmaya ilişkin olumlu geri dönütleri ve yardımları sebebiyle araştırmacı açısından keyifli bir araştırma deneyimi ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın yalnızca Bursa Uludağ Üniversitesi'nde yapılması sınırlı bir grupla çalışmak anlamına gelmekte ve bu da genellemeler yapmayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca katılımcılar içerisinde yurt dışına gitmek istemeyen öğrencilerin sayısı gitmek isteyen ve kararsızlara göre daha düşük kalmıştır. Katılımcıların eşit temsili bu bağlamda sağlanamamıştır. Anahtar katılımcıların yönlendirdiği katılımcıların da genellikle gitme eğiliminde olduğu düşünülürse bu durum çalışmanın gitmek istemeyenlere yönelik analizlerini zayıflatmaktadır. Öte yandan bu çalışmanın genellemelerden ya da teori oluşturmaktan ziyade keşfetmeye yöneldiğini ve ele aldığı sınırlı anlam dünyasını olabildiğince analiz etmeye çalıştığını vurgulamak gerekmektedir. Bu sebeple çalışma yüksek nitelikli göç olgusunu bu sınırlı dünya çerçevesinde değerlendirmekte ve olguya yönelik farklı boyutları ortaya koymayı hedeflemektedir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

"Tüm muhteşem hikâyeler iki şekilde başlar: Ya bir insan bir yolculuğa çıkar, ya da şehre bir yabancı gelir." Tolstoy'un bu sözü bu çalışmanın en başından beri araştırmacının göçe yönelik düşüncelerinde yer edinmiştir. Göç, tek başına bir sınır geçme ya da yer değiştirmeye kolayca tanımlansa da içerisinde birden fazla etkilenen ve etkileyeni barındırmaktadır. Gidenler, vardıkları yer kadar geride bıraktıklarını da değiştirmekte ve yolculuklarının sonunda da kendilerini değişmiş bulmaktadır. Böylece döngüsel bir hareket haline gelen göç yeniden ve yeniden ortaya çıkmaya devam etmektedir. Bugün Türkiye'de hem ülkenin sağlık sistemi içerisinde hem de eğitimli insanları arasında bulunan hekimlerin göç hareketleri de benzer bir şekilde

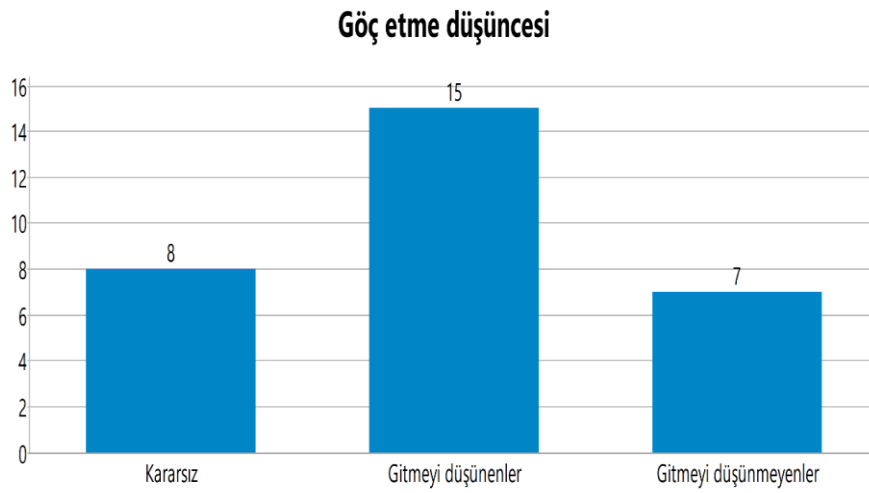
yaşanmaktadır. Gündemdeki tüm tartışmalara bakıldığında hekimlerin içinde bulunduğu durum -sadece hekimlerin de değil- gitmek ya da kalmak arasında bir seçimi ve bunun sonuçlarıyla yaşamayı ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı yalnızca bu seçimin kendisine yönelik düşünceleri değil aynı zamanda bu meslek grubuna ait temel ayırt edici özellikleri de anlamaktır. Bu sebeple tıp fakültesi öğrencileri üzerine çalışarak eğitim aşamasından itibaren mesleği tanımlama, meslekle kurulan bağ, mesleğin toplumsal alandaki değişimi ve dünyadaki yerini de anlamayı; tüm bu noktalar ile yurt dışına göç hareketi arasında ilişki kurmayı hedeflemektedir. Bu sebeple araştırmaya ilişkin bulgular bu çerçevede başlıklandırılmıştır.

3.1.Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Yurt Dışına Göç Etmeye Yönelik Düşünceleri

Zorunlu göçte çoğu zaman birey, iradesi dışında ve hayatta kalmaya devam edebilmek için hareket ederken kişinin iradesinin göçe sebep olan nedenlerden daha belirleyici olduğu yüksek nitelikli göç gibi nüfus hareketlerinde göç süreci, kişinin kararı ile başlamaktadır. Karar vermek, yani eylemden önce eyleme dair hazır bulunuşluğa sahip olmak çeşitli motivasyonların birey tarafından değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Yeni ekonomi kuramı gibi yaklaşımların da belirttiği gibi birey göç sürecine dair bir kar/maliyet hesabı yaparak gitmenin ve kalmanın olumlu-olumsuz yanlarını çok boyutlu olarak ele almaktadır. Bu durumda göçün kazancı maliyetinin önüne geçerse birey gitmeye karar verebilir. Elbette kuramın vurguladığı bu yön göçmenin rasyonel bir aktör olarak algılanmasıyla alakalıdır. Ancak göç kimi zaman son derece bireysel özelliklerden ya da üzerine çok düşünülmemiş kararlardan da oluşabilir. Böyle durumlarda bireyin aklında gitmeye dair bir fikir olsa da göç hareketi gerçekleşmeyebilir. Sirkeci, gitme kararına ilişkin süreci anlatırken çatışmalardan bahsetmektedir. Ona göre toplumsal, siyasal, ekonomik her türlü çatışma durumunu bireylerin algılama şekli birbirinden farklıdır. Dolayısıyla kimileri giderken kimileri kalmaktadır.

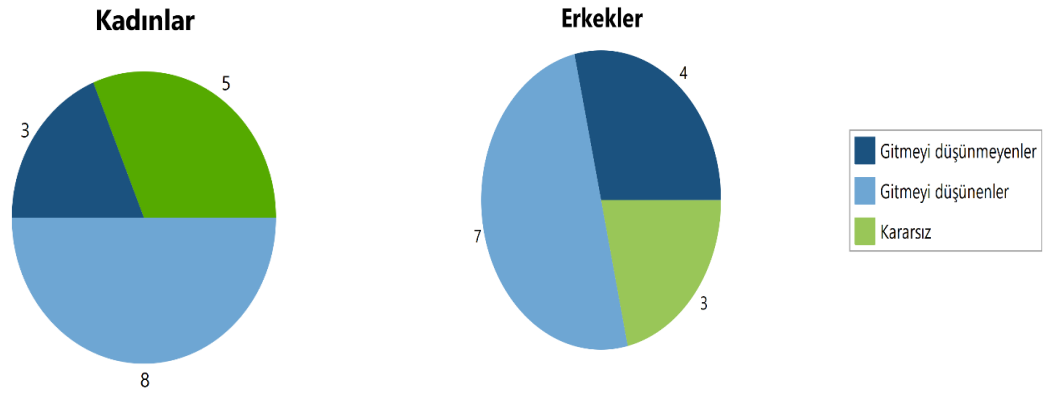
Bu çalışmada tıp fakültesi öğrencilerinin yurt dışına gitmeye yönelik düşünceleri üç farklı grubun varlığı ortaya koymuştur. Katılımcılara “Mezuniyetten sonra ne yapmayı

planlıyorsunuz?” sorusu sorulduğunda alınan cevaplar Şekil 3.4.’deki gibi dağılım göstermiştir. Buna göre gitmeye kesin olarak karar veren ve geleceğe yönelik planlarını hemen gerçekleşmese bile yurt dışına göç üzerine kurgulayan grup gitmeyi düşünenleri, kariyer planlarını Türkiye’de hekim olarak devam ettireceğini belirten grup gitmeyi düşünmeyenleri, göç sürecine ilişkin henüz bir karara varmamış ancak çeşitli şekillerde bir yandan da gitmeye yönelik fikirleri bulunduğunu söyleyenler ise kararsızları oluşturmaktadır.

Şekil 3.4. Katılımcıların sayılarına göç etme kararlarının dağılımını sayılarına göre gösterir grafik

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi katılımcılar arasında gitmeyi düşünenlerin sayısı en yüksek olurken gitmeyi düşünmeyenler ve kararsızların sayısı birbirine yakın görünmektedir. Katılımcıların göç etme düşüncelerinin cinsiyete göre dağılımı ise Şekil 3.5.’de yer almaktadır. Buna göre hem kadınlarda hem de erkekler de gitmeyi düşünenlerin sayısı daha fazladır. Buna karşılık gitmeyi düşünmeyenlerin ve kararsızların sayısı birbirine yakındır. Sayıların dağılımına bakıldığında yurt dışına göç etmeye yönelik kararların her iki grupta da benzer şekilde temsil edildiğini söylemek mümkündür.

Şekil 3.5. Katılımcıların yurt dışına gitmeye ilişkin düşüncelerinin cinsiyete göre dağılımını gösterir grafik

Yurt dışına gitme kararına bağlı olarak ortaya çıkan üç grubun sınıflara göre dağılımı ise aşağıdaki çapraz tabloda görülebilmektedir. Buna göre 5. ve 6. sınıflarda gitmeyi düşünenlerin sayısı daha fazla iken 4. sınıflarda gitmeyi düşünenler ve kararsızlar arasında bir eşitlik söz konusudur. Ayrıca 5. sınıflarda gitmeyi düşünenlerin sayısı diğer iki grubun toplamından azdır.

Tablo 3.1. Katılımcıların yurt dışına gitmeye ilişkin düşüncelerinin sınıflara göre dağılımını gösterir tablo

	Gitmeyi düşünenler	Gitmeyi düşünmeyenler	Kararsız
4.Sınıf	3	1	3
5.Sınıf	7	4	4
6.Sınıf	5	2	1

Görüşme boyunca özellikle 6. sınıfların kararlarında daha net olduğu görülmüştür. Bunun nedeni hem mezuniyet aşamasının yakın olması hem de öğrencilerin sağlık sistemi içerisinde intörn hekim olarak bulunmalarının mesleğe dair daha çok gözlem yapma imkanı sağlamasıdır.

Şey de başladı; biz geçen ay, geçen yıl Temmuz'da intörne başladık. Bizim intörnümüz tam 365 gün sürüyor. Geçen Temmuz'un 1'inde başladık. İlk iki ay bizim zaten seçmeli stajlarımız yapıldı. Tam anlayamadım yani, hani ben çok seviyordum mesela ameliyat falan cerrahi çok severim. Ameliyatlara giren bir öğrenciydim çok da hani seviyordum fakülteyi. Biz asıl Eylül'de şeye başladık. Yanlış hatırlamıyorsam Eylül'dü. Hangi staja başladık? İşte kadın doğum, psikiyatriye başladık. Aralık'ta da... Eylül, Ekim, Kasım şeye başladık acile. Benim çalıştığım dönem de acil, hala devam ediyor ama tadilattaydı bu sebeple aslında bizim nöbet sayımız düşüktü. Çalışma koşullarımız rahattı buna rağmen ben bir baktım hani toplumla direkt yüzleştim. Mesela biz kliniklerde çalışırken yani beşinci, dördüncü sınıftayken hastaları hazırlıyorduk, muayene ediyorduk ama kimse bizi hastaya dokundurtmüyordu. Kan almıyorduk, sonda takmıyorduk, atıyorum EKG çekmiyorduk. Hastalarla çok temas kurdukça işte travma intörnü oluyoruz. ...bu süreç benim, Aralık'ta acilde başladı.
(K16; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

6. sınıfta olan ve gitmeyi düşünen bir katılımcı olan K16'nın yukarıdaki ifadelerinden yalnızca katılımcıların 6. sınıftaki eğitim sürecinden etkilendiklerini değil aynı zamanda yurt dışına göç etme kararının da kesinleştiğini görmek mümkündür. Başka bir katılımcı olan K15'in aşağıdaki diyalogu da benzer bir durumu göstermektedir.

Araştırmacı(M): Peki, siz gitmeye tam olarak ne zaman karar verdiniz?

Katılımcı 15: Ne zaman? Bir düşünüyem. 5. sınıfta sanırım, 5. sınıfın içerisinde özellikle de ikinci yarısından sonra. Yok, pardon 5. sınıfın yazında staj ayarlarırken orada hekimlik yapma fikri yoktu aklımda. İntörnlük içerisindeyken yani.

Araştırmacı(M): Anladım.

Katılımcı 15: Son bir buçuk senedir, bir senedir acaba içerisinde sürüklenirken gerçekten de bu işi yapalım, kendimiz için daha iyi olacak düşüncesine geldim. Onun için son adım da aslında ocak gibi dil çalışmaya başlamakla gerçekleşti.
(K15; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

5. sınıflarda katılımcıların göç etme düşüncesi yine 6. sınıflardaki gibi klinik eğitim aşaması ile alakalı iken aynı zamanda katılımcılar 5. sınıfın "TUS mu yoksa yurt dışı mı?" kararı için önemli bir dönem olduğunu belirtmişlerdir. Tıpta Uzmanlık Sınavına girmek Türkiye'de kalmak üzerine bir gelecek planlaması anlamını taşıdığından sınava yönelik hazırlık için dershaneye yazılımaların da bu dönemde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla 5. sınıfın katılımcılar için "yol ayrımı" anlamına geldiğini söylemek mümkündür. K1'in ifadesi bu durumu oldukça iyi bir şekilde özetlemektedir.

Gidecek adamların pek çoğu şu anda TUS'u bıraktı. Bizim için TUS'u bırakmak çok kolay değildir. Çünkü yani garanti olan bir şey var ortada. Hiçbir şey yapamazsan pratisyen kalırsın. Ama ne bileyim İngiltere'nin İsveç'in sınavına hazırlanıyorsan buradaki bütün gemileri yakmış olman gerekir. İşte TUS'a hazırlanmadan gerekir. Komple dile dönmen gerekir ki bu da senin Türkiye'deki çalışma şartlarını çok daha zorlaştıracak bir şeydir. Yani TUS'u o saatten sonra dönüp çalışamazsın. Çok uzun ve yıpratıcı bir süreç olur. O saatten sonra geriye Türkiye'ye döneyim desen o kadar çalıştığın dili ne yapacaksın? (K1; Erkek; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünmeyen)

4. sınıflarda ise Tablo 3.1.'e bakıldığında kararsızlar ve yurt dışına gitmeyi düşünenler arasında bir eşitlik söz konusu olduğu görülmektedir. 4. sınıf klinik eğitimin yeni başladığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu sebeple öğrencilerin henüz yeterli gözlemde bulunmadığı aynı zaman da kararlarını vermek için henüz erken olduğunu söylemek mümkündür. Mezuniyete olan uzaklık da bu anlamda önemlidir.

Mezuniyetten sonra ne yapmayı planlıyorum? İnanın bende bilmiyorum. (gülüyor)Yani mesela şu an 4.sınıfım; 5.sınıfta TUS başlıyor. Eğer TUS'a hazırlanırsam 5.sınıfta çalışmaya başlasam iyi olur. Ama yurt dışı düşüncem olacaksa eğer ikisini aynı anda yürütemem. Birini seçmem lazım ve şu anda bu düşünceden sürekli kaçma eğilimindeyim sadece önümdeki stajı halletmeye çalışıyorum çünkü çok böyle nasıl diyeyim... Düşündükçe çözemediğim bir şey... Kafada oturtamıyorum yani o yüzden bilmiyorum. (K5; Kadın; 4. Sınıf; Kararsız)

3.1.1. Gitmeyi Düşünenler

Katılımcılara mezuniyet sonrası planları sorulduğunda üç farklı cevaptan en sık karşılaşılanı 'yurt dışına gitmek' olmuştur. Göç etmek, özellikle yüksek nitelikli göç hareketi açısından düşünüldüğünde yüksek nitelikli göçmenlere ihtiyaç duyan ülkeler ve sahip oldukları bilgi, beceri ve yeteneklerini sunan bireyler arasındaki bir arz-talep ilişkisi olarak görülse de daha derin ve karmaşık karar verme mekanizmalarını içerisinde bulundurmaktadır.¹⁴⁸ Bireyler yaşamın akışında pek çok olay, durum, insan ve duygu ile karşılaşmakta ve bunlardan farklı şekillerde etkilenebilmektedirler. Dolayısıyla bir niyet ya da fikirden ibaret olan göç etme düşüncesi sosyal etkileşimle

¹⁴⁸ Zeynep Yanaşmayan, GAR-Yüksek Nitelikli Göç Paneli, 8 Nisan 2021, Erişim Tarihi: 20.09.2021 <https://www.youtube.com/watch?v=3rpbtTQFAhg>

daha sonra bir karara yani eyleme dönüşmeye hazır hale gelmektedir. Bu çalışma açısından katılımcıların kararlarının olgunluğa erme durumunu anlamak önemlidir. Zira karar verme eyleme geçmeyi yani göç etmeyi öncelemektedir. Bu şekilde bireylerin kararlarından sonra bu kararları eyleme geçirmek adına neler yaptıklarını yani göç sürecinin kendisini anlamayı da kolaylaştıracaktır. Katılımcılara göç kararının ne zaman kesinleştiğine yönelik soru sorulduğunda bir olay ya da bir durumun kendilerinde yansımalarından bahsetmişlerdir. Araştırmacı bunu ‘kırılma noktası’ olarak ifade etmektedir.

Şekil 3.6. Katılımcıların kırılma noktalarını belirten kodları gösterir grafik

Grafiğe göre kodlar arası çizgilerden de anlaşılacağı gibi katılımcılar için kararlarının netleşmesi klinik eğitim sırasındaki gözlemlerin bir sonucu olmaktadır. Bunu ülke gündemi ve diğer kodlar takip etmektedir.

Tıp fakültesi öğrencileri ilk üç sınıf boyunca daha çok teorik eğitim görmektedirler. Ancak son üç sınıfta klinik eğitimlere başlamakta ve özellikle son sınıfta intörn hekim olarak görev almaktadırlar. Katılımcıların bildirimleri klinik eğitim sırasında mesleğe, topluma, hasta ve hastalıklara yönelik gözlemlerin sonucunda biriken bir tepkiselliği yansıtmaktadır.

Ben o geceyi çok iyi hatırlıyorum. Acil nöbetinden çıkmıştım, çok böyle sınırlarım bozdu. Kuzenimle konuştum, kuzenim benim Avrupa'yı da- (yarıda kesiyor) X tıptan mezundu. Avrupa'yı da gezdi, bütün birçok dünya ülkesine de gitti. Biliyor böyle hani, gezi olarak, turist olarak gitti. O da çok bunalmıştı. Dedi işte "Almanya olabilir." (K16; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Kırılma noktası, meslek içerisinde K16'ın belirttiği bir bunalım anını betimleyebildiği gibi her zaman meslekle ilgili olmamakta ancak ülke gündeminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Genel bir tema olarak kullanılan ülke gündemi ekonomik dalgalanmalar kadar hekim göçüne yönelik siyasi açıklamaları da içermektedir. Örneğin K23 için ekonomide yaşanan son dönem dalgalanmalar bir dönüm noktası iken K18'de hem ekonominin hem de siyasilerin açıklamalarının kırılma noktasını oluşturduğunu görmekteyiz.

Kur şoku yaşandığında Dolar'ın 9 liradan 15 liraya, Euro'nun 20 liraya çıktığı zamanda bir kandırmacayla... Hmm... (düşünüyor) Ekonomide kandırmaca işlemiyor işte. Hani sosyolojide belki yapabilirsin ama ekonomi ve tıpta hani sayısal şey ya ne diyeyim? Kandıramıyorsun işte 20'den 12'ye düşürdüler Euro'yu, Doları tekrar 11'lere düşürdüler. Başarı olarak lanse ettiler ve toplumun bir kesimi bunu alkışladı. Dedim, o gün bugün "Bu ülke düzelmez. Ekonomi düzelmez. Sağlık sisteminin düzelmeyeceğini biliyordum ama ekonomi de düzelmez." dedim. (K23; Erkek; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

En son ben şöyle düşündüm. İkinci ve üçüncü sınıfta da böyle düşünüyordum ama bir şekilde kalabilirim diyordum. Ama en son üst kademedeki kişilerin söylediği sözler... O insanlar da kalıcı olacaklarından değil takmayabilirim tabii ki ama artık toplumdaki insanların davranışlarından ve Türkiye ekonomisinin bu kadar kötü olması... Yani çabalarımın boşa gideceğini anladığım an orasıydı. O yüzden 3 ay önce düşünmeye başladım. Şu anda da kesin karar verdim zaten. (K18; Kadın; 4. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Kuran, Türkiye'den giden gençler hakkındaki çalışmasında "genç düşsüzlüğünden" bahsetmektedir.¹⁴⁹ Gençlerin bu ülkede geleceğe dair hayaller kuramamasını anlatmaktadır böylece. Bir katılımcı tam olarak bu kavrama denk gelen bir karar verme anını betimlemektedir.

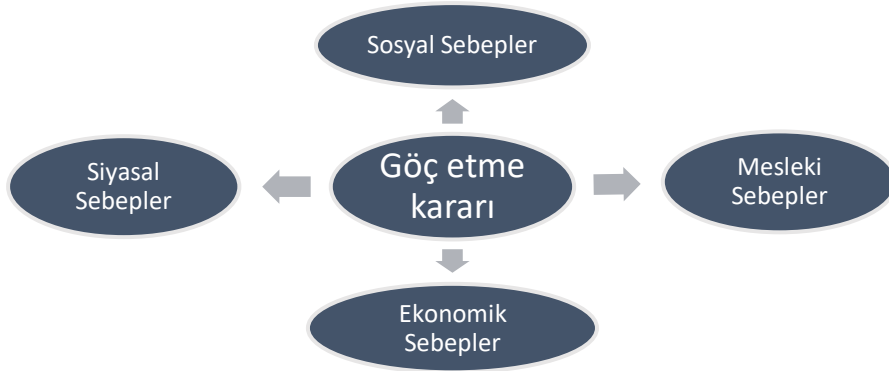
¹⁴⁹ Kuran Evrim, *Onlar Göçtü Buradan: Türkiye'nin Yeni Göç Nesli*, İstanbul: Mundi Kitap, 2021, s. 32.

Nasıl veriyorsun o kararı? Ben burada bir hayal kuramadığımı fark ettiğimde, şöyle mesela; bir süre... TUS sınavımızın adı. TUS'a çalıştım bir süre ama fark ettim ki benim bir hayalim yok hani. Ben mesela şu üniversitenin, şu branşına girip burada asistanlık yaparım diye bir hayal kuramıyorum. Puanım mesela tam puan olsa dahi nereye gireceğimi bilemiyorum hani hayal edemiyorum kendimi. Ama düşündüğüm zaman mesela kendimi orada mutlu olacağımı düşündüğümü fark ettim. Böylece bir karar verdim. (K9; Kadın; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Katılımcıların yalnızca göç kararlarının netleşmesindeki bu durumlara bakıldığında göçün tek bir dinamikle açıklanamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira her bir birey olaylar ve durumlar karşısında farklı tepkiler vermektedir. Aynı fakülte içinde bulunan katılımcıların her birinin kararlarının net olarak ortaya çıkışı birbirinden farklıdır. Dolayısıyla bireylerin göç süreci de farklı dinamiklerin etkilediği bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

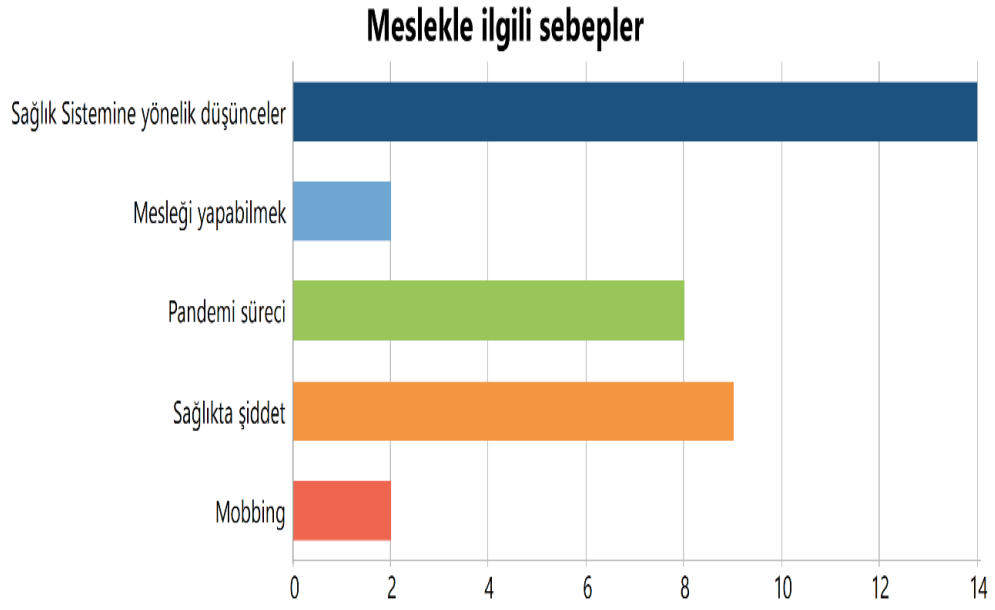
3.1.1.1. Yurt Dışına Gitme Kararının Arkasındaki Sebepler

Katılımcıların yurt dışına gitme kararlarının arkasındaki sebepler Şekil 3.7.'de ana temalar altında görülmektedir. Buna göre meslekle ilgili sebepler, ekonomik sebepler, siyasal sebepler ve sosyal sebepler gibi temalar altında katılımcıların bildirimlerinden elde edilen kodlar kategorileştirilmiştir. Görüşmeler boyunca bu sebeplerin birbirinden ayrı etkenlerden ziyade birbirleriyle ilişkili kodlar olduğunu dolayısıyla yekpare bir sebebin ya da sebeplerin katılımcıların gitme kararında etkili olmadığını söylemek gerekmektedir.

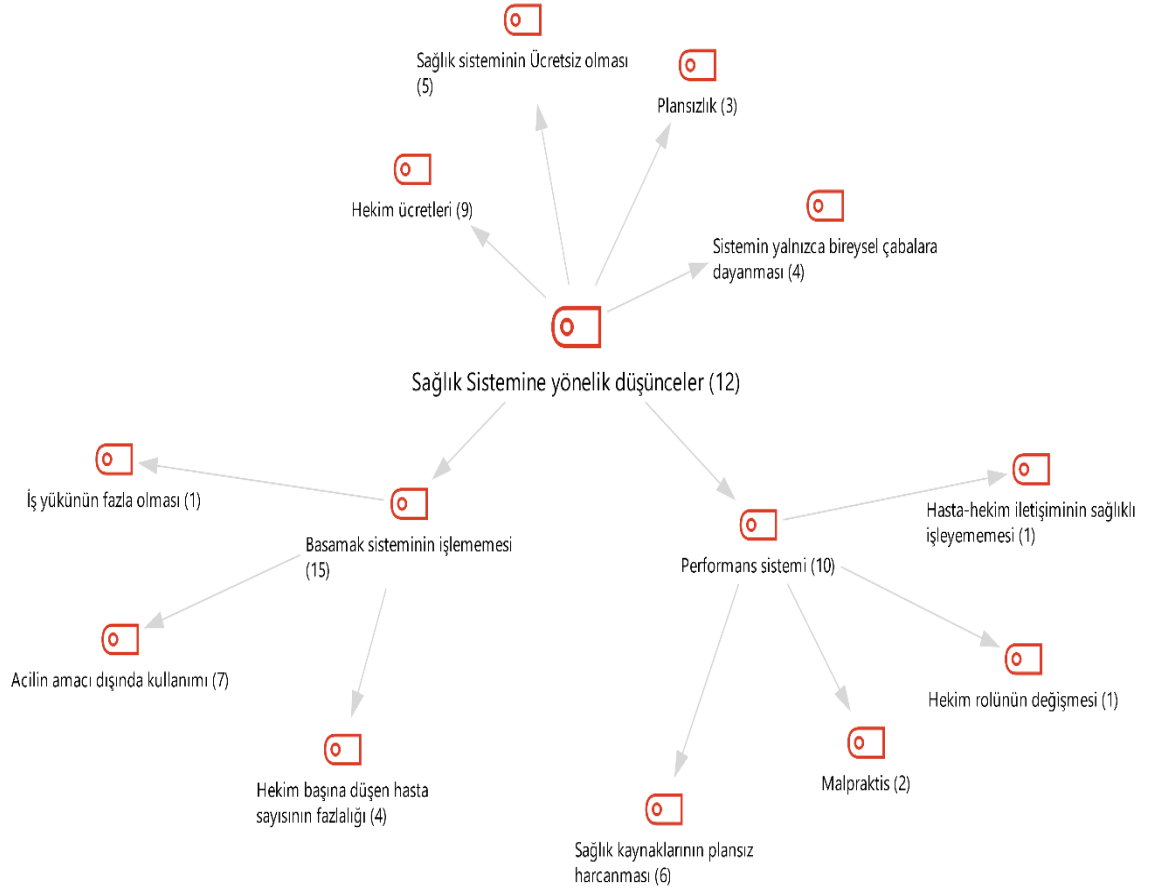
Şekil 3.7. Yurt dışına göç etme kararının arkasındaki sebepler

Katılımcıların yurt dışına gitme düşüncelerinin arkasındaki sebepler arasında ilk ve en kapsamlı olarak geri dönüt verdikleri başlık hekimlik mesleğine ilişkin sebepler olmuştur. Buna göre katılımcıların kararlarını büyük ölçüde etkileyen mekanizmalar meslekleri ile ilişkili sağlık sistemi, mobbing, pandemi süreci, sağlıkta şiddet vb. temel konulardan oluşmaktadır. Şekil 3.8.'de katılımcıların mesleğe dair sebepleri kod sayısına göre gösterilmiştir.

Şekil 3.8. Katılımcıların yurt dışına gitme kararlarının arkasındaki sebepleri kod sayısına göre gösterir grafik

Katılımcıların mesleğe dair sıraladığı sebepler arasında en yoğun olarak ortaya çıkan başlık sağlık sistemi olmuştur. Hekimler sağlık sistemi içerisindeki insan gücünün bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu sebeple sağlık sisteminin içerisinde yaşanan olay ya da durumlar hekimleri doğrudan etkilemektedir. Katılımcıların sağlık sistemine yönelik sorunları Şekil 3.9.'da yer alan kodlara bağlı şekilde görülebilmektedir. Buna göre sağlık sisteminin merkezindeki sorunlar performans sistemi, basamak sisteminin işlememesi, sağlık sisteminin ücretsiz olması, plansızlık, sistemin yalnızca bireysel çabalara dayanması gibi ana başlıklardan oluşmaktadır.

Şekil 3.9. Katılımcıların sağlık sistemine yönelik geri bildirimleri

Türkiye’de sağlık sistemi birinci, ikinci ve üçüncü basamak kurumlardan oluşmaktadır.¹⁵⁰ Birinci basamak kurumlarını aile ve halk sağlığı gibi merkezler oluştururken devlet hastaneleri ikinci basamağı, üniversite ve araştırma hastaneleri ise üçüncü basamak tedavi merkezlerini oluşturmaktadır. Katılımcıların sağlık sistemi içerisinde en çok değindikleri konu basamak sisteminin işleyişi ile alakalıdır. Buna göre temelde basamak sisteminin amacı, hastalığın karmaşıklığına göre bir sevk zinciri oluşturmaktır. İlk basamak en temel başvuru merkezini oluşturmakta ve hasta buradaki doktorun gerekli görmesi halinde ikinci basamağa yine gerekli görülmesi halinde üçüncü basamağa yönlendirilmektedir. Böylece hem hasta sayısı seyreltilmiş hem de

¹⁵⁰ Detaylı bilgi için “Sağlık Hizmet Sunucularının Basamaklandırılmasına Dair Yönetmelik” <https://www.mevzuat.gov.tr>

ihtiyacı olan hastanın doğru basamakta hizmet alabilmesinin önü açılmıştır. Ancak Türkiye’de basamak sistemi görünürde var olsa da katılımcıların da ifade ettikleri gibi işler durumda değildir. Basamak sisteminin yani doğru sevk zincirinin var olmaması hem iş yükünün hem hasta sayısının artmasına hem de Acil gibi bölümlerin gereksiz yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Öte yandan hastaların hizmet alması zorlaşmakta ve muayene randevuları, tetkik sonuçlarının çıkması ve değerlendirilmesi vb. durumlar uzun zaman dilimlerine yayılmaktadır.

Bunlar bir yana bir de; Türkiye içerisinde karşılaştığımız sorunlar var. Zaten bu açıdan zor olan bir mesleği, daha da zorlaştıran birtakım prosedürler ya da bilinmeyen basamak sistemi nedeniyle. Çünkü hastaneler; bir, iki, üç basamak şeklinde ayrılır. Bunların içinde sevk sistemi olmalıdır. Bu tip prosedürler yani sağlık hizmetinin sunumuyla ilgili sıkıntıların, hasta-hekim ilişkisinde yer bulması çok kötü. Yani örneğin ‘B12’ iğnesini vurdurmaya tıp fakültesi hastanesine doğrudan üçüncü basamağa gelen hastaya; ‘Bakın burası çok daha teferruatlı hastalara bakması gereken bir yer. Sizi kabul edemeyiz, aile hekimlerine gidin ya da devlet hastanelerine başvurun.’ dediğimizde; ‘‘Olur mu öyle şey! Sen doktorsun, burası hastane değil mi, ben de hastayım nasıl işinizi yapmazsınız...’’ Hani bu hani şeyden çok daha bambaşka bir konu; ya bu sağlık hizmetinin sunumunun kendisiyle ilgili bir şey. (K15; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Yukarıda K15’in açık bir şekilde ifade ettiği gibi basamak sistemi hem sağlık hizmetlerinin aksamasına hem de hekim ile hasta arasında gerginliklerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Özellikle son dönem sağlık çalışanlarına yönelik şiddet haberleri bu gerginliklerin en kötü halini göstermektedir. Oysa sorun sistemin işleme biçimiyle alakalı olmakta ancak bu durum hasta ve hekimin karşı karşıya gelmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu noktada performans sisteminin de benzer sorunları yarattığını söylemek mümkündür.

Türkiye’de performans sistemi basit olarak hasta sayısı ve ücret arasında bir ilişkiyi ifade etmektedir. 2005 yılında uygulanmaya başlanan performansa dayalı ödeme sistemi ile başvuru sayısı, ameliyat ve görüntüleme sayılarında artış ile sağlık hizmetine

erişimin kolaylaşması amaçlanmıştır.¹⁵¹ Sağlık hizmetinde yaşanan bu değişim daha fazla operasyon, görüntüleme ve hasta sayısı olarak istatistiklere yansısı da katılımcıların belirttiği gibi hasta-hekim ilişkisini, hekimin rolünü, malpraktis vakalarını ve sağlık kaynaklarının plansız harcanmasını da ortaya çıkarmıştır. Performans sistemi sağlık sistemi içerisindeki niceliğe odaklanmaktadır. Katılımcılara göre hasta başına düşen muayene süresi hem hasta-hekim arasındaki iletişimi sekteye uğratmakta hem de hekimin tedavi eden, keşfeden rolünü değiştirmektedir. Buna göre hekim çok kısa aralıklarla hasta bakmakta ve randevular buna göre düzenlenmektedir. Bu da gün içindeki hasta yükünü arttırmaktadır.

Böyle 3 dakikada bir hasta baktığımda ben hastanın adını bile söylediğini bilmeden, neredeyse hiçbir şeyini bilmeden tanı koymaya çalışıyorum hastaya ve yolluyorum yani. Yollayacağım en azından şu an yanında duruyorum mesela pollerde (poliklinik demek istiyor) yani doktorlar genelde, uzmanlarla birlikte çalışıyoruz. Uzmanlar genelde 3 dakikada, 2 dakikada bir hasta bakmaya çalışıyorlar. Hasta eğer ağır konuşuyorsa artık onlar da sinirlenmeye başlıyor çünkü kapının önünde 80 tane daha hasta var. Bunların hepsini nasıl bitireceğim korkusuyla artık hani hastanın konuşmasını bile hızlandırmasını istiyorlar. Hani bu durumda ne doğru düzgün bir sağlık hizmeti verilmiş oluyor, ne doktor artık şeyini bulabiliyor; sinir hakimiyetini kaybediyor hemen doktorlarda. Dolayısıyla aradaki iletişim de bozuluyor yani elde hiçbir şey olmuyor. Sadece o gün o listeler doldurulmuş oluyor, bitmiş oluyor o gün yani. (K25; Erkek; 4. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Henüz 4. sınıf öğrencisi olan K25'in poliklinik stajı sırasında edindiği gözlemlerden yola çıkıldığında hasta yükünün yanı sıra hekimin hasta ile iletişiminin sınırlandığı ve tedavi için önemli olan muayene aşamasının tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir. Burada tedavi süresinin kısalığı sebebiyle hekim yardımcı tetkiklere başvurmaktadır.

Hem doktor köreliyor muayene süresi az olunca hem de hasta istediği gibi yararlanamıyor süreden. Kendisi dışında daha az sayıda doktorun daha çok hastaya bakması daha karlı bir iş değil. Bu sefer daha kısa sürede tanı koymak için sürekli MR, ultrason oraya yönlendiriyor. Bu sefer medikal cihazın ömrü kısalıyor. Çok daha fazla masraf yaratıyor. Halbuki orada bir tane daha fazla doktor yer alabilseydi o kadar çok fazla görüntülemeye ulaşmasına gerek olmazdı. Doktor biraz tekniker gibi oluyor. (K3; Erkek; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

¹⁵¹ Mustafa Said Yıldız, "Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Türk Hekimlerin Türkiye'de Çalışma İsteklilikleri" ACU Sağlık Bilimleri Dergisi, 11(1), 2020, s.46.

K3'ün belirttiği gibi hekim röntgen, ultrason gibi görüntülemelere yöneldiğinde çok da ucuz olmayan medikal kaynakların gereksiz kullanımının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öte yandan daha çok yardımcı tetkiklere yönelmek, hekim rolünün de değişmesine neden olmaktadır.

Oluşturdukları sistemin tamamen otomatik, eleştirici, maddiyata dayalı olması, tamamen insani iletişimi adeta ortadan kaldırması, performans sistemi zaten. Aslında hastanın hikayesini dinlememiz ve tam bir fizik muayene yapmamız gerekiyor aslında. Ama böyle olunca bu güçleşiyor. Meslekten aldığın haz da azalıyor haliyle. (K19; Erkek; 4. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

K19'un da belirttiği gibi muayene süresinin kısalığı gerçek bir muayeneyi zorlaştırmakta, hasta-hekim iletişimini gergin bir duruma sokmakta, hekimin rolünü tedavi eden, hastalığı tanımlayandan bir teknikere ve yönlendiriciye indirgemektedir. Böylece hasta, hekimden tam anlamıyla yararlanamazken hekim ile doğru bir iletişim kuramamakta; hekim ise mesleği ile kurduğu bağdan uzaklaşmaktadır.

Performans sistemi sağlık hizmetinin yaygınlaşması ve erişimine odaklansa da hekimin hata yapma oranını arttırmakta ve malpraktis vakalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Malpraktis, tedavi sürecinde tıbbi uygulama hataları sonucu hastanın zarara uğraması olarak tanımlanabilir. Bu tip vakalarda hastalar hukuki yollara başvurarak hekimlerden yüksek tazminatlar ve cezalar alınmasını talep etmektedirler. Bu durum hekimlerin daha az riskli alanlara yönelmesini ya da kendilerini bu tip durumlardan koruyacak yasal mekanizmalara sahip ülkelere yönelmelerine neden olmaktadır.

Malpraktis davaları falan. Ben zaten birine spesifik zarar vermem. Amerika gibi yapmaya çalışıyorlar ama sistemimiz çok farklı. Olamaz yani. Tamamen her şeyi aynı yapacaklarsa o zaman tamam. Ama şu an beni mesela o korkutuyor. Seçeceğimiz bölümde bile istemeye biliyoruz. Mesela kadın doğum seçilebilir bir bölüm, güzel bir bölüm ama korkuyoruz yani seçmeye. Çünkü her şeyde bir şey buluyorlar yani. Bir şey çıkıyor. Şu an bunun için meclisten bir şeyler geçti ama güvenim yok. (K18; Kadın; 4. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

K18'in bahsettiği gibi katılımcıları sağlık sistemi içerisinde farklı hareket etmeye iten bu durum son dönemde Sağlık Bakanlığı'nın girişimleri ile önlenmeye çalışılmaktadır.

Buna göre devlet hekimleri yasal bir mekanizma oluşturarak koruma altına almaktadır.¹⁵²

Katılımcıların sağlık sistemi içerisinde değindikleri ve kamuoyunda da en çok gündeme gelen durum hekim ücretleri de önemli bir göç etme sebebini oluşturmaktadır. Katılımcıların hekim ücretlerinin yetersizliğini vurgulamaları aynı zamanda çalışma koşullarıyla da ilişkilidir. Buna göre katılımcılar hekimliğin eğitim aşamasından çalışma dönemine kadar yoğun ve zorlu bir meslek olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle çalışma koşulları düşünüldüğünde verilen emeğin karşılığının yetersizliği daha etkili bir sebep olmaktadır. 36 saat nöbet, nöbet ertesi iznin olmaması, mobbing, sağlıkta şiddet gibi çalışma koşullarını zorlaştıran etkenler katılımcıların emek-kazanç hesaplaması yapmalarına ve yurt dışına yönelmelerine neden olmaktadır. Aşağıda yer alan katılımcılara ait ifadelerde hekim ücretlerinin çalışma koşulları ile olan bağlantısını görmek mümkündür.

Türkiye şartlarından bahsediyorum bu arada. Çoğu doktor yatlarım olsun, katlarım olsun, apartmanların olsun kafasında zaten değil ama zaten yoğun bir meslek olduğu için en azından maddiyat açısından belli bir standartı sağlayıp o maddi kısmını düşünmemek istiyor insan. Bir tarafımda, sallıyorum “Elektrik faturasını ne zaman ve nasıl ödeyeceğim?” gibi bir şey kalsın. İnsan tamamen kendini hastasına vermek istiyor hem aklını hem de zamanını. (K21; Kadın; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Ülkemizde mobbing diğer ülkelere nazaran çok fazla. Mobbing yasası sağlıklı ne yazık ki işlemiyor ve daha geçen sene bir asistanımızı kaybettik. Kendimiz daha öğrenciliğimizin ilk yıllarından itibaren mobbinge maruz kalıyoruz. Daha sonrasında verdiğimiz emeğin karşılığını alamıyoruz çoğu zaman. Bu maddi oluyor bazen manevi de oluyor. Çoğu zaman dediğim gibi yasa koyucular ve halk arasında çok fazla kalıyoruz. Yasa koyucunun da mobbinge maruz kalıyoruz, halkın da şiddetine maruz kalıyoruz, yani birazcık böyle durumlar var. (K30; Erkek; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

¹⁵²Sağlık Meslek Mensuplarının Tıbbi İşlem ve Uygulamaları Nedeniyle Soruşturulmasına ve İdarece Ödenen Tazminatın Rücu Edilmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 15 Haziran 2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/06/20220615-14.html> (Erişim Tarihi: 07.11.2022)

Hekim ücretlerinin ve çalışma koşullarının tartışmaların merkezinde yer alması pandemi süreciyle yakından ilişkilidir. Buna göre katılımcılara pandemi sürecinin kararlarını etkileyip etkilemediği sorulduğunda bildirimlerin çalışma koşulları ve hekim maaşları ile ilgili olduğu görülmüş ancak tek başına bir neden olmadığı diğer etkenlerle bağlantılı düşünülmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Yani tek başına sebep değil. Tek başına sebep değil ama esasen olumsuz duygular uyandırdığı şey; Türkiye'deki sağlık politikasının... Sağlık politikasının umutları tüketmesi aslında. Çünkü biz bir süre direndik de. Yani kendi içimizde; ya daha iyi olur belki daha iyi adımlar atılır, belki... Bir süreç tükettik ya bu işte şey olmadı; sabah uyandık da ya aa belki de yurt dışında gitsek daha iyi olur değil yani. Aylar oldu, birkaç ay oldu, altı ay oldu, bir yıl oldu... Bu karara varmak bir umuttu yani bence. Bence bu umudu çok alamadık, bu umut pandemiyle de çok tüketildi bahsettiğim sebeplerden ötürü işte. Yani hekim... Meslek çok tüketildi, çok yalnız hissettik. Çok ciddi çalıştılar, ne kadar karşılık aldılar bilmiyorum. Bence bu daha çok sağlık politikasının iyileşeceğine dair umutları tüketmek konusundaydı. Hani bir etkendi. Ama tek başına ön plana çıkan bir faktör değil bence. (K15; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Ben aslında şöyle düşünüyorum. Gerçekten çok çalışmak bir sorun değil. Çok çalışıp karşılığını aldığında asla sorun değil. Ama çok çalışıp karşılığını alamayıp gerçekten seni çok demoralize eden bir olay olduğu zaman işte o zaman sorun başlıyor. Çünkü yıllardır doktorlar hep çok çalışıyor. Ama hiçbir şekilde bu kadar gün yüzüne çıkmamıştı. Çünkü bir şekilde gün sonunda seni mutlu edebilecek bir olay yaşıyordun. Gerçekten eve gittiğinde maddi kısmı çok düşünmeyebiliyordum. Bizim aldığımız eğitimler çok pahalı oluyor. Ben mesela uzmanlık olarak bir bölümü kazandığımda örneğin kadın doğumcu oldum. Bunun bir seminerine gitmek öğrenmem bile benim bir maaşımın yarısı. Tıp sürekli yeni bilgiler eklenen bir alan senin de kendini yenilemen gerekiyor. Bu kadar zor bir şekilde kendini geliştirmeye çalışmak da beni demoralize ediyor. Pandemi sürecinde bu daha çok arttı. Tabii ülkenin durumundan dolayı da bu duruma geldik. (K18; Kadın; 4. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Yukarıda özellikle K18'in bahsettiği ülkenin şu anki durumu yalnızca ekonomik koşulları değil aynı zamanda siyasal söylemi, toplumsal olayları ve hekimin tüm bu koşullar altında değişen konumunu anlatmaktadır. Dolayısıyla pandemi sürecinde hekime yönelik siyasi mercilerin açıklamalarını, bu açıklamaların kamuoyundaki yansımaları sonucu toplumdaki hekime yönelik bakışın değişimi izlemiştir.

Pandemide daha düzenli ve mantıklı işlenmiş bir şekilde devam edilseydi bu problemlere pandeminin olması beni ülkemden uzaklaştırmazdı. Yine pandemi yüzünden gitmeyi düşündüm diyemem ama en çok son zamanlarda yapılan söylemler falan var. Yani insana kötü hissettiren bir şey. Neticede ben kendi hayatım için çalıştım ama %100 kendim için çalıştım diyemem. Çünkü hala çalışıyorum ve gençliğim boyunca da çalıştım. Ama bunun karşılığında hiçbir anlam ifade etmezmiş gibi bir dertmiş gibi sözler duymak hoş hissettirmiyor. Halk da benzer şeyleri daha çok söylüyor. (K3; Erkek; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

İşte dediğim gibi özellikle bu meslek hastalığı sayılmaması, hakkınız ödenmez deyip hiçbir şey ödememeleri, haklarınızı iyileştirilecek tabii ki de böyle kalmaz deyip hiçbir şeyin olmaması, sağlıkta şiddetin engellenmek istenmemesi direkt olarak istenmemesi ve maddi olarak sürekli halkın önüne atılmanız. Bir gün bir bakıyorsunuz 5000 lira ek ödeme 10.000 zam filan. Ona bile halktan ve diğer sağlık çalışanlarından tepki geldiği için ki o da direk maaşa yansıtacak değil emekliliğe yansıtacak bir şeydi. Artı 5000 lira gibi değil de var olan iki bütçenin bir kısmının buraya kaydırılması gibi. Emekliliğe yansıtacaktır. Geri çekilmesi mesela. Ve halkın şu an hala + 5000-10000 lira daha fazla alıyorsunuz harika gibi bakması. Bunlar çok etkiledi. Pandemi de bunlar çok derinleşti. Zaten ekonomik koşullar özellikle kendini belli etmeye başlamıştı her meslek dalında ama sürekli bunlarla öne atılmak çok daha etkiledi. (K8; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Katılımcıların bildirimleri, siyasi sebeplerin mevcut hükümetin sağlık politikaları, hekimlere yönelik söylemleri, mesleğe dair hukuksal düzenlemelerdeki eksiklikler olduğunu göstermektedir. Ekonomik sebepler ise pandemi sürecinin yarattığı mali kriz ve enflasyon sonucu yaşam standartlarının düşmesi ve hekim ücretlerinin yetersiz kalması olarak söylenebilir. Katılımcıların ifadelerinde de yer aldığı gibi siyasi ve ekonomik sebeplerin birbirini etkileyen bu görüntüsü sosyal sebeplerin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye’de yaşanan ekonomik dalgalanmalar hekimlerin de hayatını etkilemekte ancak buna dair iyileştirme adımları toplumsal reaksiyonla birleştiğinde sektöre uğramaktadır. Buna göre katılımcılar sağlıkta şiddet ya da hekime yönelik bakışın değişimini hem siyasi söylemle ilişkilendirmekte hem de toplumun sosyokültürel arka planındaki eksikliklere vurgu yapmaktadır.

Pek çok meslek vardır mutlaka insanla iletişimde olmak zorunda olan ama mesleğe girdiğiniz zaman, insanların sosyokültürel seviyesi o kadar da şey değilmiş hani onu görüyorsunuz. Çünkü iletişim konusunda, iletişime dayalı ya da insanla uğraşan mesleklerin yaşadığı en büyük sıkıntı bu belki. Ama bir de bizim bunu gerçekten, burada yapmak zorunda olmayışımız. Bambaşka bir olay belki. (K15; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

K15 için toplumun sosyokültürel seviyesi iletişim kurmayı zorlaştırmakta ve mesleki motivasyonu etkilemektedir. Katılımcılar farklı bir sosyal dünyaya sahip olsalar da aynı zamanda bir toplumun üyesidirler. Dolayısıyla toplumsal olaylar ve durumlar hekimi mesleği içinde olduğu kadar mesleği dışında da etkileyebilmektedir. Aşağıda K16'nın cinsiyet ayrımcılığına dair ifadeleri hastane içinde bir durumu yansıtırken K21 için gündelik hayatı kapsayan bir endişedir.

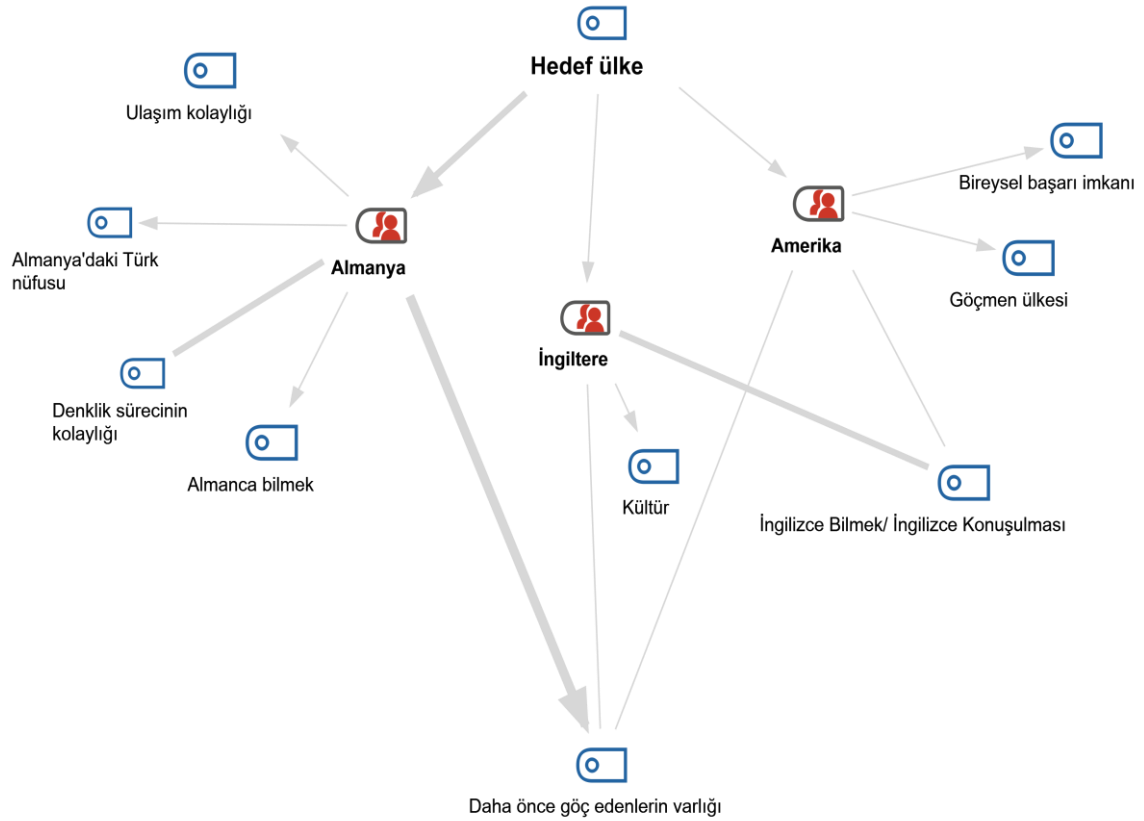
Mesela kocaman adamlar geliyor, hani benim babam yaşında bana 'kardeşimli' falan konuşuyor. Hiç tanımadığım, etmediğim insan. Sırf mesela orda ben bir kadınıym diye bana hani öyle davranıyor. Belki bir erkek intörne öyle davranmayacak. Cinsiyetçiliği çok hissettim. Çok netti yani halkta. Kadınlarda da var yani gelen hasta profilinin hepsinde vardı. (K16; Kadın;6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Ben birazcık kadınlık açısından da bahsetmek istiyorum. Kadınlar da sosyal baskının bir tık daha fazla olduğuna inanıyorum. Kıyafet olsun yok öyle yürüdü böyle yürüdü bu saatte dışarıdaydım gibi bu tarz insanı düşündürüyor sosyal açıdan özellikle. Çünkü diyorsunuz ki sen bunu istiyorsun ben de bunu istiyorum. Bu senin hayatın bu da benim hayatım bu kimseyi ilgilendirmez. Ama insanlar bunu diyemiyor. Son zamanlarda bu bir tık daha da arttı gibi bilmiyorum. Belki benim hissettiğim yanlış da olabilir. (K21; Kadın; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

3.1.1.2. Göç Sürecinin Planlanması

Göç hareketi, en başta da belirtildiği gibi bir süreci ifade etmektedir. Bu çalışmada da ortaya konulduğu şekliyle katılımcılar için göç etmeye karar vermek göç sürecini başlatmak anlamına gelmektedir. Ancak hemen hemen herkes çeşitli koşulların etkisiyle bulunduğu yerden gitmeyi düşünse de yalnızca bazıları bunu gerçekleştirmektedir. Zira göç seçicidir ve bireylerin nitelikleri göç sürecini etkilemektedir. Bireylerin nitelikleri Sirkeci ve Cohen'in kuramlarında bahsettiği gibi fiziki, ekonomik, beşerî ve sosyal sermayeye sahip olması ile ilişkilidir. Bu çalışmada gitmeye karar veren tıp fakültesi öğrencileri için göç süreci yalnızca bir fikir, bir düşünceden öte; bir planlama ve ona uygun hareket etme durumudur. Buna göre katılımcılar gitmeye karar verdikten sonra gidecekleri ülkelere karar vermekte daha sonra ise hedef ülkenin göç politikalarına ve koşullarına yönelik bu bireysel niteliklerini arttırmaya çalışmaktadır.

Ülkelerin yüksek nitelikli göçmenlere yönelik politikalarının farklılaştığı görülmektedir. Tıp fakültesi öğrencileri aldıkları eğitim ve meslekleri itibariyle büyük ölçüde aranan işgücü niteliklerine sahip olsalar da göç etmeleri yine de ülkelerin belirlediği standartlara ve koşullara bağlıdır. Çalışmada katılımcıların göç sürecine yönelik planlamalarının hedef ülkenin belirlenmesiyle şekillendiği görülmektedir. Buna göre katılımcıların gitmeyi düşündükleri ülkeler sırasıyla Almanya, İngiltere ve Amerika'dır. Aşağıda yer alan Şekil 3.10.'da çizgilerin kalınlığı kodlar arasındaki ilişkinin sıklığını yansıtmaktadır. Bu durumda katılımcıların en çok Almanya'yı hedef ülke olarak belirledikleri görülmektedir.

Şekil 3.10. Katılımcıların gitmek istedikleri hedef ülkeler ve buna bağlı kodlar

Katılımcıların hedef ülkeleri belirlemeleri, büyük ölçüde ülkelerin göç politikaları ile alakalıdır. Almanya'da hekim olarak çalışmanın en önemli şartı Almanca dil becerilerine sahip olmayı içermektedir. Bu durumda tıp eğitimi denkliği almak İngiltere ve ABD'ye göre daha kolay olmaktadır.

Tek bir sebebi var. B1 sertifikası aldıktan sonra direkt olarak çalışma hakkı veriliyor ve yani çalışma hakkı veriliyor demeyeyim de şöyle; 3 aylık geçici bir çalışma iznine sahip oluyorsunuz. Eğer bir klinik de sizi bu dil seviyesinde ve bilgi seviyesinde kabul ederse çalışıp para kazanmaya başlayabiliyorsunuz. Çoğu ülkede bu böyle değil. Yoksa İngilizce olması bize çok avantaj olurdu. Ayrıca şey de önemli uçak biletleri daha uygun. Yakın. Ama biz mesela Avustralya'yı daha çok isterdik. Ama oraya uçak bileti almam bile 10.000 lirayı buluyor. Yani normal değil. Çok yapılabilir şeyler değil şu aşamada. Maddi koşullar daha uygun. (K8; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

K8'in ifadeleri, denklik sürecinin göç hareketinin yönünü önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca Almanya'ya ulaşımın kolaylığı da katılımcıların kararlarını şekillendirmektedir. Nitekim K21'in ifadeleri de bu çıkarımı desteklemektedir.

İlk olarak buraya gelişi gidişiniz çok rahat. Mesela ABD'ye gitmek isteyen ciddi arkadaşlarımız da var baktığınızda. Ama Amerika'ya gitmek demek benim kendi ailemden 2 sene ayrı kalmak demek. Bu bir gerçek sonuçta. Orası kıta aşırı. Çok uzak. Tamamen hayatınızı kesip atıp gitmeniz lazım. Ama benim sevdiğim burada. Ailem burada. Anneannem babaannem burada. Benim onları görmem gerekiyor yani ben biraz öyle düşünüyorum kendi açımdan. (K21; Kadın; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Katılımcılar için Almanya'nın öne çıkmasının bir diğer nedeni de buradaki Türk nüfusunun varlığıdır. 1960'lardan itibaren karşılıklı anlaşmalar sonucu Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen emek göçü, Almanya'daki Türk nüfusunun bugünkü yoğunluğunun temellerini oluşturmaktadır. 2021 verilerine göre Almanya'da 1.458.360 Türk vatandaşı bulunmaktadır.¹⁵³ Bu durum katılımcıların özellikle göç sonrası toplumsal uyum sürecine dair güven veren bir detay olmaktadır.

Doktorluk için şöyle; ben aslında hiç böyle... Avrupa diye düşünmüştüm ama konuştuğum kadarıyla dediler ki hani; referans çok, Türklere en alışık ülke, bu sebeple Almanya. Aslında Almanya diye ekstra bir isteğim yoktu benim. Biraz işte hani bundan dolayı çünkü... Mesela maillere alışıklar, bizim maillerimizi okumaya alışıklar, bizimle çalışmaya alışıklar. O sebeple yani Almanya. Yurt dışında çalışmak deyince Almanya çünkü İngiltere'ye bütçem yetmez. İngiltere'de bir sınav bilmem kaç bin pound. Bir de İngiltere sevmiyorum yani istediğim bir ülke de değil, orada yaşamak isteyebileceğimi de zannetmiyorum. Almanya daha sanki böyle küçük bir Türkiye'ymiş gibi

¹⁵³ Destatis, Foreign population by place of birth and selected citizenships on 31 December 2021, Erişim Tarihi: 21.10.2022, <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/foreigner-place-of-birth.html>

geliyor bana. Orada çok fazla Türk var. Aşırı yabancılık çekmezsin diyorlar.
(K16; Kadın;6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Katılımcılardan bazıları için ise Almanya'nın öne çıkması Almanca bilmek ile ilişkilidir. Katılımcıların üniversite öncesi eğitim döneminde ağırlıklı olarak yabancı dilde eğitim yapan okullardan mezun olmaları hedef ülkenin seçilmesinde önemli bir etken olarak görülmüştür.

Benim bu konuşmada bahsettiğim gibi litem Alman ekolündeydi. İlk gittiğim yer Almanya, dilini konuştuğum, insanlarıyla çok vakit geçirdiğim ülkede Almanya. Oranın üniversitesinde de eğitim gördük bir süre dil için. O sebepten direk Almanya geliyor. **(K22; Erkek; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)**

K22'nin Almanca dil eğitimine sahip olması gibi başka katılımcılar içinde İngilizce bilmek hedef ülkenin İngiltere ve ABD olarak belirlenmesinde önemli görünmektedir. Zira Türkiye'de yaygın olarak İngilizce dil eğitimi verilmektedir. Dolayısıyla Almanya ya da İsveç gibi seçenekler yeni bir dil öğrenmeyi beraberinde getirmektedir. Bu sebeple katılımcılar hem İngiltere hem de ABD'yi tercih ederken basit bir tabirle bildikleri yoldan gitmektedirler. Göç süreci belirsizlikler barındırmaktadır. Katılımcıların bu belirsizlikleri -göçmenin bildiği bir dili konuşan ülkeyi tercih etmesi gibi- ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yönelik stratejiler belirlemeleri anlamlıdır. Bu açıdan bakıldığında katılımcıların gitmek istedikleri ülkelere dair geri bildirimlerinde daha önce giden meslektaşlarının varlığının sık sık tekrarlanan bir ifade olarak karşımıza çıkması tesadüfi değildir. Hedef ülkede daha önce giden hekimlerin varlığı katılımcılar için yalnızca psikolojik bir destek anlamına gelmemektedir. Daha önce göç eden meslektaşlarının olması, katılımcıların göç kararını vermede ve göç sürecini planlamada önemli bir bilgi kaynağına sahip olması da demektir. Böylece katılımcılar göç sürecine ilişkin belirsizlikleri gidermeye dair başka bir adım atmaktadır.

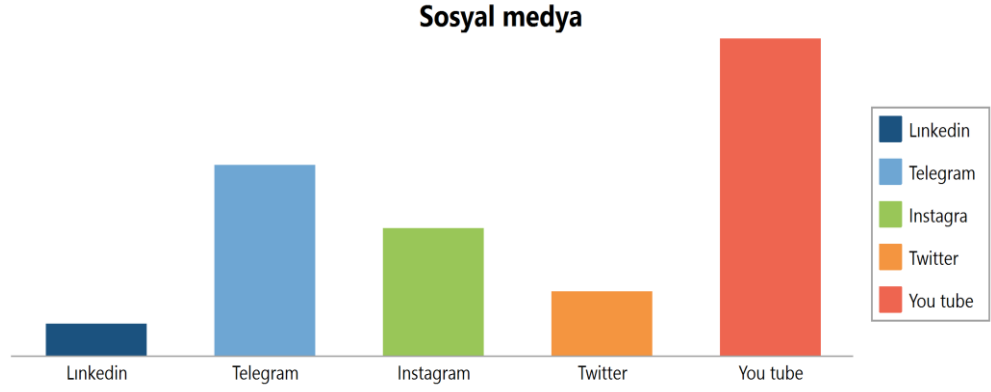
Üçüncüsü önümüzde giden çok insan olduğu için üç aşağı beş yukarı ne yapılacağına dair fikrimiz var. Duyuyorsunuz öğreniyorsunuz size yardım edenler var. Orada sistem nasıl duyup gözlemliyorsunuz. Sizin buradan giden de çok olduğu için doktor olarak çevre olarak da kurmanız bir tık daha rahat olduğuna inanıyorum. **(K21; Kadın; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)**

K21'in ifadelerinden anlaşılacağı gibi gidenler, kalanlara göç deneyimini aktarmada önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca yalnızca göç ederken değil aynı zaman da göç sonrası uyum sürecine de katkıda bulunmaktadır. Gidenler ve kalanlar arasındaki bu bağlantıların gerçekleşmesi göçmen ağlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Göç kuramlarının da vurguladığı gibi göç sistemlerinin, göç güzergahlarının ve ulusaşırı alanlarının oluşumu büyük ölçüde göçmen ağlarının gelişimi ile alakalıdır. Göçmenler gittikleri ülke ile kaynak ülke arasında bağ kurarak sosyal ağların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Sosyal ağlar, bireyler ve topluluklar arasında olabileceği gibi dernek, vakıf, göçmen büroları gibi çeşitli kurumlarla da oluşabilmektedir. Günümüzde yeni medya araçlarının gelişmesi ile sosyal medya üzerinden de göçe dair çeşitli toplulukların ve bağların ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Katılımcılara yurt dışına göç etmeye dair araştırmalarında hangi göç kanallarını kullandıkları sorulduğunda verdikleri cevaplar göç olgusu içerisindeki sosyal ağlara ilişkin bu açıklamaları desteklemektedir.

3.11. Katılımcıların kullandıkları göç kanallarını gösterir grafik

Şekil 3.11. incelendiğinde özellikle sosyal medyanın göç deneyiminin öğrenilmesi aktarılması, göç sürecinin planlanması konusunda katılımcılar tarafından oldukça aktif bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Katılımcıların bu anlamda en çok kullandığı sosyal medya platformları ise Şekil 3.12.'de verilmiştir.

3.12. Katılımcıların en çok kullandıkları sosyal medya platformlarını gösterir grafik

Sosyal medya katılımcıların bireylerle iletişim kurmasını, topluluklara katılmasını, göç ile ilgili bilgi almayı ve haberleşmeyi sağlamaktadır. Böylece yalnızca sosyal medyanın değil genel olarak internetin, çeşitli platformlarda üretilen içeriklerle katılımcıların meslektaşlarının göç deneyimlerini öğrenmesine, ülkelere ilişkin bilhassa başta görsel olmak üzere pek çok veri çeşidini elde edebilmesine uygun ortamı hazırlamaktadır. Katılımcılar için her dijital platform farklı kullanım amaçlarına sahiptir.

Telegrama bakıyorum ya da YouTube'da videolar oluyor bu tarzda. Onlara bakıyorum. Yol belli oluyor yani kafanızda. Üç beş şekilleniyor. Gidip gelen birini dinledim mesela. Gitmiş 23 sene çalışmış demiş ki "Burası benim kafama uygun değil." Geri dönmüş. Ama burada doktorluk da yapmak istemiyorum diyor. İlaç şirketine girmiş. Bu da bir seçenekmiş mesela böyle bir şey de olabiliyormuş demek ki falan oluyorsunuz. (K21; Kadın; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Yani Telegram'da bir grup var oradayım. Hatta Telegram'da 2 grup var. Youtube'dan da takip etmeye çalışıyorum gidenleri, deneyimlerini... (K19; Erkek; 4. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Yukarıda katılımcıların ifadelerinden yola çıkıldığında YouTube'un göç deneyimlerine ilişkin bir anlamda belgesel niteliğinde birçok video ve video günlüğün yer aldığı, Telegram'ın ise bireylerin kendileri gibi düşünen insanlarla topluluklar oluşturarak haberleştiği, bir araya geldiği ve bilgi, deneyim paylaşımında bulunduğu platformlar

olarak kullanıldığı görülmektedir. Katılımcılar, sosyal medyanın yer aldığı dijital dünyayı çok yönlü olarak kullanmaktadır. Aşağıda K7'nin ifadesine bakıldığında dijital platformlardaki farklı etkinliklerin de önemli yer tuttuğu görülmektedir.

Hangi kanalları kullandım? (Düşünüyor). İnternet üzerinden araştırma yapabiliyorsunuz. Youtube ve hocalarla olan webinarlardan genellikle herhalde çünkü genelde tıp fakültesinde de hocalar şey yapıyorlar, Türk hocalar orada çalışan hocalar webinar düzenliyorlar ve bizde katılıyorduk. Oralardan, YouTube, yine sosyal medya, Instagram bu tarz tüm mecralar. Ha Likedin. Likedin de aslında bağlantı kurma açısından faydalı. Likedin hesabı üzerinden yurtdışındaki hocalarla bağlantı kurabildim. (K7; Kadın; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Katılımcıların ifadelerinden ve küreselleşme sürecinde göç hareketlerine ilişkin daha önce bahsedilen açıklamalardan yola çıkıldığında yalnızca sosyal medyanın değil temelde internetin göç hareketlerine etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Katılımcılar; hocalarla konuşma, kurumlarla iletişime geçme, uluslararası öğrenci değişim programlarına bakma gibi diğer bireysel iletişim kanallarını kullanmaktadır. Ancak internet tüm bu kanalları genişletmeye ve yenilerini kurmaya imkân vermektedir. Katılımcıların bahsettiği gibi webinarlar ya da Likedin, başka ülkelerde yaşayan hocalarla, hekimlerle, tıp fakültesi öğrencileriyle iletişime geçmeyi sağlamakta, ülkelerin web sayfaları aracılığıyla göç koşulları, şartları, başvuru-kabul sürecine ilişkin bilgiler elde edilmekte, hedef ülkelerde hekim olmak, yaşamak, çalışmak gibi durumlar yeni medyada yer alan içerik ve göç deneyimine sahip insanlarla iletişime geçerek öğrenilmektedir. Dolayısıyla fiziksel dünyada kurulan bilgi ve iletişim ağı dijital dünyada yeniden ve daha kapsayıcı bir şekilde inşa edilebilmektedir. Böylece katılımcılar göçmen ağlarına kurmakta ya da onlara dahil olmaktadır. Diğer yandan katılımcılar bu yolla göç sürecini kolaylaştıracak gerekli bağlantıları ve çevreyi sağlayarak sosyal sermayelerini de arttırmaktadır.

Gidenlerle ya da gitmeyi düşünen insanlarla iletişimde olma bireyin göç etmesini kolaylaştıracak sosyal çevreyi oluşturmaktadır. Hangi ülkeye gidileceğinden kalacak yere, oradaki günlük hayata ve kültürel farklılıklara dair tüm zorlukları aşmada sosyal çevre önemli bir destek kaynağı olmaktadır. Zira göç, yani bir yerden başka bir yere

çeşitli sebepler ve amaçlarla gitmek, aşına olunan kültür ve coğrafya içinde olduğunda dahi hazırlıklı olmayı gerektirmektedir. Bu çalışmanın araştırma grubunu oluşturan tıp fakültesi öğrencileri düşünüldüğünde söz konusu uluslararası bir göç hareketi olmakta katılımcıların yüksek nitelikli göçmenler olarak göç edebilmeleri daha detaylı bir hazırlık sürecini kapsamaktadır.

Sirkeci ve Cohen'in kuramından yola çıkarak birey fiziksel, ekonomik, beşerî ve sosyal sermayelere dair eksikliklerini gidermekte ve daha bütüncül bir kavramla ifade etmek gerekirse birey kendine bir göç sermayesi oluşturmaktadır. Göç sermayesi ile niteliklerini arttırmakta, koşullarını iyileştirmekte ve göç etmenin önündeki engelleri aşmayı hedeflemektedir. Daha önce ifade edildiği gibi katılımcıların kullandıkları göç kanalları aynı zamanda sosyal sermayelerini de güçlendirmektedir. Göç etme kararı verebilmeleri, fiziksel olarak da gerekli sağlık durumuna sahip olduklarını göstermektedir. Öyleyse geriye beşeri ve ekonomik sermaye kalmaktadır. Beşeri sermaye, mesleki yeterliliğin güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Katılımcılar aldıkları tıp eğitimini dil öğrenme, yurt dışında staj yapma, okul dışı faaliyetlerde bulunma gibi çeşitli stratejilerle geliştirmekte ve hedef ülkedeki hekimlik koşullarını yerine getirmeyi hedeflemektedir. Tüm ülkeler için dil öğrenme en azından İngilizcenin varlığı önemli bir kriter olarak yer almaktadır. Ayrıca eğitim geçmişi, deneyimi de mesleki yeterliliğin bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Hedef ülkeye göre beşeri sermayenin gelişimi katılımcılar arasında farklılıklar göstermektedir.

USMLE için sınavlar için yani TUS'a nasıl insanlar hazırlanıyorsa bende USMLE için hazırlanıyorum. Bunun için eğitim modülleri var onlardan çalışıyorum. Yine soru bankaları var, sorularımı çözüyorum. Bu şekilde hazırlanıyorum ama şöyle bir durum var Amerika'da uzman olmakla Türkiye'de uzman olmak arasında farklılıklar var. Türkiye'de bir sınavı geçince uzman olabiliyorsunuz ama orada yaptığınız şeyler... Sınav sadece bir belge. Yani geçmiş olduğunuzu gösteren bir belge. Sizden bilimsel araştırma yapmış olmanızı bekliyorlar, gönüllülük adına bir şeyler yapmış olmanızı bekliyorlar. Sizin biraz aslında tıbbın yanında sosyal birisi olmanızı da bekliyorlar. (K7; Kadın;5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

K7'nin ifadeleri Amerika'da sağlık alanında yüksek nitelikli göçmen olarak bulunmanın Türkiye'deki sınav sistemine benzer sınavların yanı sıra gönüllülük faaliyetleri ve bilimsel araştırmalarda yer almayı da kapsadığı görülmektedir. Nitekim İngiltere'ye gitmeyi düşünen K30'un ifadeleri de benzer bir durumu ortaya koymaktadır.

İngilizceyi, İngiltere için gerekli olan yeterlilikleri sağlamaya çalışıyorum şu an. Ama sadece İngilizce istemiyor ya da GANO istemiyor. Mesela şöyle bir durum var; İngiltere özellikle Almanya, Batılı ülkeler deli gibi CV arıyorlar. (K30; Erkek; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Ülkelerin sağlık sistemlerindeki farklılıklar katılımcıların yol haritalarını da büyük ölçüde değiştirmektedir. Türkiye'de zorunlu hizmet ve merkezi atamadan farklı olarak Almanya, İngiltere ve Amerika gibi katılımcıların gitmek istedikleri ülkelerde hastaneler, bireysel başvuruları ve özgeçmişleri esas almaktadır. Bu da katılımcıların Türkiye'de hekimlik yapması için yeterli olan niteliklerin üstüne çıkması anlamına gelmektedir. Hedef ülkeler arasındaki sağlık sistemi farklılıkları katılımcılar için yalnızca beşeri sermayenin geliştirilmesine dair bir ölçüt değil aynı zamanda hekim olarak uyum sağlayıp sağlayamayacaklarını düşündüren de bir konudur. Katılımcılardan bazıları yurt dışı stajları ile hem akademik birikimlerini arttırmayı hem de hedef ülkedeki sağlık sistemi içerisinde hekim olma deneyimini edinmeyi amaçlamaktadır.

Aslında bunu belirlemek için öncesinde böyle bir staj. Hem oradaki sağlık sistemini görmek açıkçası hem de hayatı görmek... Yani orada devam edebilir miyim? Bunu görmek için gideceğim biraz da. Burada bir şeyi ispatlamaya gerek yok. Doktorsun sen ve herkes biliyor, tanıyor. Kendini ifade edebiliyorsun. Fakat orada ne yaşayacağını bilmiyorsun. (K8; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

Yurt dışı stajı hem hekim olmayı hem de gündelik hayatı deneyimlemeye imkan vermektedir. K8 gibi 5 katılımcı daha görüşmeler sırasında yurt dışına staja gideceklerinden ya da planladıklarından bahsetmişlerdir. Bu durum göç kararının söz konusu bireyin kendi iradesiyle yeteneği, eğitimi ve mesleğini kullanarak yaptığı yüksek nitelikli göç olduğunda dahi katılımcılar için hızlı verilen kararlar olmadığını

psikolojik, mesleki, sosyal pek çok etkenin karar verme ve planlamada etkili olduğunu göstermektedir. Bu etkenler arasında ekonomik sermayeye sahip olmak da önemli yer tutmaktadır. Katılımcılar göç sürecini finanse etmek, ilk etapta başvuru, vize ve ulaşım masraflarının yanı sıra hedef ülkede barınma ve yaşama gibi koşulları finanse edecek yeterli ekonomik altyapıya sahip olmayı da düşünmektedir.

Ben iki yıldır zaten sürekli Euro biriktiriyordum. Hani ne olur ne olmaz falan diye çünkü bir ara yurt dışı falan oluyordu gezmek için falan. Hani iki kere o parayı kullandım ama ne olur ne olmaz diye biriktiriyordum. Çok işime yarayacak yani tamamen onu kullanacağım, desteğim yok. (K16; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

2 ay Almanya'da staj; döndükten sonra zorunluya gitmek, doğu hizmetine. Burada 6 ay- 1 sene çalışıp gerekli birikimi elde edip hem mesleki tecrübemi de pekiştirip yurtdışına gitmeyi düşünüyorum. (K23; Erkek; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünen)

K16'ı göçü finanse edebilmek için öğrencilik döneminde para biriktirdiğini belirtirken K23 ise zorunlu hizmet sırasında para biriktireceğini belirtmektedir. Katılımcılar için zorunlu hizmet hem mesleki deneyim kazanmak hem de göç etmek için gerekli geliri sağlamanın bir yolu olarak görülmektedir.

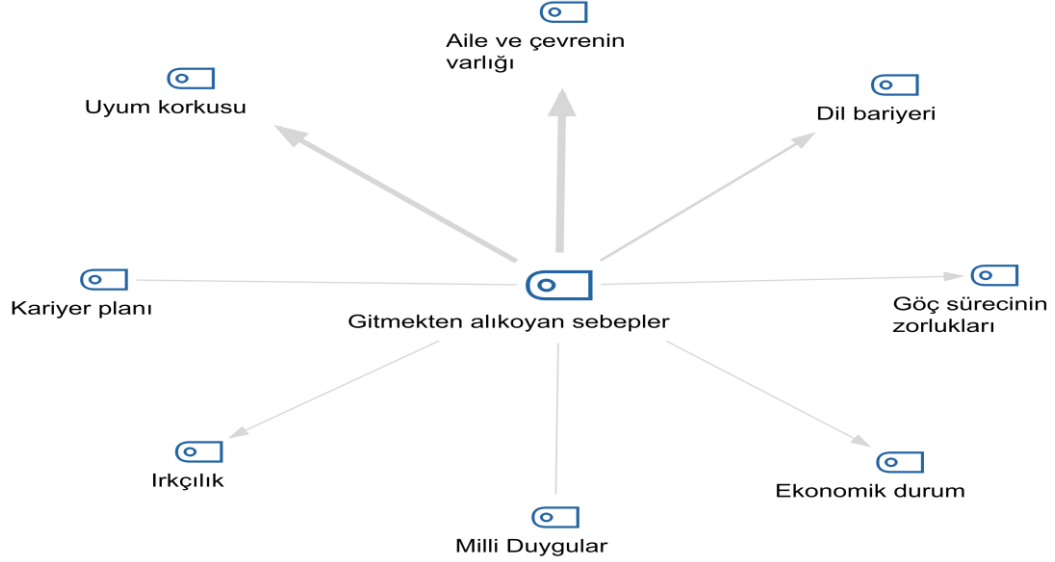
3.2.Gitmeyi Düşünmeyenler

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer grup yurt dışına gitmeyi düşünmeyenlerdir. Göç olgusu gidenler kadar kalanları da etkilemektedir. Dolayısıyla gidenlerin motivasyonları kadar kalanların da sebeplerini anlamak önemlidir. Sayıca kararsızlardan ve gitmeyi düşünenlerden az olsa da bu grupta yer alan katılımcıların bilgileri gruplar arasındaki sosyal etkileşime dair de bir fikir edinmemize imkân vermektedir.

3.2.1. Türkiye'de Kalmanın Arkasındaki Sebepler

Katılımcılara göre Şekil 3.13.'te görüldüğü gibi aile ve yakın çevrenin varlığı, kurulu bir düzenin olması, mesleki ilerlemeye dair öngörülebilir bir plan, yabancı dil öğrenmenin zorluğu, göç sürecinin belirsizliği, yurt dışında yaşama uyum korkusu,

ırkçılık, ekonomik durum, milli duygular gibi sebepler kalma kararına sebep olabilmektedir.

Şekil 3.13. Katılımcıları yurt dışına gitmekten alıkoyan sebepler

Katılımcıların en çok tekrarladıkları ifade geride bıraktıkları yani aileleri ve yakın çevreleri olmuştur. Sosyal çevrenin varlığı bireyin gündelik hayatının bir parçasıdır ve psikolojik, ekonomik vb. pek çok yönden bireyi destekleyen yapıyı oluşturur. Göç kararı, bireyleri sosyal çevrenin kaybı konusunda endişelendirmektedir.

Ben hani ülkemde kalmak istiyorum açıkçası çünkü ben kendim tek başıma gidebilirim ama annem-babam burada ve onlara bakacak doktor da lazım. Sadece annem-babam da değil, onları bile götürsem yanımda sevdiğim hep burada kalacak. Yani çözüm gitmek değil bence. (K4; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünmeyen)

Gitmek sosyal çevrenin kaybı kadar bir mesafeye yani uzaklığa da işaret etmektedir. Bu coğrafi uzaklık bireylerin aileleri ve çevreleriyle olan bağları sebebiyle bir sorun olarak algılanmaktadır.

Geride bıraktığınız bir sürü şey var. Mesela şimdi ben düşünüyorum ben gitsem annem babam ilerde burada. Şimdi bir kardeşim var ne bileyim. Dedem var, anneannem var. Bunlarla kim ilgilenecek... Buradaki şeylerle nasıl onlar orda ben burada. Atıyorum babamın burada bir sıkıntısı oldu ben onun yanına gelmedikten sonra napayım gitmiş olmayı. İnsan buna geliyor yani çok kolay bir karar değil o yüzden. (K1; Erkek; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünmeyen)

Türkiye’de hekim olarak kalmaya karar vermek katılımcıların mesleğe dair belirgin bir plana sahip olmaları ile alakalıdır. Burada temelde göç sürecinin belirsizliğinden kalmanın yani bilinir olanın rahatlığı tercih edilmektedir.

Bende sosyal medyada takip ediyorum. Almanya’da hekim takip ediyorum. Norveç’te bir hekim takip ediyorum. Hepsi gel gel diyorlar ama bence çok kolay değil. Orası biraz daha belirsiz gibi geliyor bana açıkçası. Bir de ben biraz garantici biriyim sanırım. TUS çalışırsam yapabileceğim bir alan. Gidecek olsam bana denkliğimi verecek mi? Denkliğimi verse bile belli bir maddiyatın olması gerekiyor orada yaşamak için. Bilmiyorum biraz daha fazla belirsiz olması. (K12; Kadın; 5. Sınıf; Gitmeyi Düşünmeyen)

Yukarıda katılımcının yalnızca göç sürecinin belirsizliğinden ve Türkiye’deki kariyer planından değil aynı zamanda ekonomik bir destek olmadan bireyin göç sürecinin gerçekleşmeyeceğinden de bahsetmektedir. Nitekim gitmeyi düşünen katılımcıların da bu durumun farkında oldukları ve para biriktirme yoluna gittikleri önceki başlıkta anlatılmaktadır. Göç sürecinin belirsizliğine dair bir diğer nokta hedef ülkede yaşanılacak sosyalizasyon sürecidir. Bu süreçte katılımcılar sosyal uyuma dair endişe duymaktadır.

Şimdi bence orda tek mi gideceğim yoksa işte birileri ile mi gideceğim o önemli. Sonuçta orada düzen de kurulabilir. Ya da orada nasıl bir ortam bizi bekleyecek onu da bilemiyorum. Yani sonuçta farklı bir yerde yaşamak, farklı bir kültürde yaşamak; tamam buradan bakınca güzel belki ama... Ya da ne zamana kadar hani sonuçta hayatımızı boyunca çalışmayacağız bir yerde emekli olacağız hani. O günler kısmet olur mu bilmiyorum da... (K20; Kadın; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünmeyen)

K20’nin bahsettiği uyum korkusunu derinleştiren sebeplerden biri de yurt dışında sık sık dile getirilen ırkçılıktır. Katılımcılardan K1’e göre kariyer planlarına dahi etki edebilecek bir ırkçılık söz konusudur.

Şöyle planlıyorum. Eğer olabilirsem plastik cerrahi istiyorum ya da anestezi. Ama önce TUS kazanmam lazım. TUS’tan sonra uzmanlığımı buradan almak istiyorum çünkü yurt dışında plastik cerrahi uzmanı olmam imkânsız gibi bir şey. Sırf Türk olduğum için beni orada kimse plastik cerrahi yapmaz ne kadar çalışırsam çalışayım bununla alakalı bir şey değil. K1, Erkek, 5. Sınıf.

Tüm bu sebeplerin yanında özellikle medyada yer alan haberlerde gidenler ve kalanlar arasında bir karşıtlıktan yani gidenlerin milli duygulardan uzak oluşundan; kalanların ise vatansever ilan edilmesinden bahsedilmektedir. Katılımcıların buna da değindiği ancak milli duyguları farklı şekillerde ifade ettikleri görülmektedir. Buna göre katılımcılar milli duyguları Türkiye’de hizmet etmek olarak ifade etmektedir.

Yani yurt dışına gitmek isteyenlerin ben genelde konuştuğum kadarıyla, biraz daha maddi yönleri düşünerek hareket ettikleri için... Ben öyle düşünmüyorum biraz daha manevi açıdan bakıyorum hekim mesleğine, işine, kapsamına. O yüzden yurt dışında kalmak beni daha çok tatmin etmeyeceğini düşünüyorum, yani ülkemiz insanına hizmet etmek. (K29; Erkek; 4. Sınıf; Gitmeyi Düşünmeyen)

Bir başka katılımcı için ise Türkiye’de kalmak göçün nedeni olan sorunlara yönelik çözüm için çalışmak anlamına da gelmektedir. Katılımcı aynı zamanda meslektaşlarının gidişini yetişmiş insan gücünün kaybı olarak görmekte ve kendisini Türkiye’ye karşı sorumlu hissettiğini belirtmektedir.

Onun dışında gitmeyi hani biraz kaba bir tabir olacak ama bu savaşı bırakmak, kaçmak gibidir hani çünkü burada bir olumsuz durum var onun iyileştirilmesi yerine kaçıp gitmek gibi oluyor o da hoşuma gitmiyor. Burada bana bir yatırım verilmiş, bu yatırımın karşılığını vermek isterim, bu net bir düşünce değil ama ufak bir yerden beni etkileyen düşünce. (K28; Erkek; 6. Sınıf; Gitmeyi Düşünmeyen)

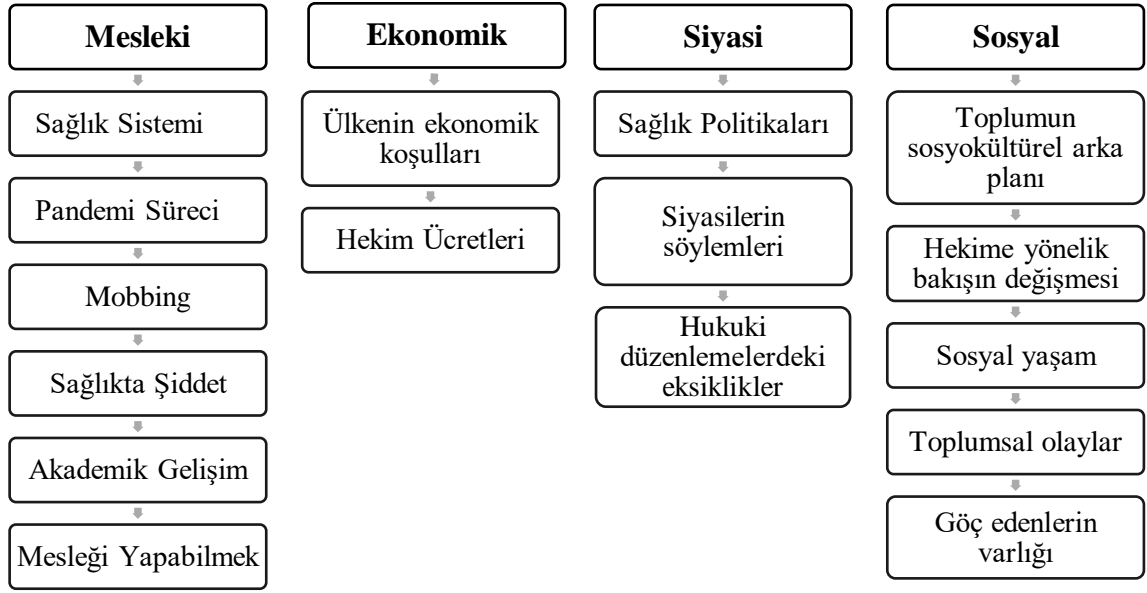
TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye’de basında yer alan haberlere, sosyal medyadaki tartışmalara, 2023 seçimlerine yönelik siyasilerin seçim vaatlerine bakıldığında göç ve göçmenlere dair pek çok konunun gündemde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu durum gerek Suriye’de, Afganistan’da ve son olarak Ukrayna’da yaşananlardan sonra Türkiye’ye yönelen mülteci/sığınmacı akınları gerekse bu tezin de konusunu oluşturan yetişmiş insan gücünün yurt dışına gitmesi düşünüldüğünde Türkiye’nin farklı göç hareketlerinin yaşandığı bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır.

Söz konusu nitelikli insan gücünün göçü olduğunda Türkiye’nin 1960’lı yıllardan itibaren yüzleştiği bir gerçek olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’den Almanya’ya yönelen emek göçü, zamanla vasıfsız işgücünden nitelikli işgücünün de içinde yer aldığı bir göç hareketine evrilmiş ve doktor, mühendis, akademisyen gibi meslek gruplarının yurt dışına yönelmelerine neden olmuştur. Bu sebeple eğitim ve sahip olduğu bilgi bakımından bir alanda uzman ve bir mesleği yapmaya yetkin olan kişilerin göç hareketi olan yüksek nitelikli göç olgusu 1960’lı yıllardan itibaren göç çalışmalarında önemli konular arasında yer almaktadır. 2001 krizi sonrası daha da popüler olan konu bugün küreselleşmenin ve iletişim, ulaşım ağlarının yaygınlaşmasıyla beşeri sermayenin de sınırsız dolaşımını gündeme getirmiştir. Zorunlu göçlerin dışında bireyin kendi iradesine dayanan bu göç türü temelde ekonomi ile ilişkilendirilmiştir.

Bu çalışma tıp fakültesi öğrencilerine odaklanmış ve yüksek nitelikli göç hareketinin arkasındaki sebeplere değinmiştir. Buna göre eğitim aşamasından çalışma hayatına kadar yoğun bir odaklanma ve disiplin isteyen hekimlik mesleğine atılacak öğrenciler Türkiye’de ana gündem tartışmalarında olduğu gibi yurt dışına göç etme eğiliminde görünmektedir. Nitekim çalışmanın ele aldığı katılımcı grubunda da bu durum ortaya çıkmıştır. Katılımcıların geri bildirimlerine göre gitmenin arkasındaki sebepler Şekil 3.14.’de yer aldığı gibi dört temel başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların göç etmeye karar vermelerinin arkasındaki temel sebepler yalnızca ekonomiyle değil, siyasi, sosyal ve en önemlisi mesleğe dair sebeplerle ilişkilidir. Çalışma içinde yer alan katılımcılar için bilhassa mesleki sebepler birincil konumda bulunmaktadır.

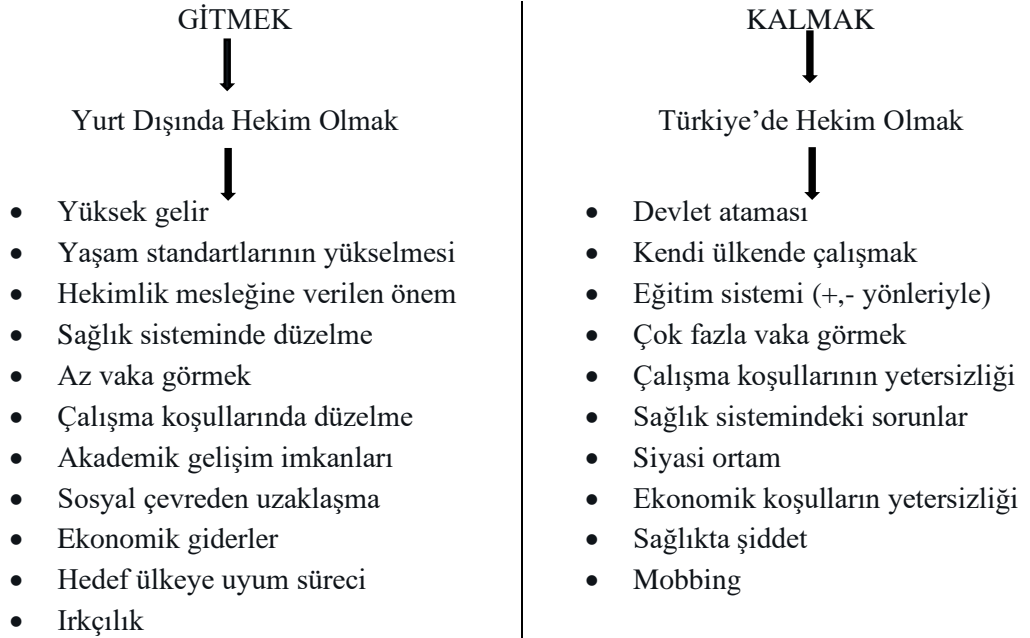
Şekil 3.14. Yurt dışına göç etmenin arkasındaki sebepler

Yurt dışına göç etme düşüncesinin ardındaki sebepleri birbirinden ayrı kategoriler olarak düşünmek analiz etmeyi kolaylaştırır da çalışma sonucunda görülmüştür ki göç kararı çok çeşitli ve birbiriyle bağlantılı sebeplerin bir çıktısıdır. Sözgelimi katılımcıların sağlık sistemine ilişkin sorunları arasında yer alan basamak sisteminin işleme biçimi ve performans sistemi mevcut sağlık politikaları ile ilişkilidir. Ayrıca performans sisteminin ortaya çıkardığı az sürede çok hasta ile ilgilenmek hasta hekim ilişkisini bozmakta, hekim başına düşen hasta sayısını artırmakta ve çalışma koşullarının zorlaşmasına neden olmaktadır. Tüm bunların sonucunda sağlıkta şiddet olayları ya da malpraktis vakaları olabilmekte ve bu tip durumlara dair hukuksal düzenlemelerin eksikliği, hekimi hasta ve sistem karşısında yalnız bırakmaktadır. Öte yandan siyasilerin açıklamaları toplumun hekime bakışını etkilemekte böylece hekim ve hasta karşı karşıya gelmektedir. Ek olarak katılımcılar hekim ücretleri ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullarla yakından alakalıdır. Yüksek enflasyon ve TL'nin değerini kaybetmesi gibi son zamanlarda yaşanan olaylar hekim ücretlerine de yansımaktadır. Ayrıca bu durum alım gücünü azaltmakta, yaşam standartlarını düşürmekte ve sosyal yaşamı etkileyerek gündelik hayatı da stresli bir hale getirmektedir. Birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen sebeplerin çok çeşitli örüntüleri katılımcıların yurt dışına göç etme düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öyleyse göç etme kararına birçok boyuta sahip zihinsel sorgulama ve

gözlemeden sonra varıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki çalışma içinde yer alan tüm katılımcıların geri bildirimleri hekimlik gibi avantajlı bir meslek grubunda yer alındığında dahi göç etmenin kolay olmadığını göstermektedir.

Bu çalışmanın bulgular bölümünde göç etmeyi düşünmeyenlerin kararlarının arkasındaki sebepler aslında tüm katılımcıların da dile getirdiği durumlar olmuştur. Dolayısıyla çalışmada ortaya çıkan üç grup göç etme kararı açısından birbirinden ayrılrsa da söz konusu göç süreci ve getirdiği zorluklar, belirsizlikler olduğunda benzer düşüncelere sahiptirler. Bu noktada Sirkeci ve Cohen'nin Çatışma ve Göç Kültürleri kuramından yola çıkıldığında her katılımcının göç etme düşüncesini etkileyen sebepleri farklı algıladığı ve değerlendirdiği görülmektedir. Zira çalışma boyunca katılımcıların Türkiye'de göçe neden olan durumlara dair benzer ifadeleri belirtmiş ancak farklı yaşam planlarına yönelmiştir. Burada katılımcıların aynı zamanda bir diğer göç kuramı olan neoklasik ekonomi kuramında yer aldığı gibi gitmek ve kalmak arasında bir kar/maliyet ilişkisi kurdukları ve göç kararını verdikleri görülmüştür.

Gitmek yani yurt dışında hekim olmak yüksek gelir, iyi yaşam standartları, iyi sağlık sistemi ve çalışma koşullarının kazancı; sosyal çevreden uzaklaşma, uyum süreci,

ırkçılık ve ekonomik giderler ise maliyeti ifade etmektedir. Buna karşılık Türkiye’de hekim olmak katılımcıların bazıları için olumlu bazıları için olumsuz olsa da geçerli bir tıp eğitime sahip olmayı, devlet atamasına bağlı iş garantisi, Türkiye’de çalışma rahatlığı, çok fazla vaka görme imkanı gibi olumlu atıfların yanı sıra stres, mobbing, sağlıkta şiddet, iş yükünün fazlalığı, çalışma koşullarının yetersizliği gibi durumları da işaret etmektedir. Nitekim hekimlerin sağlık ve mesleki alana dair tekrar eden sorunları daha önce yapılan benzer çalışmalarda da dile getirilmiştir.¹⁵⁴ Katılımcılar kendileri için en uygun olanı seçmeye çalışmakta ve bu kazanç/maliyet dengesinde yaşayacakları belirsizlikleri yine çeşitli stratejilerle aşmayı düşünmektedir. Sözelimi gitmeyi düşünenler için göç süreci bireysel ekonomik, beşeri ve sosyal sermayenin geliştirilmesi yoluyla daha öngörülebilir bir eylem haline gelmektedir. Bu anlamda özellikle sosyal medyanın sosyal ağların kuruluşu, göç deneyiminin aktarılması ve göç sistemlerinin oluşması açısından önemli bir etken olduğu görülmüştür. Gerçekten de dijital dünya insanların daha geniş ve çeşitli bilgi kaynaklarına erişmesini, yeni topluluklarla tanışmasını, çeşitli fikirler etrafında örgütlenebilmesini sağlamaktadır. Bu durumun göç olgusuna etkisinin de benzer kapsamlarda gerçekleştiği bulgular kısmında sunulmuştur.

Sunata’nın çalışmasına benzer şekilde potansiyel yüksek nitelikli göçe odaklanan bu çalışma için göç yalnızca bir yer değiştirme hareketinden fazlasını belirtmekte ve olguyu bir süreç olarak ele almaktadır. Katılımcıların çoğu için gitmek kesin bir düşünce olarak yer alsın da yaşam yenilik ve değişimlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların da bildirimlerinden yola çıkarak göç sürecinin bireysel durumlardan, Türkiye’deki koşulların değişmesinden ya da dünyada yaşanacak gelişmelerden etkileneceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim son zamanlarda Sağlık Bakanlığı’nın Beyaz Devrim olarak adlandırdığı çeşitli düzenlemeler özel sektörden kamuya geçişleri arttırmıştır. Bu örnek göz önüne alındığında çalışmanın potansiyel göçe eğilmesinin nedeni de bu değişimlerin yönünün tayin edilebileceğinin düşünülmektedir. Zira sosyolojinin işlevi toplumsal olguları anlayarak ve analiz ederek olası çözüm yollarının önünü açmaktır.

¹⁵⁴ Ertan Özensek & Abdullah Koçak, *Hekimler ve Hekimlik*, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2004.

Katılımcıların anlam dünyalarından ve literatürde yer alan diğer çalışmalardan yola çıkıldığında yüksek nitelikli göçün bireylerin benzer motivasyonları ile gerçekleştiği görülmüştür. Ancak bu çalışmada araştırmacının daha da önemli bulduğu özellikle genç nüfusun göçünün daha yoğun olarak yaşanmasıdır. Bu durum elbette Türkiye'nin beşeri sermaye kaybı anlamına gelmektedir. Fakat aynı zamanda geride kalanlar için umutsuzluk ve karamsarlık demektir. Zira çalışma boyunca görülmüştür ki tüm katılımcılar benzer sorunları dile getirmişler ve göç kararı fark etmeksizin içinde buldukları koşulların ağırlığını hissetmektedirler.

Hekim göçüne yönelik atılacak her adımın salt ekonomik kaygılardan ziyade psikolojik, sosyal, siyasi ve mesleki boyutları da içine alacak bir perspektifte olması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın kendi sınırları içerisinde ulaştığı verilerin ışığında sunacağı öneriler,

- Türkiye'de sağlık sistemi içerisindeki yapısal sorunlara odaklanılarak yeni ve daha kapsamlı sağlık politikalarının oluşturulması,
- Tıp eğitiminde gerekli fiziki ve akademik alt yapının iyileştirilmesi,
- Sağlıkta şiddet ve mobbinge karşı yeni ve güçlü yasal düzenlemeler yapılması,
- Ekonomik koşulların iyileştirilmesi,
- Türkiye'de akademik gelişme imkanlarının artırılması,
- Hekimlere ya da yüksek nitelikli göçe ilişkin tartışmaları siyasi söylem ve baskıdan uzak bir zeminde yürüterek daha gerçekçi çözümler üretilmesi,
- Yüksek nitelikli göçe ilişkin akademik ve kurumsal çalışmaların artırılması,
- Yüksek nitelikli göçe ilişkin resmi veri ve istatistiklerin oluşturulması ve takip edilmesi olarak sıralanabilir.

KAYNAKÇA

ABADAN-UNAT Nermin, *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus- Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

ADIGÜZEL Yusuf, *Göç Sosyolojisi*, 1. Basım., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

AKMAN Vedat, “Factors Influencing International Student Migration: A Survey and Evaluation of Turkey’s Case”, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, C. 5, S. 11 (2014), ss. 390–415.

AKSOY Özlem Avcı, “Gündelik Hayatı Yerinden Etmek: Türkiye’den İngiltere’ye Göç Eden Nitelikli İşgücünün Göç Etme Nedenleri”, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1 (2020), ss. 183–218.

ARANGO Joaquín, “Explaining Migration: A Critical View”, *International Social Science Journal*, C. 68, S. 227–228 (2018), ss. 105–17.

AYSU KÖKSAL Yasemin, *Mutluluk Ekonomisi ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021.

BARTRAM David, V. Maritsa POROS, Pierre MONFORTE, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay, Birinci Ba., Ankara: Hece Yayınları, 2017.

BAŞARAN Fatma, “Türkiye’de Beyin Göçü Sorunu”, *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi (Yayınlanmıyor)*, 1972.

BAUMAN Zygmunt, “Kapımızdaki Yabancılar”, Çev. Emre Barca, İkinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.

BETTS Alexander, *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*, çev. Seher Meltem Türkaslan, Ankara: Hece Yayınları, 2017.

BİÇİM Hasan, *Zorunlu Göç, Göçebelik ve Kentte Tutunma Tarzları: Batman Pazaryeri Mahallesi Örneği*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2020.

BOTEZAT Alina & RAMOS Raul, “Physicians’ brain drain - A gravity model of migration flows”, *Globalization and Health*, 2020.

BÖLEREK Hazal, *Causes and Consequences of the Highly Skilled Migration from Turkey to Germany: 2014 - 2019*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

CASTLES Stephen, Mark J. MILLER, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, 1. Baskı., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

CESUR Nazlı Sıla, Laurie HANQUINET, Deniz Neriman DURU, “The ‘European Turks’: identities of high-skilled Turkish migrants in Europe”, *Journal of Southeast European and Black Sea*, C. 18, S. 1 (2018).

CHAMBERS Iain, *Göç, Kimlik, Kültür*, çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

CZAIKA Mathias, Christopher R. PARSONS, “Highly-Skilled Migration in Times of Economic Crisis”, The IMI Working Papers Series, Oxford, 2016.

ÇAĞLAYAN Savaş, “Göç Kuramları, Göç Ve Göç İlişkisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17 (2006), ss. 67–91.

DANIŞ Aslı Didem, “Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye”, *Birikim Dergisi*, S. 184–185 (2004), ss. 216–24.

DÜLGER Selin, *Küreselleşmenin Türkiye İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri: Beyin göçü (2000-2015)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.

GIANNOCCOLO Pierpaolo, “The Brain Drain. A Survey of the Literature”, Bologna, 2004.

GÜL Osman Kubilay, Mustafa DOĞAN, “Cumhuriyet Döneminde Yurt Dışına Öğrenci Gönderme Faaliyetleri ve ‘Talha Sabuncu’ Örneği”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 24 (2020), ss. 232–54.

GÜNGÖR Nil Demet, Aysıt TANSEL, “Brain drain from Turkey: an investigation of students’ return intentions”, *IZA – Institute of Labor Economics*, C. No. 2287, S. IZA Discussion Papers (2006).

ELVEREN Adem Y., Gülay TOKSÖZ, “Türkiye’de Beyin Göçü Yazını ve Bir Alan Araştırması”, *Gürhan Fişek’in İzinde Ortak Emek Ortak Eylem*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.

EMEL İnal, *The New Wave Of Migration From Turkey To Germany An Inquiry Into the High-Skilled Labour*, Ankara: Töz Yayınları, 2020.

ERBAŞ Hayriye, *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019.

ERKAL Mustafa, “Beyin Göçü”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, S. 18 (1980), ss. 73–80.

ERKAN Ümmet, “Ulusçu Asimilasyon/ Entegrasyon Politikalarından Medeniyet Perspektifine Dayalı Dirimsel/ Diyalojik Etkileşime”, *Göç Sosyolojisi: Farklı Boyutlarıyla Göç*, ed. Rıdvan Şimşek, Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018, ss. 49-71.

GIDDENS Anthony, *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.

GÖKBAYRAK Şenay, *Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişmiş Ülkelere Nitelikli İşgücü Göç ve Politikalar: Türk Mühendislerinin “Beyin Göçü” Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

GÜLAY Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

GÜNGÖR Nil Demet, *Brain Drain from Turkey: An Empirical Investigation of the Determinants of Skilled Migration and Students Non-Return*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, 2003.

HAGEN-ZANKER Jessica, “Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical

Literature”, *Maastricht: MPRA Paper*, S. 28197 (2008).

IOM, *World Migration Report 2020 (full report)*, 2020.

———, *World Migration Report 2022*, 2021.

İÇDUYGU Ahmet, Sema ERDER, Ömer Faruk GENÇKAYA, “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”, *MİReKoc*, İstanbul, 2014.

İPEK TURKAN Işıl Zeynep, “Political Participation and Media Use of Highly Qualified Migrants”, *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, S. 8 (2018), ss. 99–122.

KAÇAR Gülden, *Türkiye’de Beyin Göçü ve Tersine Beyin Göçü Olgularının Değerlendirilmesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

KIVISTO Peter, Thomas FAIST, “*Beyond a border: The causes and consequences of contemporary immigration*”, United States of America: Pine Forge Press, An Imprint of SAGE Publications, 2010.

KOSER Khalid, *International Migration: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press (OUP), 2007.

KÖŞER AKÇAPAR Şebnem, “Turkish Highly Skilled Migration to the United States: New Findings and Policy Recommendations”, *Land of Diverse Migrations Challenges of Emigration and Immigration in Turkey*, ed. Ahmet İçduygu, Kemal Kirişçi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, ss. 109–248.

KURAN Evrim, *Onlar Göçtü Buradan: Türkiye’nin Yeni Göç Nesli*, İstanbul: Mundi Kitap, 2021.

KUREKOVA Lucia, “Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flows”, *Paper prepared for Interdisciplinary conference on Migration, Economic Change, Social Challenge*, 2011, ss.1–37.

KÜMBETOĞLU Belkis, “Göç Çalışmalarında ‘Nasil’ Sorusu”, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, 4. Baskı., İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, ss. 49–85.

———, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 6. Basım., İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019.

LIU Jenny X vd., *Global Health Workforce Labor Market Projections for 2030*, Policy Research Working Paper, No. 7790, Washington, D.C. : World Bank Group, 2016, s.2.

MAALOUF Amin, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, 52. Baskı., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

MACKEY Tim K. & LIANG Bryan A. “Restructuring Brain Drain: Strengthening Governance and Financing for Health Worker Migration” *Glob Health Action* 2013.

MAXWELL Joseph A., *Nitel Araştırma Tasarımı-Etkileşimli Bir Yaklaşım*, ed. Mustafa Çevikbaş, 3. Basım., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

MERRIAM Sharan B., *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, ed. Selahattin Turan, 2018: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

MOLLAHALILOĞLU Salih vd., “The Migration Preferences of Newly Graduated Physicians in Turkey”, *Medical Journal of Islamic World Academy of Sciences*, C. 22, S. 2 (2014), ss. 69–75.

NEFES Ebrar, “Among other things, that is what I choose to do” *Understanding Migration Motivations of Highly Skilled Youth from Turkey by Looking at Capabilities and Aspirations*, Linköping University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

OECD, “Recent Trends in International Migration of Doctors, Nurses and Medical Students”, Paris: OECD.

OKUMUŞ Nurullah vd., “Sağlık Çalışanlarının Uluslararası Göçü/İstihdamı”, *T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık İnsan Gücü Planlama Daire Başkanlığı E-Bülten*, S. 2 (2016).

ÖZDEMİR Ali, İLHAN Alparslan, “Beyin Göçü: Öğrencileri Yurt Dışı Eğitime Yönlendiren Sebepler Bağlamında Nitel Bir Araştırma”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 42 (2021), ss. 1159–86.

ÖZENSEL Ertan, KOÇAK Abdullah, *Hekimler ve Hekimlik*, Çizgi Kitabevi, 2004.

PARSONS Christopher R. vd., “Conceptualising International High-Skilled Migration”, *IMI Working Paper Series*, S. 104 (2014).

———, “High Skilled Migration Through The Lens of Policy”, *Migration Studies*, C. 8, S. 3 (2020), ss. 279–306.

PAZARCIK Sevgi Figen, *Beyin Göçü Olgusu ve Amerika Birleşik Devletleri Üniversitelerinde Çalışan Türk Sosyal Bilimciler Üzerine Bir Araştırma*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

PITO, Klara. “The Migration Potential of Graduates at A Medical School in Romania: Does Minority Status Matter? A Qualitative Approach.” *Corvinus Journal of Sociology & Social Policy*, Vol. 6, 2015, ss.129-15.

RİTZER George, *Sosyoloji Kuramları*, 8. b., Ankara: De Ki Basım Yayım, 2011.

RİUTORT Philippe, *Sosyolojiye Giriş Dersleri*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.

RÜZGAR M. Emir, “Dönmek veya Dönmemek, İşte Bütün Mesele Bu”, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - ENAD*, C. 8, S. 4 (2020), ss. 1080–1115.

ŞAHİN Fatih, *Türkiye’den Avrupa Birliğine Yeni Göç Hareketi: Yüksek Nitelikli Göç*, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

ŞENOL SERT Deniz, “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, ed. S. Gülfer İhlamur Öner, N. Aslı Şirin Öner, 4. Baskı., İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, ss. 29–48.

SILVERMAN David, *Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?*, çev. Ergin Hava, Birinci Ba., İstanbul: Küre Yayınları, 2021.

- SİRKECI İbrahim, “Göç Meselesi”, *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5 (2020), ss. 11–34.
- SİRKECI İbrahim, Filiz GÖKTUNA YAYLACI, “Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar”, *Göç ve Emek Okumaları*, ed. Fethiye Tilbe, London: Transnational Press London, 2021, ss. 7–29.
- SLATTERY Martin, *Sosyolojide Temel Fikirler*, ed. Gülhan Tatlıcan, Ümit & Demiriz, 5. Basım., Ankara: Sentez Yayıncılık, 2012.
- SÖNMEZ ÇALIŞ Özge Alev, *Türkiye’ye Tersine Beyin Göçü: Nitel Bir Araştırma*, Sakarya Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.
- SUNATA Ulaş, “Tersine Beyin Göçünde Sosyal Ağların Rolü: Türkiyeli Mühendislerin Almanya’dan Geriye Göç Deneyim ve Algıları”, *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 17, S. 34 (2014), ss. 85–96.
- , *Not A “Flight” From Home But ‘Potential Brain Drain’*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, 2002.
- TULUNAY Ersin, “Beyin Çekimi Ya Da Beyin Göçü”, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 1973.
- ULUSLARARASI GÖÇ ÖRGÜTÜ (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğü*, ed. Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath - Cross, IOM, 2013.
- UNESCO, “Global Flow of Tertiary-Level Students”, y.y., <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>.
- VERGİN Nur, *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2014.
- YILDIRIM, Türkan. “Sağlık Çalışanları ve Uluslararası Göç: Göç Nedenleri Üzerine Bir İnceleme.” Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 62(3), 2009, ss. 87-94.
- YILMAZ Eren Alper, “Uluslararası Beyin Göçü Bağlamında Türkiye’deki Beyin Göçünün Durumu”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X–II (2019), ss. 220–32
- YILMAZ ŞENER Meltem, Gonca TÜRGEN, “Kesin Dönüş Mü, Yoksa Tekrar Göç Etme Hazırlığı Mı? Nitelikli Türk Göçmenlerin Almanya ve Amerika’dan Geriye Göçü”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 1 (2018), ss. 311–77.
- YILDIZ Mustafa Said, “Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Türk Hekimlerin Türkiye’de Çalışma İsteklilikleri” *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 2020, ss. 44-54.
- WALTON-ROBERTS Margaret vd. “Causes, Consequences, and Policy Responses to The Migration of Health Workers: Key Findings from India.” *Human Resources for Health*, 15:8, 2017.
- WEINAR Agnieszka, Amanda KLEKOWSKI VON KOPPENFELS, *Highly-Skilled Migration: Between Settlement and Mobility*, 2020.

İnternet Kaynakları

T. C. Dışişleri BAKANLIĞI, “Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları”, 2022, <https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler.tr.mfa#:~:text=Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları %2F T.C.,Dışişleri Bakanlığı&text=Yurtdışında yaşayan 6%2C5 milyonu,Batı Avrupa ülkelerine yerleşmiş bulunmaktadır.>

TRT HABER, “Çapa Tıp birincisinin ayakta alkışlanan konuşması: Bu diyarda kalacağız.”, (29.06.2022), <https://www.trthaber.com/haber/gundem/capa-tip-birincisinin-ayakta-alkislanan-konusmasi-bu-diyarda-kalacagiz-689523.html..>

EURONEWS“İngiltere’nin yeni ‘yüksek potansiyelli birey’ vizesinin şartları neler, kimler başvurabiliyor?”, y.y., <https://tr.euronews.com/2022/05/30/ingiltere-nin-yeni-yuksek-potansiyelli-birey-vizesinin-sartlar-neler-kimler-basvurabiliyor.>

YOUTUBE, “Merve Nur Uçar’ın Mezuniyet Konuşması - YouTube”, (29.06.2022), <https://www.youtube.com/watch?v=lJhao9Ja3mY.>

ONEDIO, “Türkiye’yi Geride Bırakarak Umudu Yurt Dışında Arayan Gençlerin ‘Türkiye Beni Kaybetti’ Akımı”, 2021, <https://onedio.com/haber/turkiye-yi-geride-birakarak-umudu-yurt-disinda-arayan-genclerin-turkiye-beni-kaybetti-akimi-996676.>

OKAN ÜNİVERSİTESİ, “TÜBİTAK’tan Tersine Beyin Göçü İçin 2. Çağrı”, (08.06.2022), <http://arproged.okan.edu.tr/tr/feeds/tubitaktan-tersine-beyin-gocu-icin-2-cagri.>

RESMİ GAZETE, Sağlık Meslek Mensuplarının Tıbbi İşlem ve Uygulamaları Nedeniyle Soruşturulmasına ve İdarece Ödenen Tazminatın Rücu Edilmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 15 Haziran 2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/06/20220615-14.html>

TÜİK, “Uluslararası Göç İstatistikleri, 2019”, *Haber Bülteni*, 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2019-33709#:~:text=Türkiye'den yurt dışına göç,ise yabancı uyruklu nüfus oluşturdu.>

TÜİK, Genç işsizlik oranına dair istatistikler, 19 Haziran 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten>

YANASMAYAN Zeynep, *GAR-Yüksek Nitelikli Göç Paneli*, 8 Nisan 2021, Erişim Tarihi: 20.09.2021 <https://www.youtube.com/watch?v=3rpbtTQFAhg>

YÖK, Yüksek Öğretim İstatistikleri, <https://istatistik.yok.gov.tr/>

EK-1

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME (MÜLAKAT) FORMU

1. Yaş:
2. Cinsiyet:
3. Doğum yeri:
4. Memleket:
5. Kardeş Sayısı:
6. Lisans eğitime kadar hangi okullarda eğitim gördünüz? Eğitim gördüğünüz okulların türü?
7. Ailenizin eğitim durumundan bahseder misiniz?
8. Ailenizin çalışma durumundan bahseder misiniz?
9. Ailenizin yaşadığı yer?
10. Ailenizin maddi durumunu nasıl tanımlarsınız?
11. Kendi maddi durumunuzu nasıl tanımlarsınız?
12. Şu an nerede yaşıyorsunuz?
13. Kişisel bilgisayarınız var mı?
14. Yabancı dil biliyor musunuz? Evet ise nerede ve ne zaman öğrendiniz?
15. Hangi sosyal medya platformlarını daha çok kullanıyorsunuz?
16. Eğitiminiz boyunca ailenizden yardım aldınız mı?
17. Okul dışında başka bir işte çalıştığınız oldu mu?
18. Devlet burslarından yararlandınız mı?
19. Herhangi bir burs ya da eğitim programına başvurduunuz mu?
20. Size hiç burs teklif edildi mi?
21. Neden hekim olmak istediniz? Doğru bir karar verdiğinizi düşünüyor musunuz? Neden?
22. Genel olarak hekim olmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?
23. Türkiye’de hekim olmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?
24. Türkiye’de sağlık sistemini nasıl buluyorsunuz?
25. Pandemi süreci sizin hekimlik ile ilgili düşüncelerinizi etkiledi mi? Neden?
26. Mezuniyetten sonra nerede çalışmayı planlıyorsunuz?
27. Yurt dışında gitmeyi/yaşamayı düşünür müsünüz? Neden?
28. Gitmeyi düşünüyorsanız geri dönmeyi düşünür müsünüz yoksa bu kalıcı bir gidiş mi olur?
29. Hiç yurt dışında bulundunuz mu? Bulunduysanız ne kadar süre ve neden?
30. Aileniz yurt dışında bulundu mu? Neden?
31. Yurt dışına gitmek deyince aklınıza ilk hangi ülke geliyor? Neden?
32. Yurt dışındaki iş olanaklarını araştırdınız mı? Evet ise hangi kanalları kullandınız?
33. Yakın çevrenizde yurt dışında yaşamayı tercih edenler, gidenler veya düşünenler var mı? Neden?
34. Pandemi süreci sizin yurt dışına gitmek ile ilgili düşüncelerinizi etkiledi mi? Neden?

EK-2

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, “**Türkiye’den Yüksek Nitelikli Göç: Tıp Fakültesi Öğrencileri**” başlıklı bir yüksek lisans tez çalışması olup henüz eğitim aşamasındaki hekim adaylarının göç etme eğilimlerinin yanında kariyer hedefleri, sağlık sistemi, toplumsal ve ekonomik koşullar hakkındaki görüşlerini öğrenerek Türkiye’de yüksek nitelikli göç olgusunu anlamayı amaçlamaktadır. Çalışma, **Arş. Gör. Merve BURCU** tarafından yürütülmekte olup veriler 15.02.2022-15.04.2022 tarihleri arasında toplanacaktır. Araştırma sonuçları **yüksek lisans tezi** olarak ortaya konacaktır. Çalışma, hem araştırmanın merkezinde bulunan tıp öğrencileri üzerinden nitelikli emek gücü içinde önemli gruplardan biri olan hekimlerin yurt dışına göç etme ile ilgili düşüncelerini ve göçün toplumsal, ekonomik ve mesleki sebeplerini anlamaya hem de Türkiye’nin yüksek nitelikli göç olgusuyla ilgili sosyal politika gelişimine katkıda bulunacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler araştırmacının kendisi tarafından korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığımız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyoloji bölümünden Merve BURCU’ ya yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı : Merve BURCU

Adres:

Tel no.:

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

e-posta:

İmza:

Tarih: